

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

**ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ**

Матеріали міжнародного наукового семінару

8 жовтня 2015 року

Одеса
Фенікс
2015

УДК 338.43(063)
ББК 65.32я43
П 781

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеської національної академії харчових технологій
(протокол № 2 від 6 жовтня 2015 року)

П 781   Проблеми сталого розвитку агропродовольчої сфери в сучасних умовах та шляхи їх розв'язання: матер. міжнар. наук. семінару (8 жовтня 2015 р., м. Одеса) / Кафедра економіки промисловості Одеської націон. акад. харчових технологій. – Одеса: Фенікс, 2015. – 110 с.

У збірнику подано тези доповідей на міжнародному науковому семінарі. В них обґрунтовано теоретичні та методологічні засади сталого розвитку агропродовольчої сфери, висвітлено адаптивні стратегії розвитку харчових підприємств, напрями вирішення питання імпортозаміщення агропродовольчої продукції, розглянуто стан соціального середовища та екологічної складової агропродовольчої сфери, проаналізовано роль аграрної політики держави у забезпеченні сталого розвитку агропродовольчої сфери.

Для науковців, аспірантів, студентів економічних спеціальностей та фахівців галузі харчової промисловості.

ISBN 978-966-438- 946-1

УДК 338.43(063)
ББК 65.32я43

ISBN 978-966-438-946-1

© Одеська національна академія харчових технологій, 2015
© Оформлення ПП «Фенікс», 2015

Тематичний напрям 1
Теоретичні та методологічні засади сталого розвитку
агропродовольчої сфери

Кирилюк І.М.

*к.е.н., доцент кафедри економіки та соціально-поведінкових наук
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Чвертко Л. А.

*к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

**ОСОБИСТІ СЕЛЯНСЬКІ ГОСПОДАРСТВА: МІСЦЕ І РОЛЬ
У ПРОДОВОЛЬЧОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КРАЇНИ**

На сучасному етапі аграрний сектор України в значній мірі представлений приватним сектором, який характеризується різноманітними формами господарювання. Особисте селянське господарство займає провідні позиції, залишається одним з основних виробників сільськогосподарської продукції, сприяє збереженню виробничого потенціалу села, самозабезпеченню сільського населення продуктами харчування, насиченню внутрішніх аграрних ринків та підтримці продовольчої безпеки держави.

Особисті селянські господарства – це особлива, заснована на приватній власності форма господарювання селян (як фізичних осіб), що здійснює виробництво, переробку, споживання сільськогосподарської продукції та реалізацію її надлишків.

Їх особливість полягає в тому, що в основному це господарства сімейного типу, які виробляють, споживають та реалізують сільськогосподарську продукцію, при чому об'єкт господарювання знаходиться в індивідуальному володінні, особистому користуванні, де власник, підприємець та робітник поєднані в одній особі.

Діяльність особистих селянських господарств регулюється Конституцією України, Земельним і Цивільним Кодексами України та іншими нормативно-правовими актами, які визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади їх господарювання.

Земельним кодексом України [2] та Законом України «Про особисте селянське господарство» [3] встановлено, що для ведення особистого селянського господарства надаються земельні ділянки безоплатно – не більше 2,0 га. Варто зазначити, що розмір земельної ділянки особистого селянського господарства може бути збільшений за рахунок земельних паїв, які передані в користування.

Відповідно до зазначеного Закону облік особистих селянських господарств здійснюється сільськими, селищними, міськими радами за місцем розташування земельної ділянки в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади з питань статистики.

Право на організацію та ведення особистого селянського господарства виникає у дієздатних громадян України при одержанні у встановленому земельним законодавством порядку земельних ділянок для ведення особистого господарства на правах власності, користування та оренди. Передача земельних ділянок у власність громадян проводиться місцевими радами народних депутатів. Члени особистих селянських господарств здійснюють його ведення на свій розсуд і під свою відповідальність, призначають голову особистого господарства або інших осіб для здійснення угод та представництва без спеціального доручення.

У сільських населених пунктах, що знаходяться в підпорядкуванні сільських, селищних і міських рад, станом на 1 січня 2015 р. зареєстровано 4,1 млн домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства» [4].

Вітчизняні особисті селянські господарства не трансформуються в фермерські господарства, але темпи їхнього розвитку в досліджуваному періоді знизилися (табл.). Так, загальна кількість господарств на початку 2015 року скоротилася на 578, 5 тис. або на 12,3% в порівнянні з 2009 роком. Зменшилася і площа земельних ділянок, які перебувають у використанні особистих селянських господарств на 463,6 тис. га, що становить 6,9% та чисельність худоби – на 1132,2 тис. голів (34, 2%) [4].

Таблиця

Загальні показники розвитку особистих селянських господарств України за період 2009–2015 рр. (станом на початок року) [4]

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Загальна кількість господарств, тис.	4715,3	4617,8	4540,4	4359,0	4301,8	4241,6	4136,8
з них господарства, які утримують худобу та птицю	3724,2	3599,7	3267,2	3184,1	3111,9	3044,7	2922,2
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	178,9	189,5	234,1	255,4	277,2	303,5	323,1
Площа земельних ділянок, тис. га	6760,1	6700,5	6655,4	6458,1	6501,0	6445,8	6296,5
у тому числі з цільовим призначенням для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	834,6	869,7	871,4	827,4	828,7	820,7	805,1
для ведення особистого селянського господарства	3060,4	3015,3	2873,9	2730,9	2717,1	2692,0	2604,5
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2796,2	2746,4	2841,8	2819,9	2884,1	2858,0	2820,2
з них взятих в оренду	387,2	353,1	350,2	327,2	337,3	318,1	312,1
Чисельність худоби, тис. голів: великої рогатої худоби	3309,5	3258,2	2454,2	2383,7	2566,8	2519,7	2177,3
у т.ч. корів	2351,8	2204,0	1727,3	1676,8	1655,5	1624,7	1494,5
свиней	3509,4	3790,5	3319,3	3045,4	3031,3	3049,0	2779,8

Особисті селянські господарства є важливою складовою розвитку багатокладності на селі та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Роль і місце селянських господарств в аграрній сфері економіки проявляється через властиві їм функції, а саме:

сприяння у формуванні численних суб'єктів ринку, насамперед у створенні ефективного недержавного сектору економіки, орієнтованого на попит, конкуренцію, стимулювання ділової активності населення;

сприяння процесам приватизації та роздержавлення економіки; вагомий внесок у розв'язання проблеми зайнятості, забезпечення добробуту сільського населення у процесі структурних зрушень економіки;

подолання дефіцитності споживчого ринку, насичення його сільськогосподарською продукцією [1].

Увага з боку держави до розвитку особистих селянських господарств недостатня. Особисті селянські господарства мають значні труднощі під час збуту продукції; невідповідну систему матеріального, технічного обслуговування; відсутність відповідної виробничої і соціальної інфраструктури. Тому комплекс заходів, спрямованих на підтримку селянських господарств, має передбачати:

державну підтримку щодо правового, фінансово-кредитного, матеріально-технічного й інформаційного забезпечення;

інтеграційну підтримку, яка включає інтеграційні зв'язки сільськогосподарських підприємств і селянських господарств;

самоорганізацію та кооперування селянських господарств.

Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективної діяльності особистих селянських господарств.

Література

1. Збарський В. К. Особисті селянські господарства: місце і роль у продовольчому забезпеченні країни / В. К. Збарський, М. П. Канінський // Агроінком. – 2008. – № 1–2. – С. 27–32

2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. – К.: Атіка, 2001. – 96 с.

3. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – С. 9–13.

4. Особисті селянські господарства в Україні станом на 1 січня 2009–2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expr2015/expres_2015.html

Немченко В.В.

д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Одеська національна академія харчових технологій

Немченко Г.В.

*студентка фінансово-економічного факультету
Одеський національний економічний університет*

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

За 24 роки незалежності Україна реально скоротила ВВП на 35%, що є найгіршим результатом серед країн світу. Чисельність сільського населення протягом 1991–2013 рр. скоротилась на 3 млн. і зараз складає 14 млн. громадян.

Якщо у 1991 році було 500 сіл з населенням 50 чоловік, то зараз таких 4 тис. При цьому, здійснюється зниження підприємницької діяльності. Нею охоплено лише 600 тис. громадян. Продаж землі прискорить її перехід у власність іноземних інвесторів і буде сприяти знищенню села та України в цілому. Таке становище пов'язане не тільки з війною, але й помилковою моделлю розвитку, хибною системою управління.

Важливим важелем здійснення реформ і забезпечення сталого розвитку України на двадцять п'ятому році незалежності виступає оподаткування. Незначні надходження до бюджету вимагають від уряду підняття податків, стримуючи виробництво та збільшуючи безробіття. Як справедливо вважає А.Я.Новак: «Надмірність податкового навантаження яскраво підтверджена таким критерієм як рівень тінізації економіки, який в Україні за різними оцінками складає 45-55%. При такій величезній частці тіньового економічного обороту неможливо говорити про якісний і суттєвий кількісний розвиток вітчизняної економіки, та, особливо, про підвищення рівня життя населення – тіньова економіка є несоціалізованою економікою, вона не бере участі в загальних ні в цільових соціальних виплатах і програмах» [2, с.219].

Податкове навантаження стосується усіх галузей народного господарства, включаючи АПК. За розрахунками фахівців Інституту аграрної економіки, у 3 рази збільшена ставка спеціального режиму прямого оподаткування для сільськогосподарських підприємств. У результаті, аграрії, які платили у 2014 році у середньому 6 грн/га, у 2015 році заплатять вже 115 грн/га. Це дозволить отримати до бюджету більше 2,3 млрд. грн. податкових зборів[3]. Таке податкове навантаження стосується малого і середнього агробізнесу і не відноситься до агрохолдингів. Безумовно, така податкова політика не буде сприяти розвитку малого та середнього бізнесу АПК.

В умовах системної кризи необхідне зниження оподаткування, яке не зменшить надходження до бюджету і дасть можливість підприємцям не уходити в тінь.

Існуючи податки в Україні не виконують свої функції.

По-перше, надходження від податків іноді використовується не за призначенням.

По-друге, значна кількість підприємств збиткова і не в змозі виконувати свої зобов'язання перед державою.

Ось чому, потрібен жорстокий контроль за надходженням податків та їх виконанням.

Слід відмітити, що автоматичне зниження податків не завжди буде сприяти розвитку економіки. Сьогодні потрібно знижувати податки, надавати тільки інноваційним підприємствам, які випускають конкурентоспроможну продукцію та створюють робочі місця. Така продукція зможе експортуватися до країн ЄС, а Україна отримуватиме валютні надходження.

Впровадження інновацій в Україні сьогодні це не стільки економічна проблема, скільки політична. Існує закордонний та вітчизняний досвід впровадження інновацій у народне господарство, потрібно лише бажання уряду, держави.

Так, стримують розвиток АПК України малі та середні сільськогосподарські підприємства. Незважаючи на це, індивідуальний сектор забезпечує роботою 80% сільського населення, виробляючи 51% сільськогосподарського ВВП[4].

Безумовно, необхідно використовувати цей потенціал, що викликає потребу об'єднання цих господарств на основі кооперації. Створення таких кооперативів дозволить збільшити виробництво ВВП, підняти їх конкурентоспроможність. Деякий досвід у створенні кооперативів зеленої енергетики у сільській місцевості існує у багатьох західних країнах: у Великобританії існує 5 тис. кооперативів, у США – 1 тис. та інших.

Сонячні, вітрові, біогазові установки вимагають значних коштів, наприклад, середня ціна сучасної біогазової установки Німеччини потужністю 200 кВт складає 1 млн. євро[1].

Звичайно, особисті, і навіть не всі фермерські господарства, вітчизняні кооперативи не в змозі придбати таке обладнання. Ось чому, державі необхідно стимулювати кооперацію особистих та фермерських господарств у виробництві зеленої електроенергії, купуючи таку електроенергію за підвищеними цінами. Для цього потрібен механізм залучення накопичень членів кооперативів, сільського населення, які б отримували від вкладених коштів дивіденди у формі прибутку або у формі пільгового користування електроенергією. Доцільно також державі разом з кооперативними господарствами, які бажають займатись зеленою енергетикою випускати цінні папери, що дозволить «знайти» інвестиції. Після виходу з кризи банківської системи і зниження відсотків за кредитами можна буде залучати їх до кооперативів. В умовах децентралізації міська влада також зможе фінансово підтримати енергетичні кооперативи. Все це буде сприяти сталому розвитку АПК і виходу України з системної кризи.

Література

1. Давиденко Е. Как защитить сердце «зеленой» энергетики? / Е. Давиденко // Зеркало недели.– 29 мая 2015 г.
2. Новак А.Я. Як підняти українську економіку: монографія / А.Я. Новак. – К: ТОВ «Інпрес» 2015 – 432 с.
3. Самаева Ю. Выжить любой ценоз / Ю. Самаева // Зеркало недели.– 16 января 2015 г.
4. Самаева Ю. Приземленная агроприватизация / Ю. Самаева // Зеркало недели. – 20 июня 2015 г.

Павлов О.І.

*д. е. н., професор, завідувач
кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

РУРАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери виступає однією з умов гарантування національної безпеки України та добробуту її народу. В теорії та практиці господарювання агропродовольча сфера поки що розглядається виключно як суб'єкт продовольчої безпеки. З огляду на це, тема нашого дослідження набуває наукового та прикладного значення.

Агропродовольча сфера – це складний понятійний конструкт, в якому найбільш загальне змістовне навантаження несе слово «сфера», що означає область дії, межі розповсюдження, середовище, оточення, простір. Уточнюючим є термін «агро», який характеризує все те, що має відношення до землеволодіння та землекористування. «Агро» у прив'язці до «продовольства» вказує на вид господарської діяльності, що пов'язана з вирощуванням та переробкою сільськогосподарської продукції в певному природному та соціальному середовищі. Отже, агропродовольча сфера – це сполучений сільсько-міський простір, в межах якого за допомогою людської праці, використання природних, матеріальних, інформаційних, фінансових ресурсів та сучасних технологій й техніки відбувається пристосування природного середовища до суспільних потреб, його певне перетворення з метою забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості сільськогосподарською сировиною, створення сприятливих умов для життєдіяльності населення, захисту та збереження довкілля.

У запропонованому визначенні агропродовольчої сфери закладено підвалини сталого розвитку, як узгодженого, гармонійного та збалансованого розвитку її виробничої, соціальної та природної складових.

Для досягнення цього необхідно консолідувати різні підходи (економічний, екологічний, антропологічний, інституціональний) до розуміння сенсу та суспільного призначення сталого розвитку агропродовольчої сфери.

Економічний підхід ґрунтується на уявленні про необхідність постійного зростання темпів та обсягів виробництва сільськогосподарської та іншої продукції в межах агропродовольчої сфери, отримання максимального прибутку й підвищення дохідності. Обмежуючими факторами розвитку мають виступати якісне вдосконалення процесу виробництва за рахунок використання інноваційних технологій та оптимізація суспільного споживання.

Екологічний підхід передбачає захист довкілля шляхом зменшення на нього техногенного навантаження.

Антропологічний підхід пов'язаний з розглядом людини як мети та засобу виробництва, свідомим вибором нею такої моделі поведінки, яка б базувалася на формуванні обмеженого фізіологічними нормами споживання продуктів матеріального (фізичного) походження. Цей підхід передбачає перетворення людини з істоти гетеротрофної на істоту соціально автотрофну.

Інституціональний підхід запроваджує вироблення нової системи цінностей, моралі, права, інститутів публічної влади та громадянського суспільства, призначенням яких є формування та реалізація моделі сталого (соціо-еколого-економічного) розвитку агропродовольчої сфери.

Проте, запровадження моделі розвитку, яка ґрунтується на консолідації розглянутих нами підходів, потребує певної системи компенсуючих дій з боку державних органів по відношенню до сільського населення як гаранта продовольчої безпеки. Йдеться про так звану ціну продовольчої безпеки для жителів села, які забезпечують дієдатність сировинної ланки загального агропродовольчого ланцюга.

У більш широкому суспільному значенні проблема сталого розвитку агропродовольчої сфери потребує глибинного переосмислення ролі та місця руральності (від англ. rural – сільський) або сільськості у розвитку сучасного суспільства.

Розв'язання цієї проблеми не під силу аграрній економічній науці, яка має суто галузеву спрямованість. Саме це сформувало інструментальне ставлення до системи господарювання. Внаслідок цього людина в агроекономічних дослідженнях сприймається виключно як ресурс та засіб реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання, а не як мета виробництва, що призвело до соціальної інтервенції економіки, а її прояв – до економічного імперіалізму.

Подоланню галузевої обмеженості аграрної економіки сприяло поширення у суспільній свідомості основоположних ідей та пізнавального арсеналу фізичної економії [1], яка орієнтує на те, що саме приріст органічної речовини в землеробстві формує абсолютне багатство, а праця в промисловості є джерелом відносного багатства.

Певний прорив на шляху до міждисциплінарності при дослідженні агропромислової сфери здійснила одна з перших в Україні публікацій з соціоекономіки [2], в якій висвітлено стан справ в аграрному секторі крізь призму соціальності та взаємозв'язку між економічними, соціальними, духовними та політичними процесами що відбуваються на селі.

Пошук стикових міжгалузевих наукових напрямів з часом сформував соціальну географію сільського господарства, призначенням якої, на думку Т. Нефьодової [3] є позиціонування сільського простору у його географічній цілісності та різноманітності. Проте, такий підхід обмежує коло зазначеної проблематики виключно сільським господарством.

У зв'язку з цим виникла необхідність у розробленні міждисциплінарної наукової галузі, дослідницьке поле якої було б у повній мірі адекватним природі, функціям та суспільному призначенню агропродовольчої сфери. Саме таким вимогам відповідає руралістика, яка досліджує руральність як суспільне явище, вид життєдіяльності, пов'язаний з аграрним способом виробництва матеріальних благ, сільським розвитком в цілому й відповідним устроєм; руралізації як процес їх розповсюдження на міську територіальну підсистему суспільства; руралізм як відповідну ідейну течію та світогляд.

Вживання словосполучення «руралістичні засади» орієнтує на використання основоположних ідей та принципів, які інтегрує руралістика як міждисциплінарна наукова галузь, яка ґрунтується на фундаментальних положеннях цивілізаційних та світ-системної теорій, фізичної економії, соціоекономіки, концепції сталого розвитку, здобутках економічної, географічної, історичної, правової, соціологічної, філософської та інших наук, їх теоретичному та методологічному арсеналі.

Звісно, погляд на проблематику агропродовольчої сфери з позицій руралістики передбачає застосування дослідницького інструментарія тих чи інших наукових напрямів, які взаємозбагачують один одного.

Руральність не обмежується сферою аграрного виробництва, тому предметом наукового інтересу руралістики є не тільки питання забезпечення збалансованого розвитку сільського господарства та харчової промисловості, а й вивчення природного та соціального середовища сільського простору, сучасний стан якого являє собою загрозу продовольчій та національній безпеці України. В цьому плані цілком доречною виглядає пропозиція щодо необхідності розміщення підприємств переробної промисловості у сільській місцевості, через те, що сировина посідає значну частку у собівартості харчової продукції. Внаслідок цього будуть створені додаткові робочі місця для сільського населення, а місцеві податки залишатимуться на селі, що сприятиме відродженню його соціальної інфраструктури, призупиниться деградація сільської поселенської мережі, здійснюватиметься соціальний контроль майже над 80% державної території.

Водночас, пізнавальний потенціал руралістики опосередковано впливатиме й на розвиток міської територіальної підсистеми суспільства, оскільки згідно існуючої схеми розміщення єдиного виробничо-технологічного ланцюга, агропродовольча сфера є просторово дискретною: вирощування сільськогосподарської сировини відбувається у сільському просторі, а їх переробка – у міському.

В цілому формування руральної моделі розвитку агропродовольчої сфери потребує:

- більш широкого долучення фермерських господарств, господарств населення до ринкового середовища;
- розвитку на селі кооперації та контрактації;
- державної підтримки сімейних домогосподарств;
- створення для індивідуального сектора сприятливого інвестиційного клімату;
- розширення податкових пільг для сільськогосподарських товаровиробників;
- встановлення більш високих закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, яка постачається на переробні підприємства;
- запровадження ринкової ціни на земельні ресурси;
- переоцінки суспільством ролі руралістичних засад гарантування продовольчої та національної безпеки;
- переробки на засадах руральності та руралізму суспільної свідомості.

Література

1. Фізична економія у вимірах теорії і практики господарювання: колективна монографія / За ред. Ю.О. Лупенка, В.М. Жука, В.О. Шевчука та О.В. Ходаківської. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013. – 502 с.
2. Геец В. Социэкономическая модернизация аграрного сектора Украины (концептуальные положения) / В. Геец, В. Юрчишин, Е. Бородин, И. Прокопа // Экономика Украины. – 2011. – № 12 (601). – С. 4–14.
3. Нефедова Т. Социальная география сельского хозяйства / Т. Нефедова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ru-90ru/content>

Прокопенко К.О.

к.е.н., старший науковий співробітник

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ)

ЦІНОВІ ВІДНОСИНИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Рішеннями Міжнародної конференції з фінансування розвитку (International Conference on Financing for Development), яка проходила у Монтерреї (Мексика) 18–22 березня 2002 р. було визнано необхідність проведення раціональної макроекономічної політики, спрямованої на підтримання високих темпів економічного зростання, повної зайнятості, подолання бідності, стабільності цін і збалансованості бюджетних і платіжних балансів, щоб до вигоди від економічного зростання мали рівний доступ широкі верстви населення, особливо бідні [1]. Критично важливим з точки зору стимулювання сталого розвитку були рішення, що полягали в необхідності приділяти пріоритетну увагу недопущенню інфляційних диспропорцій і різких економічних коливань, які негативно впливають на розподіл доходів і ресурсів, тобто зменшенню впливу інфляції, сприянню високим темпам економічного зростання, повній зайнятості, викоріненню бідності, цінній стабільності.

За період незалежності економіка України, в тому числі і сільське господарство, зазнала кардинальних перетворень. По-перше, перехід від соціалістичної системи господарювання та централізованого державного планування до ринкової економіки супроводжувався глибокою економічною кризою. Крім того, розвиток інтеграційних процесів і відмова від державного регулювання аграрних ринків в умовах вільної конкуренції виробників також призвели до диспаритету цін, структурної та системної кризи у сільськогосподарському виробництві України.

Формування вільних цін і теоретично, і в реальних умовах безпосередньо не означає цінового хаосу чи занадто стрімкого зростання цін. Однак, якщо держава не використовує свої інструменти для цінового регулювання, а законодавство дозволяє різку волатильність, то виникає диспропорція цін та загроза посилення негативного впливу цінової ситуації в соціальній та виробничій сферах.

Прийнято вважати паритетним співвідношення цін, що склалося в світовій економіці в умовах вільної конкуренції та ринкової рівноваги. За періоду планової економіки практикувалося штучне заниження цін як на продукти харчування, так і на промислову продукцію, що йшла на потреби сільськогосподарського виробництва (продукцію машинобудування, паливно-мастильні матеріали тощо). Відносно світових цін на тому етапі склався диспаритет на користь сільськогосподарського виробництва. В 80-х роках при співвідношенні світових цін 1 тонни зерна до 1 тонни дизельного палива як 1 : 3, експортувавши 1 тонну зерна, можна було придбати 3 тонни дизельного палива [2]. Сьогодні світова ціна на нафту складає близько 50 дол. США за барель, або 350 дол. за тонну, а ціна пшениці утримується на рівні 200–250 дол. за тонну. На цьому прикладі видно, що на світових ринках існує диспропорція на користь інших галузей.

Перші півтора десятиріччя незалежності України для сільського господарства були періодом критичного накопичення різниці між цінами на сільськогосподарську продукцію та продукцію для сільського господарства. Останні десять років (2005-2014 рр.) ця тенденція збереглася, однак значно пом'якшилася. За останній період темпи зростання цін на промислову продукцію для сільського господарства в 1,4 раза перевищили темпи зростання цін на сільськогосподарську продукцію.

Наші розрахунки на основі даних Держстату України показують, що середній показник темпу зміни цін реалізації сільськогосподарської продукції в період між 2005 та 2014 рр. був на рівні 13%, і цін придбання промислових товарів – на рівні 17%. Значний стрибок зробили ціни у останній рік. Так, за січень-липень поточного року в порівнянні з попереднім періодом мінеральні добрива виросли в ціні на 82,8%, комбікорми – на 75,1%, електроенергія, продана в сільське господарство – на 35,3%, ціни на паливо зросли на 64,5%.

Сільськогосподарський сектор постійно знаходиться в не вигідному становищі щодо умов торгівлі. Багато досліджень з цього питання було присвячено умовам торгівлі для сільськогосподарської продукції та порівнянні

індексів цін на сільськогосподарську продукцію і промислову продукцію для сільського господарства. На жаль, при цьому ігноруються такі моменти як сукупна продуктивність факторів виробництва та зростання обсягів виробництва, а також те, як поліпшення товарних умов торгівлі для сільського господарства відображає поліпшення добробуту хліборобів. Дослідження доводять що між ними немає прямого взаємозв'язку [3]. Якби не було поліпшення сукупної продуктивності факторів виробництва або зростання виробництва, але якщо кількість людей, залежних від сільського господарства зростає, ймовірно зниження добробуту, незважаючи на поліпшення умов торгівлі. Заходи, спрямовані на поліпшення умов торгівлі для сільського господарства не є синонімами заходів для добробуту сільського населення.

В Україні в останні десять років показник співвідношення індексу цін на сільськогосподарську продукцію та промислову продукцію для сільського господарства знаходився на рівні близько одиниці (рис. 1). Середнє його значення за цей період склало 0,97. При цьому сільськогосподарські товаровиробники показували досить успішні результати.

Рис.1. Динаміка умов торгівлі для сільського господарства (співвідношення індексу цін на сільськогосподарську продукцію та промислову продукцію для сільського господарства) в Україні

Оцінка кореляції між цим співвідношенням та рівнем рентабельності сільськогосподарської продукції, що характеризує рівень доходів сільгоспвиробників, довела відсутність взаємозалежності ($k = 0,47$). Дослідження взаємозв'язку співвідношення індексу цін на сільськогосподарську продукцію та промислову продукцію для сільського господарства та індексу обсягів виробництва для сільськогосподарських підприємств показало низьку обернену взаємозалежність ($k = - 0,59$). Це підтверджує тезу зарубіжних авторів про відсутність безпосереднього впливу умов торгівлі для сільського господарства на обсяги виробництва та доходи виробників.

Більшою мірою на ситуацію в аграрному секторі впливає економічна криза та погіршення умов доступу аграріїв до якісних ресурсів, що призводить до ресурсних обмежень розвитку сільського господарства. Загальна економічна криза в країні та девальвація національної валюти значно погіршили ресурсні можливості аграріїв. Зокрема, значна частка насіннєвого матеріалу в Україні

має іноземне походження (у 2012 р. частка насіння ячменю та гороху іноземної селекції становила понад 46%, сорго – 66,7%) [4]. Висока залежність вітчизняного зернового господарства від імпорту продукції створила певні ризики для аграріїв у поточному році, оскільки через стрімке падіння гривні вони були обмежені у можливостях купівлі насіння за валюту. Аналогічна ситуація склалася із придбанням добрив, палива, нафтопродуктів, техніки, племінного поголів'я тощо.

Однак слід зазначити, що у поточному році в умовах високої інфляції зберігається паритетність зростання цін на аграрну продукцію, ресурси для сільського господарства та продукцію харчової промисловості. Зокрема, січень-липень 2015 р. ціни на продукцію сільського господарства зросли порівняно з попереднім періодом на 57,3%, на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства – на 55,6%, а на продукцію харчової промисловості – на 44,3%. В такій ситуації існує необхідність збереження існуючого паритету.

У довгостроковій тенденції ціни на сільськогосподарські товари будуть поступово зростати, отже сільське господарство глобально залишиться у вигаді від процесу економічних змін. Враховуючи зростання майбутніх ресурсних обмежень у світі, умови торгівлі для сільського господарства будуть покращуватися. Отже головним питанням в майбутньому для сільського господарства є не ціни, а можливість людей адаптуватися до нових технологій ведення сільського господарства, проведення державою політики захисту від маргіналізації сільського населення, яке у процесі технологічних змін буде витіснятися із свого середовища, проведення торгівельних реформ з метою зменшення перешкод для розвитку сільського господарства в бідних країнах, і, найголовніше – боротьба із зрушеннями у сільському господарстві, спричиненими зміною клімату.

Література

1. Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development. The final text of agreements. Monterrey, Mexico, 18–22 March, 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/esa/ffd/monterrey/MonterreyConsensus.pdf>

2. Шубравська О.В. Економічний розвиток України в контексті сучасних світогосподарських процесів / О.В. Шубравська // Розвиток ринкових відносин в АПК України: Зб.наук.праць / НАН України. - Ін-т економіки. Ред.: В.Д. Слюсар (відп. ред.) та ін. – Київ, 2001. – С.16–28.

3. David Colman, Agriculture's Terms of Trade: Issues and Implications. Presidential Address prepared for presentation at the 27th Conference of the International Association of Agricultural Economists, Beijing, China, August 17, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/53200/2/Colman%20FINAL.pdf>

4. Липчук В.В. Сортові ресурси зернових культур в Україні: стан та проблеми розвитку / В.В. Липчук, Д.В. Малаховський // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1 (56). – С. 12–17.

Самофатова В.А.

*к.е.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді людина – господарство – природа, що забезпечує перехід до такого способу взаємодії природи і суспільства, який характеризується як епоха ноосфери. Нині, цілком обґрунтовано, можна стверджувати, що концепція сталого розвитку є квінтесенцією світової наукової думки. Завдяки цим розробкам прогресивне людство замислилося про збереження місця існування, тим самим зроблено спробу переходу до ноосферних принципів, розроблених ще В. Вернадським. Інакше кажучи, хаотичний, стихійний саморозвиток має замінити розумна стратегія співіснування на засадах законів і процесів природної саморегуляції.

Сталість найважливіша характеристика будь-якої системи. Термін «сталий» означає стабільний, постійний у часі. Розвиток – це процес змін, що характеризується спадкоємністю, послідовністю, спрямованістю необоротністю і збереженням досягнутих результатів. Визначення сталого розвитку сформульовано в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє»: Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [1, с. 5].

На думку М. Хвесика та О. Шубалого «Процес розвитку відбувається щонайменше двома протилежними шляхами: мінливості і стійкості, хаосу і порядку, інволюції та еволюції. У цій єдності взаємопереходів і протилежних моментів розвитку, поняття сталого розвитку робить акцент на еволюції, узгодженості та спрямованості змін. Процесу такого розвитку притаманні порядок і безпека, виживання і збереженість структур, на протигагу хаосу і катастрофічності. Таким чином, сталий розвиток – це така творча еволюція системи, за якої ніякі перетворення всередині системи, ніякі зовнішні негативні фактори не можуть вивести її зі стану динамічної рівноваги» [2, с. 67].

Ефективне управління будь-якою економічною системою можливе лише шляхом пізнання закономірностей її розвитку.

На думку О. Шубравської сучасна агропродовольча система об'єднує у собі агропродовольче виробництво і продовольчий ринок [3, с. 25]. О. Павлов вважає, що «збалансований, узгоджений і гармонійний розвиток агропродовольчої сфери можливий лише на засадах комплексного підходу і спорідненості її виробничої, соціальної та природної складових» [4, с. 98].

Агропродовольча сфера входить до числа провідних секторів національної економіки, що визначають спеціалізацію країни, адже продукція сільського господарства і харчової промисловості є незамінною. Сільськогосподарські землі складають майже 43 млн га, з яких більше ніж 33 млн. га займає рілля.

Цей сектор економіки забезпечує зайнятість 23% населення, майже третину ВВП та 19% доходів від експорту [2, с. 67].

Агропродовольча система є складовою комплексного сталого соціо-еколого-економічного розвитку держави, для досягнення якого необхідне збалансування всіх його сфер. При цьому, структурна перебудова економіки має здійснюватися шляхом переходу від індустріально-аграрної моделі екстенсивного типу до конкурентоспроможної, інноваційної ринкової економіки інтенсивного типу (орієнтованої як на зовнішній, так і внутрішній ринок), де враховується повна економічна вартість використаних ресурсів і передбачається їх відновлення. Головним напрямом функціональних і структурних перетворень у агропродовольчій сфері метою переходу на засади сталого розвитку є наступні:

- впровадження науково обґрунтованих систем ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов інноваційних технологій;

- реалізація заходів щодо підвищення врожайності зернових, овочевих, технічних культур, продуктивності і ефективності тваринницьких галузей господарства для задоволення як внутрішніх потреб, так і нарощування експортного потенціалу;

- розширення органічного землеробства, тобто сільськогосподарської діяльності із застосуванням біологічних методів захисту рослин та оптимальним використанням органічних і мінеральних добрив;

- збільшення обсягу виробництва високоякісних продуктів харчування, обґрунтована зміна структури харчування населення та забезпечення контролю якості сільськогосподарської продукції;

- сприяння розвитку збалансованих сільських територій; впровадження ефективного контролю за використанням генетично модифікованих організмів.

Аналіз світового розвитку суспільства показує, що чим вищий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим вище зростають вимоги споживача до харчових та нехарчових товарів, одержаних з сільськогосподарської сировини. Щоб задовольнити ці потреби, суспільству необхідно не лише вивести нові сорти сільськогосподарських культур і породи тварин, а і перейти на принципово нові технології виробництва сільськогосподарської продукції, запровадити нові способи і методи переробки сировини, збереження та реалізації кінцевої продукції. Також тривожить тенденція відриву харчової промисловості від сільського господарства і зближення її з хімічною галуззю.

Забезпечення сталого розвитку підприємств агропродовольчої сфери, у довгостроковій перспективі, потребує визначення і формування основних стратегічних напрямків економічної сталості, створення і впровадження дієвої системи управління, що дозволяє досягнути максимальної ефективності управлінських рішень.

Сталий розвиток підприємств агропродовольчої сфери невідривний від процесу цілеспрямованих змін економічних і технологічних показників діяльності у взаємозв'язку з динамікою ринку, інноваційними технологіями і

соціальними тенденціями для найбільш повного задоволення споживчого попиту і ефективного функціонування у ринковому середовищі.

Інноваційна діяльність на підприємствах харчової промисловості потребує якісно нового підходу. Вона повинна бути не одиничною дією впровадження будь-якої новації, а стратегічно орієнтованою системою заходів з розробки, впровадження, освоєння і аналізу ефективності інновацій.

Сьогодні загальновизнаною є необхідність забезпечення здорового збалансованого харчування, основні характеристики якого надані Всесвітньою Організацією охорони здоров'я. Виходячи з цього, інновації, що використовуються при виробництві продуктів харчування, повинні, як мінімум, не погіршувати відповідну харчову цінність продуктів, а оптимально забезпечувати задоволення потреби організму у збалансованому харчуванні. З іншого боку, здорове збалансоване харчування залежить і від самого споживача. Тому, процес розробки і впровадження інновацій на підприємствах харчової промисловості повинен супроводжуватися процесом формування перспективного попиту і формування попиту, заснованому на фундаментальних і прикладних медико-біологічних дослідженнях фізіології людини [5, с. 75].

Сталий розвиток є очевидною альтернативою тим кризовим процесам, що відбуваються у агропродовольчій сфері України, в результаті яких відбулася значна втрата економічного потенціалу та зниження рівня життя сільського населення.

Література

1. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 40 с.
2. Хвесик М.А. Сучасна парадигма сталого розвитку в умовах глобалізації / Хвесик М.А., Шубалий О.М. // Зб. наук. праць «Економіка природокористування і охорони довкілля». – 2011 – № 3. – С.61 – 69.
3. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України: монографія / О.В. Шубравська.– К.: Ін-т економіки НАН України. – 2002. – 203 с.
4. Павлов О.І. Агропродовольча сфера України як об'єкт національної безпеки // Економіка АПК. – 2014 – № 2– С.97 – 103.
5. Корнійчук Л. Теоретичні основи реалізації концепції сталого розвитку / Л. Корнійчук // Економіка України. – 2010 – № 2. – С.72 – 83.

Тематичний напрям 2
Адаптивні стратегії розвитку харчових підприємств України

Берегова Т.А.

*аспірант кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

В сучасних умовах глобалізації та нестабільного зовнішнього та внутрішнього середовища у підприємств м'ясопереробної промисловості виникає гостра необхідність в застосуванні ефективного механізму стратегічного планування їх діяльності для досягнення зростання на ринку та високої конкурентоспроможності власної продукції. М'ясопереробна галузь становить базис продовольчого комплексу України, однак сьогодні знаходиться в досить складних умовах (недовиробництво, дефіцит якісної м'ясної продукції, хоча через низьку купівельну спроможність населення України створюється видимість її перевиробництва).

В економічних наукових працях приділена недостатня увага оцінці сучасного стану розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України, що, в свою чергу, негативно вплинуло на формування стратегії сталого економічного розвитку даної галузі. Тому, постає об'єктивна необхідність у нових підходах до формування сталої стратегії розвитку підприємств м'ясопереробної промисловості.

Існує безліч трактувань стратегії розвитку підприємства. Ось, наприклад, згідно класичному підходу стратегія ототожнюється із засобом досягнення цілей підприємства, тобто визначається як план або модель дій.

Проводячи дослідження стратегічної поведінки великих корпорацій на конкурентних ринках, Г. Мінцберг з'ясував, що стратегія є не тільки планом, а комплексом рішень та дій; і є не послідовністю виконання запланованого, а прямо протилежне цьому, це відправна точка [4].

Крім того, в сучасних трактуваннях стратегії увага акцентується на таких особливостях, як тривалість дій застосування, як інструменту реакції на непередбачувані події в умовах конкуренції та активної взаємодії із зовнішнім оточенням, а також створенні унікальної позиції підприємства на ринку шляхом вибору видів діяльності, що є відмінними від конкурентів.

Фінансовий результат підприємства та можливості його стратегічного розвитку залежать від конкурентних переваг на основі економічних, технічних, організаційних, інноваційних та інформаційних аспектів, що формують систему його стратегічного розвитку.

Сегмент м'ясної переробки займає достатньо велику нішу в харчовій промисловості України, поступаючись за обсягами реалізованої продукції лише секторам молочного виробництва та виробництва напоїв [1]. Щодо темпів росту виробництва, то порівняно з харчовою галуззю в цілому за 2006–2013 рр.

виробництво м'яса та м'ясопродуктів збільшувалося швидше, за винятком 2008–2009 рр. Це дає можливість стверджувати, що досліджувана підгалузь є перспективною для розвитку, але водночас чутливою до змін зовнішнього середовища, а саме економічних показників.

Сучасна м'ясопереробна промисловість в територіальному відношенні відрізняється достатньо характерною тенденцією, яка обумовлена розвитком таких форм суспільної організації виробництва, як концентрація, спеціалізація, кооперація та комбінування, і швидким науково-технічним прогресом. Одночасно з поділом окремих галузей на технологічні стадії в межах певних територій відбувається інтеграція підприємств різних галузей у виробничо-територіальні об'єднання [3]. Галузі переробної промисловості займають особливе місце в розподілі праці, оскільки вони є сполучною ланкою між добувними та виробничими галузями й споживачами готової продукції. Це повною мірою стосується м'ясопереробної промисловості, яка є сполучною ланкою між галузями агропродовольчого ринку з виробництва м'яса і підприємствами роздрібною торгівлі, що займаються реалізацією готових м'ясних виробів. Розробка стратегії при цьому повинна ґрунтуватися на необхідності забезпечення узгодженості всіх ланок системи процесу розширеного відтворення: виробництва, розподілу, обміну та споживання продукції. Для вирішення поставлених завдань за рахунок відповідного інструментарію потрібен вибір певних методів прогнозування.

Стратегічне планування та визначення напрямів майбутнього розвитку м'ясопереробної промисловості повинні ґрунтуватися на аналізі фактичного стану галузі, на визначенні її конкурентних переваг і недоліків з урахуванням внутрішніх та зовнішніх обмежуючих чинників розвитку. Аналіз стану та потенціалу розвитку м'ясопереробної промисловості, зокрема, її сильних та слабких сторін, можливостей і погроз, здійснений за допомогою методів SWOT-аналізу, дозволяє виділити основні причини незадовільної роботи галузей харчової промисловості в цілому, і м'ясопереробної галузі зокрема:

- незабезпеченість підприємств якісною сировиною та її висока вартість;
- постійне підвищення цін на енергоносії та залізничні перевезення;
- неврегульованість питань платежів та взаємозаборгованості між постачальниками сировини, переробними підприємствами та торговими організаціями;
- висока плата за користування кредитами.

Стабільний розвиток підприємства можливий лише за умови визначення чітких довгострокових цілей і розробки конкретних шляхів їх досягнення. Основою для ухвалення ефективних рішень будь-яким підприємством у таких ситуаціях є формування стратегії. Принципова схема формування стратегії розвитку м'ясопереробної промисловості передбачає, перш за все, формування місії галузі, що повинне здійснюватися на державному рівні в рамках проведення державою економічної політики. Також необхідним є проведення аналізу соціально-економічного стану та розвитку м'ясопереробної галузі за останні 10 років та на його ґрунті та за результатами опитування керівництва

підприємств галузі, оцінки зовнішніх і внутрішніх факторів їх розвитку визначити стратегічні цілі перспективного розвитку м'ясопереробної промисловості та опрацювання поетапного плану дій і механізмів реалізації розробленої стратегії розвитку на найближчі 10 років з корегуванням її положень в подальшому у відповідності з результатами експертизи і моніторингу виконання стратегії [2, с. 185].

Від всебічного розвитку м'ясопереробної галузі в значній мірі залежить як продовольча безпека, так і конкурентоспроможність економіки в цілому. Тому для забезпечення стратегічного розвитку м'ясопереробної промисловості необхідно вирішити комплекс питань як на рівні держави, так і на рівні галузі, включаючи:

- забезпечення державного регулювання експорту й імпорту сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів;
- розробку схем розвитку виробництва сільськогосподарської сировини і сільськогосподарських товарів з урахуванням специфіки регіонів;
- послідовну децентралізацію інвестиційного процесу на основі розвитку різних форм власності;
- розміщення обмежених централізованих капітальних вкладень в державному фінансуванні інвестиційних проектів виробничого призначення відповідно до розроблених програм стратегічного розвитку держави;
- стимулювання постачань дефіцитних імпортних видів сировини;
- здійснення заходів щодо використання частини коштів, отриманих від сплати імпортних й експортних митних зборів на підтримку сільгоспвиробників і переробних підприємств;
- формування й експлуатація єдиної інформаційної системи в галузях харчової та переробної промисловості, доступної для користувачів будь-якого рівня, зокрема іноземних;
- здійснення заходів щодо організації фінансування прикладних наукових і експериментальних розробок;
- державне управління і контроль за якістю вироблюваної продукції;
- координацію робіт з підготовки і перепідготовки кадрів для м'ясної і м'ясопереробної промисловості;
- підтримку розвитку малих і середніх підприємств, які є постачальниками та споживачами продукції м'ясопереробної промисловості;

Комплексний аналіз середовища м'ясопереробних підприємств дозволяє визначити фактори, які в тій чи іншій мірі впливають на діяльність підприємства.

Таким чином, узагальнюючи вищесказане, вважаємо, що розробка та реалізація стратегії розвитку м'ясопереробних підприємств вимагає чіткого уявлення щодо вимог і можливостей споживачів, досконалого знання ринку, постійного моніторингу його стану, розвитку існуючих сегментів ринку та ресурсних змін всередині підприємства, чіткого уявлення щодо власних можливостей. Формування стратегії необхідно будувати на загальноствановлених принципах, при цьому стратегія повинна бути

індивідуальною як для підприємств конкретної галузі взагалі, так і для конкретного підприємства зокрема.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org.ua>
2. Заремба П.О. Методичні підходи до забезпечення стратегічного розвитку м'ясопереробної промисловості / П.О. Заремба // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. Випуск 32. – 2007. – С. 184–187.
3. Яценко В.М. Реструктуризація підприємств м'ясної промисловості в умовах ринкової трансформації / В.М. Яценко, Н.В. Прямухіна // Економіка АПК. – 2004. – № 4. – С. 120–125.
4. Минцберг Г., Стратегический процесс / пер. с англ.; под ред. Ю. Каптуревского. / Г. Минцберг – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.

Валявський С.М.

*к.е.н., старший викладач кафедри економіки
промисловості та управління персоналом*

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ДО УМОВ СВІТОВОГО РИНКУ

У сучасних умовах стабільний розвиток національної економіки значною мірою залежить від рівня її інтегрованості у світове господарство. Однією із найпоширеніших форм цього процесу для держави є її зовнішньоекономічна діяльність. Актуальність проблеми інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності полягає в тому, що в Україні існують підприємства, продукція яких є конкурентоздатна не тільки на вітчизняному ринку, а потенціал виробництва перевищує внутрішні потреби країни. Тому таким підприємствам необхідно шукати нові ринки збуту.

Цукробурякове виробництво є однією з стратегічно важливих галузей агропромислового комплексу України, яке задовільняє потреби населення в цукрі, є джерелом фінансових надходжень до бюджету. Ресурси власного цукру з цукрових буряків в повному обсязі забезпечують потреби внутрішнього ринку та створюють експортний потенціал.

У світі цукор виробляється в 150 країнах на понад 1500 заводах, що переробляють цукрову тростину і близько 1000 заводах, що переробляють цукрові буряки, з яких більше 800 заводів приходить на Європу [1]. Понад 1 млн т цукру виробляють 30 країн або 84,5% світового обсягу [2].

Світове виробництво цукру за останні 50 років, збільшилося більш ніж у 4 рази (з 40 млн т у 1960 р. до 176 млн т у 2011 році). Якщо на початку ХХ століття співвідношення в загальних обсягах було 47:53 на користь цукру із цукрових буряків, то у 2012 р. – 82:18 на користь цукру з цукрової тростини. Як правило, три четверти виробленого цукру споживається самими країнами-

виробниками. Решта цукру поставляється на світові ринки і йде на створення запасів. Щороку світові запаси цукру зростають, чому сприяє відставання обсягів його споживання від обсягів його виробництва [3].

Вступ України до Світової організації торгівлі та підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом ставить виробників цукру в умови, за яких конкуренція на світовому ринку цукру, особливо після відкриття ринку цукру ЄС для потужних світових експортерів, впливатиме на внутрішній ринок цукру. Слід враховувати той факт, що надлишковий цукор, який продається на світових біржах дотується експортними субсидіями країн членів ЄС. Збільшення виробництва в світі цукру з тростини більш дешевого порівняно з буряковим ставить вітчизняних виробників в нерівні умови на зовнішніх ринках [4].

Важливим є дослідження основних положень реформи ринку цукру в ЄС та аналіз її впливу на функціонування вітчизняних виробників цукру. Із загальних закономірностей формування ринку цукру в розвинених країнах слід виділити такі:

1) ринок цукру регулюється з боку держави і недержавних органів, причому, при погіршенні економічної ситуації в цукровій галузі регулююча і координуюча роль держави зростає, а надалі із становленням організаційно-економічних механізмів, важелів і стимулів здійснюються процеси перерозподілу регулюючих функцій держави на користь недержавних структур і перехід виключно до економічних, непрямих методів;

2) регулювання ринку цукру завжди вводиться як вимушений для цукрової промисловості захід, в першу чергу унаслідок відносного перевиробництва цукру, що викликає зниження цін на нього і робить неминучим банкрутство цукрових заводів;

3) у всіх країнах, що виробляють цукор для регулювання ринку використовуються економічні важелі і стимули (квоти, інтервенційні ціни і закупівлі та ін.), приймаються заходи по захисту свого внутрішнього ринку від товарної інтервенції ззовні за допомогою митних бар'єрів, застосовується державна підтримка і стимулювання власних виробників цукру до експорту надлишків цукру;

4) практично у всіх країнах проведена реструктуризація і концентрація цукрових заводів для забезпечення мінімальні витрати і підвищення конкурентоспроможності цукру на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Для адаптації цукрової промисловості до умов світового ринку, підвищення ефективності та конкурентоспроможності цукрового комплексу України першочергово необхідно розробити державну програму стратегічного розвитку даної підгалузі, що дозволить провести системні трансформації як в цілому по промисловості, так і з урахуванням специфіки діяльності цукробурякового комплексу України з метою підвищення конкурентоспроможності цукру на внутрішньому та зовнішньому ринках.

По-друге, необхідно відновити експортний потенціал і розширити географію ринків збуту з урахуванням наявних прогнозів щодо дефіциту цукру в країнах ЄС та Китаю.

По-третє, забезпечити необхідний рівень інвестування з метою динамічного розвитку цукрової підгалузі, що вимагає здійснення змін податкової, цінової, регуляторної політики на макрорівні.

По-четверте, розробити по кожному вертикально інтегрованому формуванню (агропромислового холдингу), окремому підприємству програми підвищення інвестиційної привабливості, які повинні базуватися на підвищенні ефективності виробництва шляхом впровадження прогресивних енергозберігаючих технологій та проведення технічного переоснащення суб'єктів господарювання у відповідності до міжнародних умов.

Особливого значення для підприємств цукрової промисловості набуває проблема енергоспоживання та енергозбереження. Адже зараз в Україні в середньому витрачається 35 куб. м газу на переробку 1 тони буряків, а в європейських країнах – 12 куб.м [5].

Актуальним є приведення у відповідність якості виробленого в Україні цукру до світових стандартів. За сумою показників – вологість, вміст золи кондуктичної, кольоровість – вітчизняний цукор не може бути експортним товаром до цих країн. Наразі лише окремі українські заводи виробляють цукор, відповідний ДСТУ [6].

Важливою складовою адаптації підприємств цукрової промисловості України до умов світового ринку є розширення асортименту продукції. Цукрові заводи мають можливість виробляти цукор білий кристалічний, сахарозу, цукор рафінад, цукор пресований, цукор природний (жовтий), цукор жельований, цукрову пудру, цукор рідкий, цукор рідкий з ароматизаторами. На ці цукропродукти розроблені нормативно-правові документи (ДСТУ, ТУ та інші). Слід зазначити, що асортимент цукропродуктів у світі різноманітний і продовжує удосконалюватися залежно від конкретних запитів споживачів. За кордоном розширюється випуск нових видів цукропродуктів на основі кристалічного цукру – спеціальних цукрів, цукрів з добавками, збільшується кількість сортів кристалічного цукру, виробництво цукропродуктів із нетрадиційних видів сировини.

Адаптація підприємства цукрової промисловості України до умов світового ринку потребує вдосконалення механізму регульованого ринку цукру в Україні, зокрема необхідно провести наступне:

- 1) забезпечити законодавчий захист вітчизняних товаровиробників, зокрема в умовах СОТ;
- 2) прийняти програму розвитку цукробурякової галузі на перспективу і контролювати її виконання;
- 3) активізувати роботи по розширенню ринків збуту цукру і удосконаленню ціноутворення на внутрішньому ринку;
- 4) стимулювати підвищення конкурентоспроможності вітчизняної цукрової галузі шляхом реструктуризації, укрупнення цукрових холдингів;

5) запровадити державну підтримку розробки виробничих технологій та проведення досліджень біологічних видів палива з цукровмістких продуктів на технічній базі цукрових заводів;

6) прискорити розробку і впровадження нових стандартів, гармонізованих з міжнародними, зокрема, стандартами ЄС;

7) поглибити інтеграцію товаровиробників і переробників цукросировини з метою збільшення обсягів виробництва цукрових буряків, здешевлення їх вартості та підвищення якості;

8) розширити співробітництво з країнами, які не мають власного цукрового виробництва (наприклад країни Закавказзя) на умовах міждержавної виробничої кооперації, використовуючи можливості українських цукрових заводів

Література

1. Стасіневич С. А. Аналітичний огляд ринку цукру, цінова ситуація на початку 2014 р. / С.А.Стасіневич // Цукор України. – 2014. – № 2. – С.14–17.

2. Фурса А. В. Реформа ринку цукру в ЄС / А. В. Фурса // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 143–148.

3. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку / Саблук П.Т., Коденська М.Ю., Власов В.І. та ін. / за ред. П.Т. Саблука, М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ «ІАЕ». – 2007. – 390 с.

4. Реформа ринку цукру в ЄС: приклад для України. – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ier.kiev.ua>

5. EU Formally Adopts Radical Sugar Reform // The Sugarbeet Grower.– 2010. – March. – P. 14.

6. <http://www.sugarua.com> – національна асоціація цукровиків України «Укрцукор».

Ганусін С. Л.

*аспірант кафедри економіки підприємства
Одеський національний економічний університет*

ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ДО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ЄС

Угода про асоціацію між Україною та ЄС зумовила необхідність розв'язання актуальних проблем функціонування харчових підприємств [1]. Пріоритетами у секторі харчової промисловості є: підтримка конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; подальша диверсифікація виробництва; впровадження сертифікованих за європейськими стандартами виробництв та ресурсозберігаючих технологій.

В сучасних умовах господарювання підприємства харчової промисловості виконують функції щодо задоволення потреб населення в продуктах харчування, надання виробникам сільськогосподарської сировини

різноманітних послуг, забезпечення раціонального використання природно-ресурсного та науково-технологічного потенціалів. Технічний прогрес в харчовій промисловості України за останнє десятиріччя набув значного розвитку, але нормативна база з огляду на вимоги сьогодення залишилася недосконалою. За станом матеріально-технічної бази, структурою, техніко-економічними показниками, розвитком інфраструктури та екологічної безпеки харчова промисловість України значно відстає від економічно розвинених країн, особливо щодо комплексної переробки сировини, механізації і автоматизації виробничих процесів, а також фасування та упаковки продукції [2, с.85].

Істотно поліпшити стан справ у харчовій промисловості України можливо шляхом відновлення традиційних та освоєння нових зовнішніх ринків збуту. Перш за все в харчовій промисловості необхідно: оновити матеріально-технічну базу, модернізувати виробництво з метою збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, забезпечити державну фінансово-кредитну підтримку підприємств за рахунок розширення видів їх кредитування, зокрема кредитування міжсезонних витрат підприємств цукрової, олійножирової, плодоовочеконсервної, виноробної та інших галузей; посилити протекціоністську політику щодо вітчизняного товаровиробника з метою побудови ефективної системи продовольчої безпеки. [3; 4].

Слід зазначити, що країна має високий політичний потенціал та мотивацію до інтеграції харчових підприємств України до продовольчого ринку ЄС, відповідний досвід щодо експорту продовольства в країни ЄС, кадровий потенціал, отримує допомогу від донорів ЄС та міжнародних агентств з метою підтримки урядових установ і бізнесу, допомоги в переході на нові стандарти. Є і певні труднощі, що стосуються надзвичайно великої кількості областей гармонізації за Угодою про асоціацію і надзвичайно широкий обсяг нормативно-правових актів ЄС, які необхідно включити у процес гармонізації; відсутності механізмів реалізації запланованих заходів; високі витрати при впровадженні деяких необхідних заходів (наприклад, при виконанні програм моніторингу у сфері безпечності харчових продуктів і епізоотичного благополуччя, проведенні досліджень та обстежень); труднощі в інформатизації операторів ринку продовольства та оптимізації лабораторної мережі, за організацію якої несуть відповідальність різні державні органи, тощо.

Між тим, інтеграція українських підприємств до продовольчого ринку ЄС потребує:

- реалізації санітарних та фітосанітарних заходів, що передбачає проходження спеціальних процедур їх виявлення у формах доринкової інспекції, ринкового контролю і режиму карантину;

- гармонізації та адаптації харчового законодавства у відповідності до європейського, зокрема щодо питань безпеки харчових продуктів, санітарного і фітосанітарного контролю, а також заходів, визначених Планом дій щодо імплементації Угоди про асоціацію, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України № 847-р, з метою забезпечення прогнозованої і обґрунтованої основи для виробництва, переробки і сприяння торгівлі.

– впровадження механізмів контролю над виконанням норм і правил, проведення процедури еквівалентності процедур з питань гігієни підприємств-експортерів та підприємств-імпортерів, що дозволить спростити отримання сертифікатів;

– розробки стратегії усунення зайвих торгових бар'єрів;

– розробки адресних стратегій, що стосуються впливу підприємств на довкілля;

– запровадження порядку реалізації продуктів тваринного і рослинного походження домашнього виробництва.

Певна робота в означених напрямках в країні виконується, зокрема у напрямку приведення своєї системи санітарних і фітосанітарних заходів у відповідність з міжнародними нормами і практикою. Завдяки участі в Всесвітній організації охорони здоров'я тварин - МЕБ (з 1994 р.), Комісії Кодексу Аліментаріус – (з 2004 р.), Міжнародній конвенції з захисту рослин ІРРС – (з 2006 р.) і Середземноморській організації з карантину та захисту рослин Україна вже ухвалила чимало з визнаних СОТ заходів в області охорони здоров'я тварин (стандарти Кодексу здоров'я наземних тварин та Кодексу здоров'я водних тварин МЕБ) і захисту рослин (Міжнародні стандарти з фітосанітарних заходів (стандарти). Створюється система, в якій за безпечність харчових продуктів, ветеринарний та фітосанітарний контроль, а також захист прав споживачів, відповідатиме лише один орган – Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Але підхід до гармонізації базується здебільшого шляхом зосередження зусиль на окремих галузях чи підгалузях, що були найбільш зацікавлені та придатні до торгівлі з країнами ЄС. Між тим підписання Угоди про асоціацію вимагає від України:

– зосередження зусиль не тільки на окремих експортних галузях, але й всій сфері виробництва сільськогосподарських і харчових товарів;

– гармонізації законодавства у сфері офіційного контролю кормів, карантину рослин, побічних продуктів тваринного походження, що не призначені для споживання людиною;

– посилення акцентів в стратегії гармонізації законодавства на нормах, які стосуються продуктів рослинного походження;

– впровадження концепції аналізу ризиків при формуванні і гармонізації політики і законодавства у сфері безпечності харчових продуктів;

– активізації технічної допомоги шляхом придбання та установки лабораторного обладнання, навчання персоналу лабораторій, впровадження міжнародно-визнаних методів аналізу, сприяння процесу акредитації державних лабораторій за міжнародним стандартом ISO, вдосконалення офіційного контролю окремих груп товарів у відповідності до вимог ЄС.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Урядовий портал. Європейська інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

2. Регуляторні механізми у сфері виробництва та споживання продовольчих товарів в умовах інтеграційних процесів: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25 черв. 2010 р. / відп. ред. Л. В. Дейнеко. – Миколаїв : Миколаївська філія Європейського університету, 2010. – 164 с.

3. Страшинська Л.В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні: монографія. / Л.В. Страшинська; під ред. академіка НАН України Б.М. Данилишина. – К. Профі, 2008.– 532 с.

4. Продовольча безпека: світові тенденції та національні особливості: матер. наук.-практ. конф. (25 вересня 2014 р., м. Одеса) / Кафедра економіки промисловості Одеської націон. акад. харчових технологій. – Одеса: Фенікс, 2014. – 182 с.

Крисанов Д. Ф.

*д.е.н., професор, провідний науковий співробітник ДУ
«Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ)*

АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО НОРМАТИВНОГО ПРОСТОРУ

З прийняттям Україною стратегічного курсу на асоціативне, а в майбутньому і повне членство в Європейському Союзі питання конкурентоспроможності вітчизняних товарів висунулося на перший план: досягнення відповідності продукції вимогам Директив, Регламентів і стандартів Європейського Союзу виступає необхідною умовою безперешкодного просування на зарубіжні ринки, але цього недостатньо для забезпечення підвищення її конкурентоспроможності та зміцнення і розширення вже зайнятої нею ринкової ніші. Водночас, успішне вирішення цього завдання має дві сторони: *перша* – зближення національної системи технічного регулювання (СТР) з базовою моделлю, прийнятою в Євросоюзі; *друга* – перехід підприємств харчової промисловості на випуск харчової продукції, що буде відповідати вимогам європейських нормативних документів. При досягненні такого стану вітчизняна харчова продукція буде безперешкодно надходити на продовольчі ринки країн-членів Спільноти.

Оскільки проблеми усунення технічних бар'єрів у торгівлі харчовими продуктами вже вийшли на перший план і основні складові СТР для вітчизняного продовольчого комплексу різними темпами просуваються до базової моделі системи технічного регулювання, що запроваджена в Євросоюзі, то проблеми і виклики, які у цьому зв'язку стали рельєфніше виступати на перший план, поки що адекватної реакції навіть у теоретичному відношенні не знайшли. Принагідно зазначимо, що у складі харчової промисловості України функціонує частина підприємств, які вже тривалий час випускають продукцію згідно з вимогами європейських стандартів. Їх виникнення пов'язано з кількома обставинами, зокрема:

– купівля приватизованих підприємств іноземними компаніями та їх наступна модернізація із залученням технологічних інновацій;

- спорудження іноземними інвесторами нових підприємств на базі зарубіжних технологій та використання сучасного устаткування;
- модернізація спільними підприємницькими структурами та підприємствами з вітчизняним капіталом діючих переробно-харчових виробництв на сучасній інноваційно-технологічній основі.

Отже, в Україні вже є виробництва, що випускають та експортують (спроможні поставляти) безпечну та високоякісну продукцію на продовольчі ринки країн-членів Спільноти, але таких підприємств обмежена кількість. Тому проблема полягає в тому, щоб суттєво змінити існуючу пропорцію.

Ситуацію в харчовій промисловості розкривають наведені в таблиці статистичні дані. У відносно кращому стані перебувають підприємства, що відносяться до розділу *12.Виробництво тютюнових виробів*. Як правило, вони входять до складу до підприємницьких структур з іноземним капіталом, зношеність основних засобів помітно нижча від основної маси підприємств - 36,3%, а отже придатність до роботи перевищує 63%. Пік оновлення виробничого потенціалу із залученням зарубіжних технологій прийшовся на 90-ті роки і їх подальша експлуатація відбувалася з дотриманням сучасних вимог до технології виробництва тютюнової продукції. Усі шість великих і середніх підприємств забезпечені сучасними системами менеджменту і тому перспектива їх подальшої експлуатації не викликає особливих проблем.

Діаметрально протилежна ситуація у розділі *11.Виробництво напоїв*: майже усі великі і середні (близько 170) підприємства забезпечені системами менеджменту (або ж вони на них впроваджуються). Водночас, дуже високий коефіцієнт зносу (55,1%) свідчить про те, що підприємства з іноземним капіталом знаходяться у значно кращій ситуації, порівняно з потужностями, що перебувають у власності вітчизняних суб'єктів господарювання. Отже, якраз сектор підприємств з вітчизняним капіталом по виробництву напоїв і вимагає підвищеної уваги щодо визначення стратегії їх подальшого розвитку.

Майже аналогічна ситуація і в розділі *10.Виробництво харчових продуктів*: кількість великих і середніх підприємств близько 1,05 тис. (зношеність основних засобів становить 47%), з них 0,5 тис. забезпечені системами менеджменту, причому менша частина з них (з іноземним капіталом) сертифікована в міжнародних центрах сертифікації, а більша – у вітчизняних. Остання підгрупа спільно з підприємствами по виробництву напоїв, в яких відсутні системи менеджменту, якраз і повинна стати предметом особливої уваги науковців, державних управлінських структур та практиків щодо вибору стратегій входження в європейське економічне середовище, включення механізмів та інструментів, спроможних забезпечити їх адаптацію до нормативних вимог, запроваджених в Євросоюзі.

Структурні трансформації промисловості по виробництву харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів*

Найменування показників	Одиниця виміру	2001 р.	2006 р.	2010 р.	2013 р.	2013 р. до	
						2001 р.	2010 р.
1. Кількість підприємств	одиниць	9079	8379	6551	6407	70,6	97,8
2. З них великих та середніх	одиниць	2398	2305	1358	1215	50,7	89,5
3. Вартість основних засобів	млн грн	21454	50263	91985	116776	5,5 р.б.	127,0
- зношеність основних засобів	%	42,2	48,4	45,1	48,5	+6,3	+3,4
з них за розділами:							
а) 10. Виробництво харчових продуктів	млн грн	16540	38286	66309	82552	5,0 р.б.	124,5
- зношеність основних засобів	%	55,6	52,1	45,2	47,0	-8,6	+1,8
б) 11. Виробництво напоїв	млн грн	4133	9744	22025	29132	7,0 р.б.	132,3
- зношеність основних засобів	%	36,4	38,4	44,5	55,1	+18,7	+10,6
в) 12. Виробництво тютюнових виробів	млн грн	781	2233	3651	5092	6,5 р.б.	139,5
- зношеність основних засобів	%	26,2	28,7	35,4	36,3	+10,1	+0,9
4. Чисельність штатних працівників, у т.ч.:	тис. осіб	548,5	566,7	417,9	402,4	73,4	96,4
- на великих та середніх підприємствах	тис. осіб	478,6	520,0	369,6	358,6	74,9	97,0
- на малих підприємствах	тис. осіб	69,9	46,7	48,3	43,8	62,6	90,7

* Складено та розраховано за: Звітні дані підприємств харчової промисловості України за 2001 та 2006 роки; [1, с. 98; 2, с. 141, 144, 147, 150].

Оскільки офіційна статистика надає інформацію про підприємства лише по розділах, до яких включені виробники за відповідними групами харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, а їх кількість – у межах від одиниць до тисячі, то подальші пропозиції базуються на статистиці впровадження системних методів менеджменту в харчовій промисловості України. Зокрема, на кінець третього кварталу 2014 р. функціональні системи управління (якості, безпечності, екологічності для довкілля) впроваджені та сертифіковані на 574 (по одній системі – на 317, по дві – на 217, по три – на 40) підприємствах, а в стадії розроблення та впровадження - на 97 (у сукупності на 671 підприємницькій структурі). В структурі систем управління частка: а) систем безпечності (ДСТУ 4161-2003 та ДСТУ ISO 22000: 2007) становить понад 58% (впроваджено 480 од. та впроваджується 126 од.); б) систем якості (ДСТУ ISO 9001 : 2009) відповідно майже 40% (385 од. та 29 од.); в) систем екологічності для довкілля (ДСТУ ISO 14001-97) відповідно 1,8% (12 од. та 7од.). Серед

решти (понад 0,5 тис.) підприємств значна частина – це потенційні кандидати для впровадження функціональних систем менеджменту. Зазначимо, що виробники надають перевагу впровадженню систем безпечності (яких у півтора рази більше, ніж систем якості загалом, а серед систем, що лише впроваджуються - учетверо).

Необхідно зазначити, що з 20.09.2015 р. набрали чинності більшість положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» (від 22.07.2014 р. №1602-УІІ). Він ще отримав назву євроінтеграційного, оскільки ним було гармонізовано вітчизняне правове поле у сфері безпечності та якості харчових продуктів із відповідним законодавством Євросоюзу. Законом в Україні передбачено запровадження прийнятої в Європі системи забезпечення дотримання вимог нормативних документів усіма ланками агропродовольчого ланцюга за принципом «від лану до столу», а також на процедурах НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point). Без цього Україна не зможе реалізувати квоти на поставку своєї агрохарчової продукції, що передбачено Угодою про інтеграцію Україна-ЄС. Однак приймаючи до уваги, що запровадження НАССР потребує часу та значних фінансових й інноваційно-технологічних ресурсів, законом передбачено, що окремі його норми набудуть чинності через 2–5 років з дня його опублікування.

Головна характеристика систем менеджменту безпечності (СМБ) продуктів полягає у тому, що за оператором ринку чітко закріплюється відповідальність: забезпечити простежуваність за принципом "крок назад, крок вперед" (ланцюжковий контроль). Тобто, підприємство зобов'язане мати точну інформацію про сировину та інші інгредієнти, звідки вони надійшли, а при порушенні нормативних вимог щодо їх безпечності чи якості – повернути постачальнику. Водночас, на підприємстві повинна зберігатися інформація про те, куди і кому була відправлена випущена продукція, період зберігання якої – шість місяців після кінцевої дати реалізації продукту, яка була нанесена при маркуванні. При такому підході значно простіше знайти конкретного винуватця проблем із безпечністю та якістю харчових продуктів, іншим учасникам харчового ланцюжку – довести свою непричетність, а при необхідності – відкликати продукцію з точок реалізації.

Отже, підприємства харчової промисловості, де відсутні сертифіковані СМБ або ж які мають інші системи, вже зараз постали перед складним вибором. Враховуючи обмежений період часу до запровадження усіх норм вищезгаданого закону, основними для таких виробників будуть три моделі розвитку: а) вишукати фінансові й матеріальні ресурси для розроблення проекту інноваційно-технологічної модернізації та його реалізації з метою виведення виробництва на новий рівень, а також впровадження та сертифікації СМБ; б) максимально використати залишковий потенціал потужностей, які експлуатуються, а із набуттям чинності згаданими нормами – зупинити й демонтувати виробництво. Це не виключає і такого варіанту як спорудження на земельній ділянці, що звільнилася, нового підприємства; в) доповнення систем

менеджменту якості та/або екологічності для докiлля системою менеджменту безпечності при проведенні відповідних робіт по приведенню виробництва до нормативних вимог ЄС. При реалізації зазначених моделей переважна більшість переробно-харчових підприємств буде адаптована до європейського нормативного простору, а їх продукція – безперешкодно надходити на продовольчі ринки країн-членів Спільноти.

Література

1. Діяльність суб'єктів господарювання: зб. 2013. – К.: ТОВ вид-во «Консультант», 2014.– 475 с.

2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва: стат. зб. 2013. – К.: ТОВ вид-во «Консультант», 2014.– 498 с.

Кулаковська Т.А.

*к.е.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКАХ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

На підвищення конкурентоспроможності продуктів сільського господарства та рівень самозабезпеченості продовольством впливає державна політика підтримки сільгоспвиробника.

Дослідження заходів державної підтримки сільгоспвиробників та джерел їх фінансування, зміни обсягів та структури у тривалій динаміці дозволять виявити тенденції, оцінити ефективність заснованих заходів, виявити недоліки у державній політиці підтримки аграрного сектора та розробити пропозиції щодо удосконалення політики з урахуванням всіх обмежень зовнішнього середовища. Для дослідженні джерел та механізмів державної підтримки сільгоспвиробників за окремими видами продукції застосовано методика, розроблену в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)[1]. Ця методика розділяє цінову підтримку виробників (підтримка ринкових цін) та субсидії з бюджету на конкретний вид продукції.

Підтримка ринкових цін здійснюється за рахунок зовнішньоторговельного регулювання через імпорتنі квоти та мита, експортні субсидії, мита тощо. Це непряма форма підтримки виробників [2].

Другим джерелом фінансової підтримки виробників сільськогосподарської продукції є субсидії з бюджету на конкретний вид продукції [2].

Відповідно до Угоди щодо субсидій та компенсаційних заходів (ССКМ), прийнятої на Токійському раунді (1979 р.), субсидією слід вважати виділення державою прямо або через третю сторону фінансових засобів, що створюють вигоду. Під таке визначення підпадають такі дії, як надання з боку держави товарів і послуг, відмова держави від доходу, який в іншому випадку міг би надійти до бюджету країни, або державна підтримка цін або доходів.

Залежно від призначення субсидії розділяють на заборонені субсидії, на субсидії, що дають підстави для застосування заходів, та ті, до яких компенсаційні заходи не застосовуються.

До заборонених видів субсидій відносяться субсидії, умовою отримання яких є експорт або використання вітчизняних товарів замість імпортованих (експортні субсидії).

До категорії субсидій, які не дають підстави для застосування заходів (відповідного компенсаційного мита), належать субсидії на проведення досліджень і прикладних розробок, на надання допомоги регіонам з несприятливими умовами, а також певні види допомоги, спрямовані на приведення виробничих потужностей у відповідність з новими природоохоронними законодавчими та нормативними актами.

До категорії субсидій, що дають підстави для застосування заходів, відносять заходи, які надають спотворюючого впливу на торгівлю, впливають на виробництво. До таких субсидій відносять дотації на продукцію тваринництва і рослинництва, дотації на племінне тваринництво, дотації на елітне насінництво (на реалізовані насіння), дотації на комбікорми, компенсацію частини витрат на придбання мінеральних добрив та засобів хімічного захисту рослин, компенсацію частини витрат на енергоресурси, компенсацію частини витрат по підвищенню родючості ґрунтів, компенсацію вартості техніки, придбаної в порядку зустрічного продажу сільгосппродукції, витрати на ремонт та поточне утримання меліоративних систем, витрати лізингового фонду, витрати на створення сезонних запасів запчастин і матеріально-технічних ресурсів, капіталовкладення виробничого призначення, крім капітальних видатків на меліорацію та водне господарство, цінову підтримку (компенсацію різниці між закупівельною і ринковою ціною на сільськогосподарську продукцію), надання виробнику товарів (послуг) за цінами нижче ринкових, закупівлю у виробника товарів (послуг) за цінами вище ринкових, пільгове кредитування сільськогосподарських виробників за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, включаючи списання та пролонгацію боргів, пільги на транспортування сільськогосподарської продукції. Застосування таких субсидій має бути обмеженим та зваженим з вимогами міжнародних організацій (СОТ).

Підтримка сільгоспвиробників через механізм субсидування та підтримки ринкової ціни здійснювався за основними видами продукції рослинництва (ячмінь, кукурудза, овес, пшениця, жито, соняшник та ін.) та тваринництва (яловичина, свинина, м'ясо птиці, молочна продукція, яйця та ін.) [3].

Дослідження заходів з підтримки виробників пшениці показало, що найбільший вплив має показник підтримки ринкової ціни. На протязі періоду 1991–2014 рр. (крім 1991, 1994, 1997–1998, 2000 та 2003 рр.) він мав від'ємне значення, що свідчить про занижені внутрішні ціни на пшеницю у порівнянні зі світовими цінами. Найбільший розрив між внутрішньою та світовою ціною на пшеницю отримано у 2008 році, який значно скоротився у 2009 та 2010 роках після вступу України до СОТ. Але вже у 2011 року цей розрив збільшився

майже у 6 разів, а в 2014 році – в 13 разів. Бюджетні виплати, які б мали компенсувати втрати виробників, нажаль не виконали цієї функції. Вони здійснювалися у вигляді виплат на 1 тону продукції: у 1991 році (742 млн грн), 1992 (0,13 млн грн), 1996 (0,1 млн грн), 1999 (0,3 млн грн), 2000 (2 млн грн) та 2001 (9 млн грн) роках, а з 2006 по 2008 роки – у вигляді виплат з 1 га посівних площ (близько 430 млн грн щороку). У 2004, 2005 та 2006 роках підтримки виробників здійснювалася також у вигляді субсидування відсоткових ставок по кредитах на суми 20, 22 та 12 млн грн відповідно.

У випадках перевищення світових цін над внутрішніми та незначної компенсації втрат виробників, слід констатувати факт перевищення оподаткування виробників.

Схожа ситуація з підтримкою виробників ячменю. Виплати з бюджету на 1 тону здійснювалися у 2000 (1 млн грн) та 2001 (4 млн грн) роках. З 2006 (278 млн грн) по 2008 рік (152 млн грн) виплати здійснювалися з 1 га посівної площі. Субсидування відсоткових ставок за досліджуваний період відбулося одноразово у 2004 році на суму 7 млн грн.

Що стосується виробників жита та вівса, то тут спостерігається схожа тенденція: показник підтримки ринкової ціни до 2006 (по вівсу) та 2007 року (по житу) мав позитивне значення, що свідчить про перевищення внутрішніх цін над світовими. Підтримка виробників жита та вівса до зазначених періодів здійснювалася за рахунок трансфертів споживачів (тобто споживач мав купувати ці товари за завищеними цінами). Виплати з бюджету по вівсу здійснювалися за 1 га лише у 2006 році на суму 24 млн грн та 2008 році на суму 21 млн грн. Бюджетний дотації по житу здійснювався у вигляді виплат на 1 тону у 2001 році на суму 1 млн грн, а з 2006 (29 млн грн) по 2008 (32 млн грн) роки – у вигляді виплат з 1 га посівних площ. У 2004 та 2005 роках здійснювалося субсидування відсоткових ставок по кредитах на суму 1 млн грн та 3 млн грн відповідно. Слід зазначити, що бюджетні виплати здійснювалися у ті роки, коли внутрішні ціни на овес та жито і так перевищували світові ціни. Лише у 2006 та 2008 році по вівсу та 2004 році по житу була здійснена спроба частково компенсувати втрати виробників.

Схожі між собою тенденції спостерігаються у підтримці виробників кукурудзи та соняшника: показник підтримки ринкової ціни мав негативне значення за виключенням трьох років (по кукурудзі – 1999, 2003 та 2006 рр.; по соняшнику – 2001, 2007 та 2009 рр.), що свідчить про надмірне оподаткування виробників. А виплати з бюджету настільки малі та несистемні, що не компенсують втрати виробників. Виплати з бюджету на 1 тону соняшника здійснювалися у 2001 (1 млн грн) та 2002 (2 млн грн) роках. Інших виплат з бюджету по цій культурі не передбачалося. У 2001 році бюджетна підтримка виробників кукурудзи була у вигляді дотацій на 1 тону (2 млн грн), у 2004 році – у вигляді субсидування відсоткових ставок по кредитах на суму 6 млн грн, та у вигляді виплат на 1 га посівних площ у 2006 (85 млн грн) та 2008 (98 млн грн).

Зовсім інша ситуація спостерігається з підтримкою виробників цукрового буряку. З 1996 по 2012 р. показник підтримки ринкової ціни отримував позитивне значення, отже внутрішні ціни були вищими за прикордонні ціни, що свідчить про субсидування галузі. Крім того, підтримка розвитку галузі здійснювалася у вигляді прямих виплат з бюджету на 1 тону у 2000 (1 млн грн), 2001 (2 млн грн) та 2010 (198 млн грн) роках.

Слід зазначити, що основне навантаження з підтримки розвитку рослинництва перенесено на споживачів, які мають платити на внутрішньому ринку ціну за сільськогосподарську продукцію більшу за світову. Бюджетні трансферти мають хаотичний, непослідовний характер, здійснюються за негайної потреби, а не мають системності. Бюджетні виплати за більшістю продукції рослинництва такі незначні, що не можуть компенсувати втрати виробників.

Дещо інша ситуація склалася на ринку тваринницької продукції. Так, виробники яловичини мають значну підтримку від держави у вигляді бюджетних дотацій. Виплати на 1 тону продукції з 1997 по 2008 рік зросли з 11 млн грн до 1018 млн грн, в подальшому відбулося скорочення виплат. Крім того, бюджетні виплати здійснювалися за поголів'я тварин: з 2003 по 2012 рік сума підтримки зросла з 1 млн грн до 366 млн грн. Підтримка ринкової ціни по яловичині має хвилеподібну динаміку, змінюючись з негативного значення (ціни внутрішні менші за світові) на позитивне.

Показник підтримки ринкової ціни по молоку протягом майже всього періоду дослідження (крім 2005, 2006, 2008 та 2009 років) мав негативне значення, що свідчить про значне перевищення світових цін на молоко над внутрішніми цінами. Найбільше відхилення у ціні на молоко спостерігається у 2007 році. Виробники молока не отримують тих доходів, які б вони могли мати при умові реалізації молока на світовому ринку. Тому державою були передбачені бюджетні виплати у вигляді дотацій за 1 тону продукції, які здійснювалися з 1997 по 2012 рік. Сума бюджетних виплат зросла з 20 млн грн до 1763 млн грн у 2008 році, з подальшим зниженням до 6 млн грн у 2011 році. М'ясомолочному напряму розвитку тваринництва державою приділяється найбільша увага.

На ринку свинини до 2005 року внутрішні ціни були менші за світові (за виключенням 1998 та 2001 років). У цей період спостерігається надмірне оподаткування виробників. При цьому бюджетні виплати на 1 тону продукції, які почалися з 1997 року (13 млн грн), не дозволили компенсувати недоотриманого доходу. Починаючи з 2005 року показник підтримки ринкової ціни по свинині мав позитивне значення, що свідчить про субсидування галузі за рахунок споживачів, які мають платити ціну вищу за світову. В той самий період продовжуються бюджетні виплати на 1 тону: у 2005 році – 380 млн грн, у 2008 – 742 млн грн, найменше значення у 2011 році – 1 млн грн.

Ринок м'яса птиці та яєць демонструє зовсім іншу тенденцію. Внутрішні ціни на м'ясо птиці вищі за світові, отже вітчизняний споживач вимушений платити за продукцію більшу ціну, при цьому відмічається стійка тенденція до

збільшення розриву між внутрішніми та світовими цінами. Крім непрямого субсидування галузі споживачами, відбувається пряма підтримка розвитку галузі за рахунок бюджетних виплат на 1 тону продукції: у 1997 році – на суму 4 млн грн, зростання суми з 57 млн грн у 2002 році до 550 млн грн у 2008 році, потім різке скорочення бюджетних виплат. На ринку яєць переважає тенденція перевищення внутрішніх цін над світовими, тягар субсидування перенесено на споживача.

Загалом, на ринках тваринницької продукції за рівнем та формами підтримки виділяються три тенденції: перша – дотаційна підтримка виробників яловичини та молока, друга – непряме субсидування споживачами виробників м'яса птиці та яєць, третя – невизначеність у політиці підтримки виробників свинини.

Отже, слід зазначити, що на як ринку продукції рослинництва, так і на ринку продукції тваринництва, головний фактор впливу на показники діяльності сільгоспвиробників – це підтримка ринкових цін, яку здійснює переважно споживач продукції, вимушений сплачувати більшу ціну ніж за аналогічну продукцію на світовому ринку.

З найбільш дотаційних галузей слід виділити – м'ясомолочне тваринництво. Це пов'язано із значним погіршенням стану галузі у порівнянні з 1991 роком, скороченням поголів'я крупної рогатої худоби тощо.

Два механізми підтримки сільгоспвиробників: підтримка ринкової ціни та бюджетні виплати, зовсім не узгоджені між собою. В ті роки, коли підтримка ринкової ціни має позитивне значення, здійснюються значні виплати з бюджету, що посилює (а не стримує) розвиток. В ті роки, коли підтримка ринкової ціни має негативне значення, держава або зовсім не компенсує втрати виробників, або здійснює не в достатньому обсязі.

Значні зміни у заходах підтримки сільгоспвиробників пов'язані зі вступом України до СОТ. Україна значно скоротила бюджетні виплати виробникам та перейшла (за більшістю продуктів) від субсидування на 1 тону до субсидування за 1 га посівних площ. Слід зазначити, що у ЄС взагалі відмовилися від прямих виплат сільгоспвиробникам на конкретний продукт. Сьогодні це просто виплата на господарство, яка не залежить від виду діяльності (вирощування зерна чи худоби).

Література

1. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013: OECD Countries and Emerging Economies Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dx.doi.org/10.1787/agr_pol-2013-en
2. Узун В.Я. Методы оценки влияния аграрной политики на развитие сельского хозяйства / В.Я. Узун, Е.А. Гатаулина, В.А. Сарайкин, Н.А. Карлова. – М.: Экономика, 2014. – 115 с.
3. Producer and Consumer Support Estimates database / OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/producerandconsumersupportestimatesdatabase.htm#browsers>

Охріменко І.В.

*д.е.н., професор, завідувач кафедри біржової діяльності
Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)*

ІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

В сучасній економічній літературі та господарській практиці терміном "інтеграція" охоплюється широка низка різноманітних економічних явищ та процесів зближення, пристосування, узгодження діяльності і навіть об'єднання підприємств та підприємців з метою стабілізації ринкового середовища та підвищення на цій основі результатів господарювання.

З точки інтеграційної стратегії підприємства надзвичайно важливо підкреслити, що інтеграційні процеси відіграють значну роль в удосконаленні організації сільськогосподарського ринку, але по кожній із її складових вона неоднакова. Зокрема, на становлення структури продовольчого ринку вони справляють досить відчутний вплив. Вертикальна інтеграція сприяє більш чіткому відокремленню продуктових підкомплексів як специфічних частин національного продовольчого комплексу. Продуктові ринки функціонують найбільш успішно на базі саме продуктових підкомплексів. Якщо підприємства продуктового підкомплексу інтегровані за схемою вертикальної та горизонтальної інтеграції, то цим самим створюються передумови і для прояву інших організаційних чинників і перш за все створення об'єднань виробників за ознакою, яка в зарубіжній практиці іменується професійною, але до профспілок не має ніякого відношення. Мова йде про об'єднання виробників окремих продуктів: цукрових буряків, молока, тварин певного виду та віку на м'ясо і т.д. Ці професійні об'єднання не є суб'єктами конкурентних відносин. Вони представляють і відстоюють інтереси виробників як в рамках інтегрованих структур, так і в рамках системи державного регулювання окремої галузі. Саме вони могли б на повну силу вимагати захисту вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та продовольства, орієнтуючись на досвід країн Європейського Союзу. При цьому одночасно створюється чітко відокремлений канал передачі дії інструментів державного регулювання організаційних форм ведення виробництва, його обсягів та підтримки доходів виробників з метою стабілізації продуктових ринків [1].

Дуже велику роль відіграють інтеграційні процеси у створенні елементів ринкової інфраструктури, оскільки більшість із них є продуктом самоорганізації операторів ринку. Значення фізичної ринкової інфраструктури надзвичайно велике. Ринок як такий неможливо організувати за рахунок лише закликів, гасел чи навіть досконалої законодавчої бази. Фундаментальна ідея ринкової економіки – це ідея вільної конкуренції. Саме завдяки конкуренції ціни повною мірою виконують як стимулюючу, так і селективну функції. Для цього вони повинні формуватись лише під впливом попиту та пропозиції, що в свою чергу потребує не будь-якої, а певної технології обмінних процесів. Зокрема, торги повинні бути публічними і гласними та за наявності конкуренції

як з боку продавців, так і з боку покупців. Такого характеру їм і надає фізична ринкова інфраструктура: біржі, аукціони, ярмарки, оптові ринки, заклади дрібнооптової та роздрібною торгівлі. Всі елементи ринкової інфраструктури створюються самими товаровиробниками і лише в деяких випадках держава ініціює та частково фінансує ці процеси в стартовий період, продаючи потім свою частину власності. Об'єднання товаровиробників з метою створення та забезпечення функціонування ринкової інфраструктури і є не чим іншим як їх інтеграцією.

Ключове, вирішальне значення в наданні ринку соціальної орієнтації має його побудова, яка забезпечується вертикальною інтеграцією. Агропромислово-торгівельне виробництво має багато ланок: аграрних виробничих, транспортних, заготівельних, заготівельних з функціями зберігання, переробних, сервісних, торговельних та інших. Через них послідовно і проходить вироблена в сільському господарстві продукція на шляху до кінцевого споживача. За таких умов може існувати два принципово різних варіанти організації обмінних процесів: 1) продаж та купівля продукції суміжним ланкам з виходом на кінцевого споживача лише кінцевої торговельної ланки; 2) об'єднання всіх ланок агропромислового ланцюга і перетворення їх на своєрідного сукупного інтегрованого продавця кінцевого продукту кінцевому споживачеві (при цьому одна з ланок - переробна або збутова - бере на себе функції координації та узгодження діяльності всіх учасників агропромислового виробництва та збуту кінцевої продукції, тобто функції інтегратора).

Перший варіант більшою мірою властивий вільному ринку, другий – організованому. Саме другий варіант забезпечує біполяризацію ринку і відповідає сучасній світовій тенденції розвитку ринкових відносин. В такий спосіб забезпечується постійний потужний вплив кінцевого споживача на обсяги, якість та ціни на товари. Споживач диктує свої вимоги ринку, інтегрованому виробнику, всім ланкам агропромислово-торгівельного ланцюга і всі вони починають працювати на задоволення саме його потреб, а не суміжних ланок. Інтеграція, таким чином, стає інструментом цілеспрямованої організації сільськогосподарського ринку, наближає його до вимог соціально орієнтованої економіки. При цьому конкуренція концентрується на найважливішій ділянці – в зоні оцінок кінцевого споживача. Крім того, інтеграція виступає одночасно фактором стримування мультиплікаційного зростання цін кінцевого продажу, сприяючи підвищенню купівельної спроможності, становленню соціальних аспектів ринку без порушення економічних інтересів партнерів АПК.

Система установ персоніфікації продуктових ринків у формі міжпрофесійних (міжгалузевих) об'єднань забезпечує або істотно полегшує прийняття підприємством стратегічних управлінських рішень. Міжпрофесійні об'єднання повинні мати своїм завданням маркетинговий аналіз і маркетинговий прогноз відповідного продуктового ринку, організацію взаємодії товаровиробників із зарубіжними партнерами та забезпечення потенційного митного захисту. Раціональна побудова продуктових ринків на

принципах біполяризації сприяє істотному зменшенню ринкових ризиків, перетворюючи стихійне ринкове середовище на передбачуване і організоване. Формування установ ринкової інфраструктури докорінно поліпшує управління збутом та дохідністю підприємства. Крім того, міжпрофесійні об'єднання мають і представницькі функції захисту інтересів сільськогосподарських підприємств у владних структурах. Тому є всі підстави для висновку про те, що завдяки інтеграції сільськогосподарське підприємство одержує унікальну можливість свідомо і цілеспрямовано управляти ринковим середовищем [2].

Таким чином, найбільш раціональною може бути така інтеграційна стратегія сільськогосподарського підприємства, яка переслідує мету всебічної взаємодії з партнерами взаємопов'язаних ланок агропромислово-торгівельного ланцюга для нормалізації пропорцій міжгалузевого обміну та формування соціально орієнтованого цивілізованого аграрного ринку.

Цей висновок підтверджується світовою практикою. Наприклад, у Великобританії домінуючу роль на аграрному ринку відіграють вертикальні державно-кооперативні об'єднання по продуктах (так звані "Ради по збуту"), які практично монополюють закупівлі, переробку та оптову торгівлю основними видами сільськогосподарської продукції, одночасно здійснюючи і обслуговування фермерів. Специфічний метод вертикальної інтеграції був розроблений у Франції. Тут він базувався на трьох складових – кооперації, приватних харчових корпораціях та професійних союзах товаровиробників. Останнім надані напівдержавні функції контролю за обсягами та якістю виробленої продукції [3].

Таким чином завдяки інтеграції сільськогосподарське підприємство з пасивного спостерігача і прискіпливого аналітика економічного середовища перетворюється на творця зовнішніх умов свого функціонування.

Література

1. Данкевич Є.М. Міжгалузева інтеграція в аграрному секторі економіки: монографія / Є.М.Данкевич. – Житомир: Полісся, 2013. – 398 с.
2. Охріменко І.В. Визначення напрямів діяльності підприємства, маркетингової та інтеграційної стратегії / І.В.Охріменко // Інноваційна економіка. – 2011.– № 1 (20). – С. 3–6.
3. Управління розвитком підприємства в інтеграційних умовах: колект. монографія / [Г.С.Баламут та ін.]. – Дніпропетровськ: Біла К.О., 2014. – 323 с.

Пармакли Д.М.

*д.э.н., профессор кафедры экономики Комратский государственный университет
(Республика Молдова)*

К ВОПРОСУ ЖИЗНЕСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Сельскохозяйственные угодья Республики Молдова расположены в зоне рискованного земледелия, эпицентром которого является южная зона страны, в частности, АТО Гагаузия.

Зачастую неблагоприятные погодные условия влияют не только на качество, но и не дают возможности произвести запланированный объем продукции, и как следствие получить необходимую прибыль. Сложные погодные условия, такие как жара и продолжительные периоды отсутствия осадков часто приводят к потерям урожая сельскохозяйственных культур. В результате чего могут полностью погибнуть посеы гороха, кукурузы на зерно, озимых культур или настолько снизить урожайность, когда их использование по назначению становится нецелесообразным. Специалисты, оценивая современную тенденцию изменения климата, приходят к выводу о наступающем потеплении. Проблемы опустынивания в таких условиях кажутся ныне не праздными.

Стабильность и устойчивость, таким образом, следует рассматривать как сложную экономическую категорию воспроизводственного процесса развития отрасли. Они имеет свои отличительные признаки, к которым относятся почвенно-климатические, биологические, экологические и другие факторы. Обеспечение фазы стабильного и устойчивого развития растениеводства становятся определяющей основой эффективного функционирования сельскохозяйственного производства в целом. Поэтому большой теоретический и практический интерес представляет анализ колеблемости урожайности в отдельные годы.

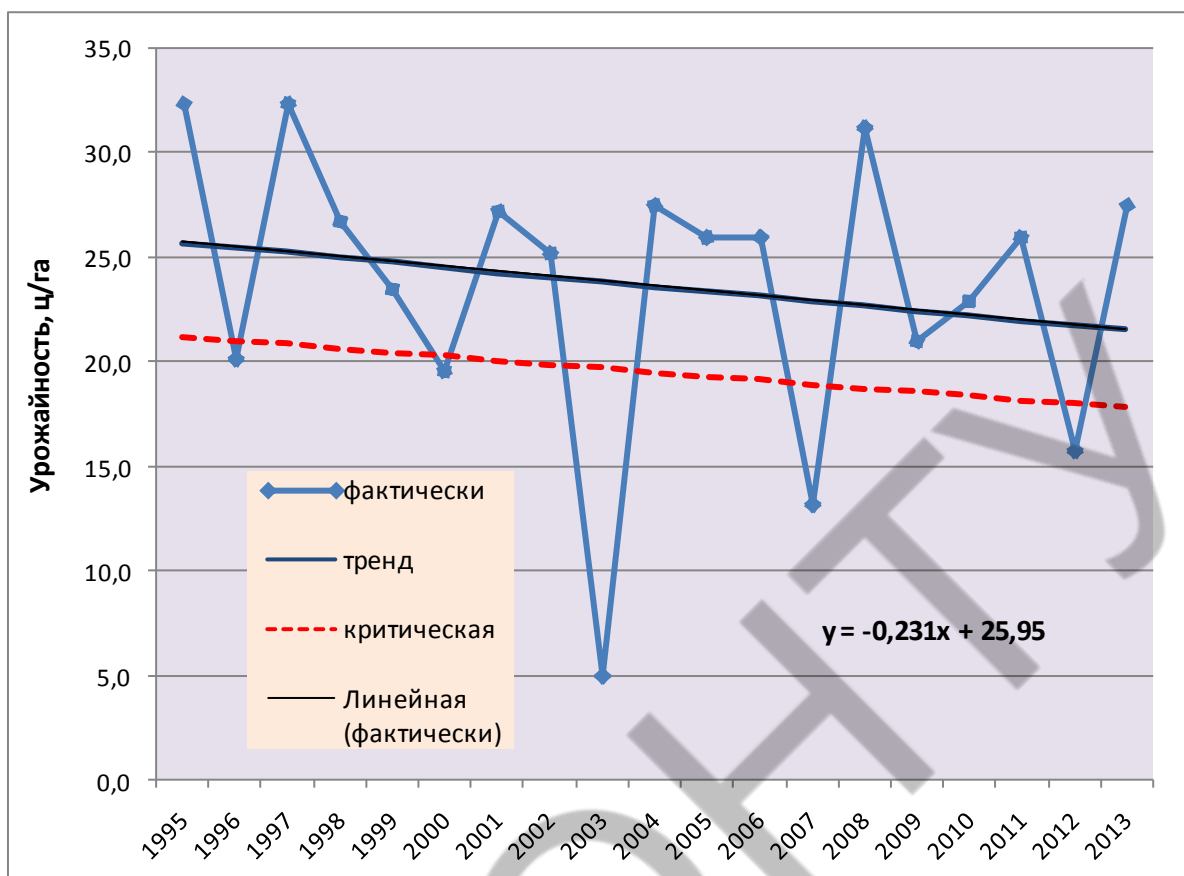
Учитывая определяющее значение эффективности использования земли в сельском хозяйстве как главного средства производства, рассмотрим динамику урожайности озимой пшеницы – ведущей продовольственной культуры в Республике Молдова за 1995-2013 годы (их доля занимает более 3/5 в структуре посевных площадей) и выявим тенденцию изменения показателей за указанные годы (рис.1).

Выравненное значение урожайности зерновых культур описывается уравнением $y = -0,2752x + 26,798$, следовательно, в среднем за год выход продукции с одного гектара снижался на 0,2572 ц.

Разделим устойчивость урожайности сельскохозяйственных культур на 3 уровня [1, с.116–117]:

- относительная устойчивость не превышает 7,5% от среднегодовых показателей (т.е. от уровня тренда);
- неустойчивая – от 7,5 до 17,5%;
- критическая устойчивость – более 17,5%.

На рисунке показан критический уровень урожайности, которые соответствуют среднегодовым показателям, описываемым уравнением тренда, уменьшенным на 17,5%.

Рис.1. Динамика урожайности озимой пшеницы в Республике Молдова за 1995–2013 гг.

Источник: Статистический ежегодник Республики Молдова за 2000–2014 гг.

Данные рисунка 1 показывают, что за исследуемые 18 лет урожайность была ниже критического минимального уровня – 5 лет (1996, 2000, 2003, 2007 и 2012 гг.) или 27,8%. Как видим, 2 года из 7 лет зерновые культуры не приносили прибыли крестьянам.

Таким образом, низкая устойчивость производства непосредственно влияет на жизнеспособность сельскохозяйственных предприятий, на возможность обеспечить необходимый уровень эффективности, позволяющий вести по меньшей мере простое воспроизводство.

Однако на практике не всегда удается определить искомый уровень жизнеспособности для конкретного предприятия ввиду отсутствия достаточно доступной и несложной методики расчетов. В связи с этим актуальным и вполне востребованным является разработка общедоступной методики определения уровня жизнеспособности субъектов хозяйствования в сельском хозяйстве.

Жизнеспособность предприятия предусматривает устойчивое развитие, благодаря эффективному использованию всех видов ресурсов и предпринимательских возможностей. Предприятие развивается в том случае, когда результаты деятельности позволяют ему за счет собственных средств вести непрерывное воспроизводство. В погоне за достижением максимальной прибыли, предприятия должны учитывать возрастающие производственные

риски. Уровень операционного левеиджа является показателем рискованности предприятия. Именно этим объясняется важность оценки данного показателя при определении уровня экономической безопасности предприятия.

Как известно, на предприятии существуют два вида затрат: переменные и постоянные. Их структура может значительно влиять на тенденцию изменения прибыли или издержек. Это происходит из-за того, что каждая дополнительная единица продукции приносит некоторую дополнительную доходность, которая идет на покрытие постоянных затрат, и в зависимости от соотношения постоянных и переменных затрат в структуре издержек, общий прирост доходов от дополнительной единицы товара может выразиться в резком изменении прибыли. Как только достигается уровень безубыточности, появляется прибыль, которая начинает расти быстрее, чем объем продаж. Здесь на помощь нам приходит операционный анализ, который позволяет анализировать влияние структуры затрат и объемов производства (реализации) на финансовые результаты предприятия. На его основе можно выявлять взаимосвязи между затратами и доходами при различных объемах производства, определить наиболее выгодное сочетание цены и объема реализации, соотношение постоянных и переменных издержек, минимизировать предпринимательские риски, и соответственно способствовать повышению экономической безопасности предприятия.

Операционный анализ включает в себя ряд важных показателей: точка безубыточности, запас финансовой прочности и операционный рычаг.

Важно выявлять на уровне каждого предприятия так называемую точку безубыточности, то есть тот уровень реализации продукции, при котором выручка равна общим затратам.

Расчет критического объема производства и реализации продукции в натуральном выражении находим, используя уравнение:

$$Q_{кр} = \frac{FC}{p - AVC} \quad (1)$$

где: $Q_{кр}$ – критическое количество продукции (т);

FC – условно-постоянные затраты (лей);

p – цена реализации продукции (лей/т);

AVC – удельные переменные затраты (лей/т).

Аналогично находим размер критической урожайности (q_{min}) продукции (при условии ее реализации в полном объеме):

$$q_{min} = \frac{FC}{p - AVC} \text{ ц/га, (2)}$$

где: FC – условно-постоянные затраты в расчете на гектар посева (лей);

Расчет критического объема выручки (реализации) продукции, при котором доход от продаж продукции равен сумме затрат на ее производство, может быть рассчитано по выражению:

$$N_{кр} = \frac{FC}{1 - \frac{AVC}{p}} \text{ лей/га, (3)}$$

Более объективную оценку об устойчивости и экономической безопасности возделывания культур дает анализ запаса финансовой прочности.

Запас финансовой прочности – один из показателей финансового состояния предприятия, то есть того, насколько предприятие финансово устойчиво. Обычно используются два способа определения.

При первом расчет представляет разницу между фактическим (запланированным) объемом реализации и точкой безубыточности, т.е. запас финансовой прочности показывает на сколько лей или тонн можно сократить реализацию продукции, не неся при этом убытков. Чем выше запас финансовой прочности, тем больше возможностей для сохранения относительного уровня прибыльности при уменьшении выручки от реализации, что положительно влияет на экономическую безопасность предприятия.

Формулы расчета показателя в абсолютном выражении имеет вид:

$$D = N - N_{кр}, (4)$$

$$D = Q - Q_{кр}, (5)$$

где: N и $N_{кр}$ - соответственно фактический и критический объемы реализации продукции в стоимостном выражении (лей);

Q и $Q_{кр}$ - соответственно фактический и критический объемы реализации продукции в натуральном выражении (т).

При втором способе рассчитывают процентное отношение запаса финансовой прочности к фактическому (запланированному) объему. Эта величина показывает на сколько процентов может снизиться объем реализации, чтобы предприятию удалось избежать убытков. Чем выше показатель запаса финансовой прочности, тем устойчивее предприятие, и тем меньше для него риск потерь.

$$D = \frac{N - N_{кр}}{N} \cdot 100, \%, (6)$$

$$D = \frac{Q - Q_{кр}}{Q} \cdot 100, \%, (7)$$

Абсолютный показатель запаса финансовой прочности в натуральном выражении (D), используя показатель урожайности, определяется по формуле:

$$D = q - q_{min} \text{ ц/га}, (8)$$

Относительный показатель запаса финансовой прочности рассчитывается:

$$D = \frac{q - q_{min}}{q} \cdot 100\%, (9)$$

где: q – фактический уровень урожайности.

Еще одним показателем, по которому можно говорить о состоянии экономической безопасности предприятия является эффект операционного рычага или операционный леверидж (L). Он количественно характеризуется соотношением между постоянными и переменными затратами в общей их сумме и вариабельностью показателя полученной прибыли. Он выше в тех компаниях, в которых выше соотношение постоянных затрат к переменным, и соответственно ниже в обратном случае. Понимание механизма действия операционного рычага позволяет целенаправленно управлять соотношением постоянных и переменных затрат в целях повышения эффективности текущей

деятельности предприятия. Это управление сводится к изменению значения силы операционного рычага при различных тенденциях конъюнктуры товарного рынка. Показатель операционного лeverиджа позволяет достаточно быстро (без наличия отчета о прибылях и убытках) определить, как повлияют изменения объема продаж на прибыль от реализации продукции:

$$R = \frac{\Delta P}{\Delta N} \text{ п.п/п.п.}, (10)$$

где: ΔP - прирост валовой прибыли;

ΔN - прирост выручки.

Операционный лeverидж показывает на сколько процентных пункта изменится прибыль предприятия при изменении выручки на один процентный пункт.

Операционный рычаг так же принято измерять отношением маржинального дохода (M) к валовой прибыли (P):

$$L = \frac{M}{P}, (11)$$

Учитывая тот факт, что маржинальный доход представляет собой разность между выручкой предприятия и ее переменными затратами, формула операционного лeverиджа может быть представлена:

$$R = \frac{N-VC}{P}, (12)$$

где: N – выручка от реализации продукции.

Чем выше уровень маржинального дохода, тем больше вероятность компенсации постоянных затрат предприятия и получения им прибыли от хозяйственной деятельности. Формула операционного лeverиджа может быть представлена следующим образом:

$$R = 1 + \frac{FC}{P}, (13)$$

Поскольку маржинальный доход, кроме валовой прибыли, содержит еще и сумму постоянных затрат, то операционный лeverидж всегда больше единицы. Эффект операционного рычага характеризует степень рискованности бизнеса. Прибыль предприятия, у которого уровень операционного лeverиджа выше, более чувствительна к изменениям выручки и считается более рискованной. При резком падении продаж такое предприятие может очень быстро «упасть» ниже уровня безубыточности. Деятельность предприятия с низким операционным рычагом сопряжена с меньшим риском, но и с меньшим вознаграждением (прибыли).

Отметим, что между запасом финансовой прочности и эффектом операционного лeverиджа существует обратная зависимость. Чем выше эффект операционного рычага, тем ниже зона безопасности и наоборот [2, с.136]:

$$R = \frac{1}{D} \quad (14)$$

Применяя формулу 2 определим точку безубыточности (критическую урожайность), формулу 9 – запас финансовой прочности и формулу 14 – операционный лeverидж при производстве основных сельскохозяйственных культур в SRL “СупнисАгро” Чадыр – Лунгского района за 2013 год. Расчеты сведем в таблицу 1.

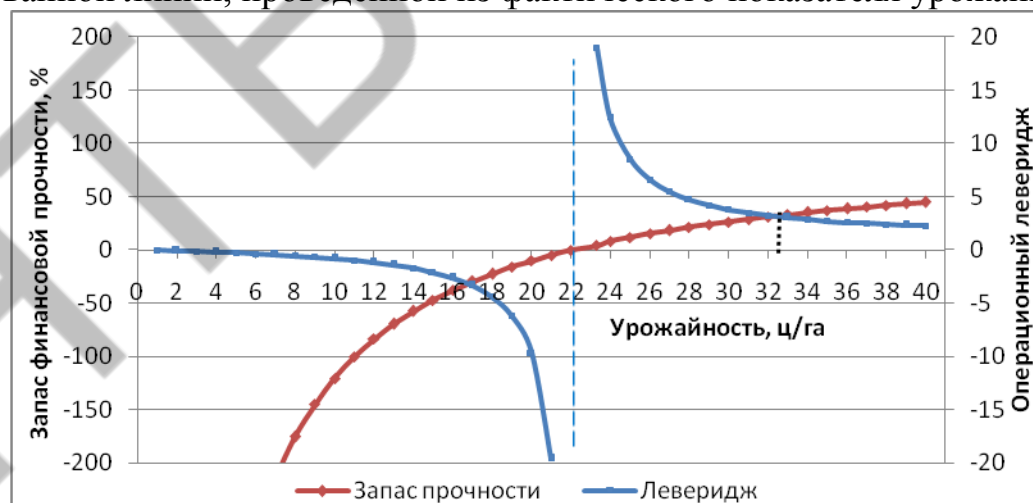
Таблица 1

Показатели операционного анализ SRL “СупнисАгро” за 2013 г.

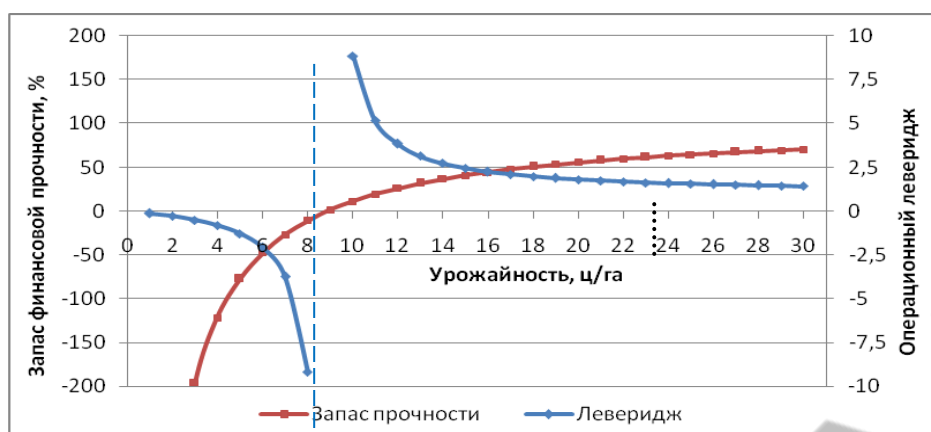
Показатели	Зерновые и зернобобовые (без кукурузы)	Кукуруза	Подсолнечник
Постоянные затраты, лей/га (FC)	2750,75	6353,68	3893,18
Цена, лей/ц (p)	246,06	241,18	534,19
Удельные переменные затраты, лей/ц (AVC)	121,42	95,95	95,26
Фактическая урожайность, ц/га (q)	32,20	54,40	22,20
Критическая урожайность, ц/га (qmin)	22,07	43,75	8,87
Запас финансовой прочности, % (D)	31,46	19,58	60,05
Операционный левеидж (L)	3,18	5,11	1,67

Рассчитано по данным отчетов SRL “СупнисАгро” форм №7-АПК и №9-АПК за 2013г.

На основе данных таблицы 1 проведем расчеты и представим на рисунке 1 показатели запаса финансовой прочности и операционного левеиджа в зависимости от уровня урожайности при производстве зерновых культур и подсолнечника в анализируемом хозяйстве. Особенность представленных графиков заключается в том, что точка пересечения вертикальной пунктирной линии с горизонтальной осью представляет собой точку безубыточности. Через эту же точку проходит и кривая запаса финансовой прочности. Текущее значение показателей запаса прочности и операционного левеиджа наблюдается в точке пересечения соответствующих кривых с вертикальной пунктированной линии, проведенной из фактического показателя урожайности.

а) зерновые и зернобобовые без кукурузы

б) подсолнечник

Рис.1. Показатели запаса финансовой прочности и операционного левеиджа при производстве зерновых культур и подсолнечника SRL “СумнусАгро” за 2013 г.

(Разработано по данным таблицы 1)

Проведенные исследования показали, что в условиях южной зоны Республики Молдова:

– вести простое воспроизводство можно при уровне рентабельности всех видов продукции растениеводства выше 20,5–25%, а расширенное воспроизводство – более 32–37% [1, с.150];

– доля постоянных затрат в среднем за 2010-2012 годы составила на посевах [3, с. 238]:

- ✓ зерновых и зернобобовых – 0,389;
- ✓ зерновых и зернобобовых без кукурузы – 0,413;
- ✓ кукурузы – 0,549;
- ✓ подсолнечника – 0,648.

Определим на основе формул 9 и 14 значения показателей запаса финансовой прочности и операционного левеиджа, необходимых для ведения простого и расширенного воспроизводства на посевах ведущих культур АТО Гагаузия. Результаты расчетов сведем в таблицу 2.

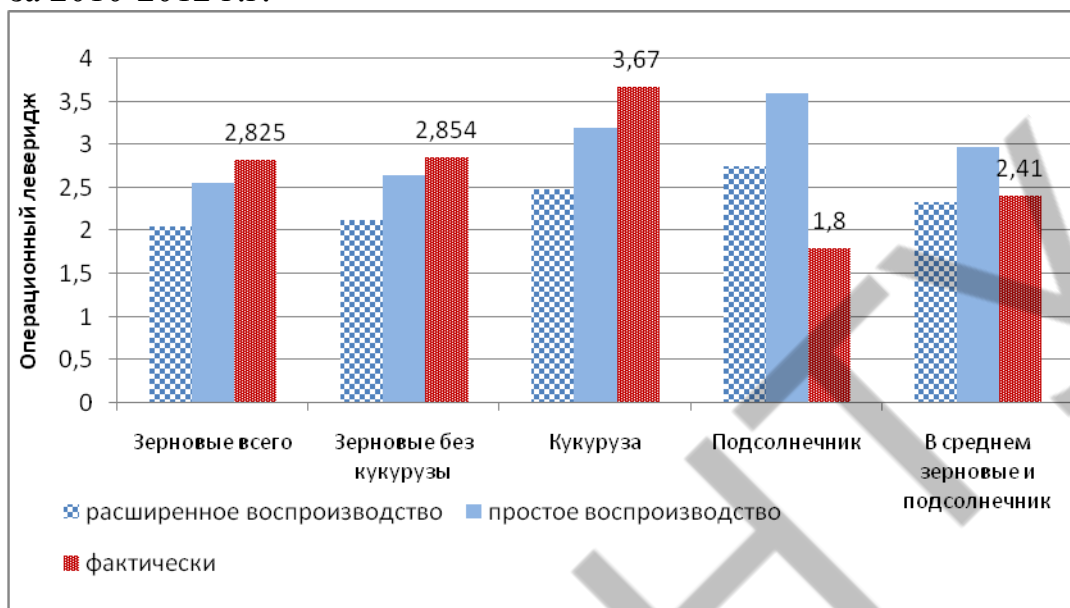
Таблица 2

Расчетные (нормативные) показатели уровней запаса финансовой прочности и операционного левеиджа на посевах ведущих культур в АТО Гагаузия

Сельскохозяйственные культуры	Доля постоянных затрат	Запас финансовой прочности для воспроизводства		Операционный левеидж для воспроизводства	
		простого	расширенного	простого	расширенного
Зерновые всего	0,389	0,391	0,487	2,556	2,051
Зерновые без кукурузы	0,413	0,377	0,473	2,652	2,116
Кукуруза	0,549	0,313	0,403	3,196	2,484
Подсолнечник	0,648	0,278	0,363	3,592	2,751

Источник: разработано автором

Представим на рисунке 2 расчетные и фактические показатели операционного левериджа при производстве и реализации продукции ведущих культур автономии в среднем за 2010-2012 гг. ведущих культур автономии в среднем за 2010-2012 г.г.

Рис.2. Показатели операционного левериджа при производстве зерновых культур и подсолнечника в хозяйствах АТО Гагаузия в среднем за 2010–2012 гг.

Источник: разработано автором по данным Управления сельского хозяйства АТО Гагаузия

Фактическое значение операционного левериджа как показателя экономической безопасности возделывания культур выше уровня, необходимого для ведения расширенного воспроизводства, по зерновым культурам на 37,7%, а по подсолнечнику – ниже на 34,6%. В среднем при выращивании зерна и подсолнечника в автономии уровень левериджа за указанные годы достиг значения 2,41 при нормативном значении 2,334, то есть превышение составило 3,3%. Таким образом, абсолютное большинство сельскохозяйственных предприятий автономии в среднем за 2010 – 2012 годы обеспечили безопасное производство ведущих культур.

Литература

1. Пармакли Д. Проблемы экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий Республики Молдова: монография / Д. Пармакли, Л. Тодорич – Комрат.: Б.и.,2013 (Tipogr-centrifragic). – 207 с.
2. Пармакли Д.М. Методология научных исследований в экономике: учеб. пособие / Д.М. Пармакли. – Comrat: Univ. de Stat, 2011. – 257 p.
3. Пармакли Д.М. Эффективность землепользования: теория, методика, практика: монография / Пармакли Д.М., Тодорич Л.П., Дудогло. Т.Д., Яниогло А.И. – Комрат : Б. и., 2015 (Tipogr. "Centrografic"). – 274 p.

Чевганова В.Я.

*к.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та управління персоналом
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

Міняйленко І.В.

*к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства та управління персоналом
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛТАВСЬКОГО РЕГІОНУ

Питання діагностики пріоритетних видів економічної діяльності регіону, визначення структурних зрушень регіональної економіки, дослідження стану соціально-економічної системи регіонів в Україні набувають в умовах трансформації ринкових відносин особливої актуальності, адже сьогодні ця необхідність визначається геоекономічними та геополітичними особливостями, адекватними новим умовам. Аналіз економічних, екологічних, інноваційних, технологічних, соціальних аспектів регіону проводиться з метою визначення об'єктивного діагнозу, на основі якого повинна будуватися стратегія і тактика просторового розвитку пріоритетних видів економічної діяльності та формуватися його стратегічний план.

Полтавщина належить до регіонів України з високим рівнем розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва (табл. 1). До основних галузей, що розвиваються на території регіону належать: сільське господарство, добувна та переробна промисловість, торгівля, транспорт та будівництво. Питома вага виробництва валової продукції сільського господарства в загальноукраїнських обсягах – 6,3%. Це – друге місце серед регіонів України (попереду лише Вінницька область – 7,2%). Оцінку та аналіз структури економіки регіону проведено на основі статистичної звітності [1; 2] та з урахуванням індекса інфляції.

Таблиця 1

Основні показники соціально-економічного розвитку Полтавської області за 2011–2013 роки

Показник	Фактично			Темп приросту, %	
	2011	2012	2013	2012/2011	2013/2012
1	2	3	4	5	6
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн.грн.	72720,6	80587,6	57674,8	110,8	71,57
Індекс промислового виробництва	99,6	100	87,9	100,4	87,90
Індекс сільськогосподарського виробництва	135,7	89,8	107,6	66,2	119,82
Виробництво продукції тваринництва м'ясо (реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі), тис.т.	50,2	58,2	110,2	115,9	189,35
молоко, тис.т.	725	778	786,8	107,3	101,13
яйця, млн.шт.	600	672	641,1	112	95,40

Сільське господарство в Полтавському регіоні займає 15% і є пріоритетною галуззю оскільки має високоякісні землі.

Рівнинний рельєф та сприятливі агрокліматичні умови створюють відповідні передумови для розвитку сільського господарства.

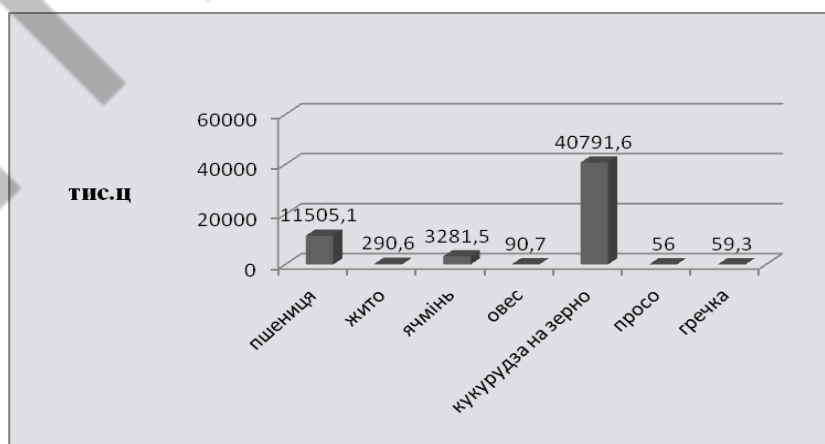
За даними таблиці 1 можна побачити, що в 2013 році зменшився обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) до 57674,8 млн.грн., що на 28,47% менше ніж у 2012 році. Зросло виробництво продукції тваринництва, м'яса (реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі) на 89%. Важливою особливістю рослинництва є відносна нестабільність показників, переважно через залежність виробництва від природних умов, крім того, рослинництво має комплексуючий характер. Специфічною особливістю рослинництва є також його сезонність і нерівномірна тривалість виробничих циклів.

У 2013 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва становив 107,6%, що становить майже на 20% більше ніж у 2012 році, але на сьогоднішній день низькі показники пов'язані із погіршенням фінансової стабільності суб'єктів господарювання та зниженням соціально-економічного рівня життя населення.

У процесі реформування аграрного сектору створено 522 підприємств ринкового типу, в тому числі приватно-орендних – 138, товариств з обмеженою відповідальністю – 289, сільськогосподарських кооперативів – 37, 19 – акціонерних товариств, інших підприємств – 39.

На відміну від більшості областей Центральної та Західної України, у структурі сільськогосподарського виробництва Полтавської області переважає частка виробництва сільськогосподарських підприємств – 65,6% (у 2010 році – 59,7%).

Полтавщина традиційно є лідером з виробництва зерна, цукрових буряків, сої (рис.1), а в тваринницькій галузі – з виробництва молока і м'яса, особливо це стосується виробництва цукросировини. Питома вага у валовому зборі цієї культури по Україні – 20,7%.

Рис. 1. Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2013 р.

Узагальнюючи проведене дослідження основних показників, що характеризують розвиток сільського господарства можна визначити сильні та слабкі сторони Полтавського регіону (табл. 2).

Таблиця 2

**Аналіз сильних та слабких сторін розвитку сільського господарства
Полтавського регіону**

Фактор	Сильні сторони (переваги)	Слабкі сторони (недоліки)
1	2	3
1. Географічне положення	- зручне географічне становище в центрі України; - привабливе природне середовище; - комунікаційна доступність;	- віддаленість від міжнародних шляхів сполучення; - відсутність міжнародного аеропорту;
2. Населення, ринок праці	- надлишок трудових ресурсів; - наявність кваліфікованих кадрів в традиційних галузях промисловості та сільського господарства; - відносно низька заробітна плата в базових секторах економіки у порівнянні з загальноукраїнськими показниками; - існує стійка система підготовки та перепідготовки кадрів;	- складна демографічна ситуація (від'ємний приріст, мала народжуваність, стан здоров'я); - низький рівень заробітної плати; - подекуди існуюча невідповідність професійного рівня трудових ресурсів потребам економіки;
3. Природні ресурси	- значна частка чорнозему в ґрунтах регіону; - наявність сировинної бази; - великі запаси водних ресурсів;	- ерозія ґрунтів; - екологічні проблеми щодо забезпечення питною водою;
5. Сільське господарство і переробка сільгосппродукції	- значна кількість родючих ґрунтів - багатопрофільний сільськогосподарський комплекс; - активність фермерських господарств; - робота за концепцією екологічного землеробства та випуску екологічно-чистих продуктів харчування;	- низька ефективність сільського господарства; - дефіцит обігових коштів; - недостатнє впровадження біотехнологій; - висока ступінь залежності молокопереробних та м'ясопереробних підприємств від кон'юнктури ринків ближнього зарубіжжя; - відсутність сучасних підприємств з випуску комбікормів та великотоварних підприємств з випуску м'яса;

Характеристика можливостей та загроз для розвитку регіону приведена в таблиці 3.

**Можливості та загрози для розвитку сільського господарства
Полтавського регіону**

Можливості	Загрози (обмеження)
1	2
<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток підприємництва; - Збільшення інвестицій в усі галузі економіки; - Посилення іноваційності економіки; - Можливість створення регіональних кластерів; - Формування регіональних брендів; - Посилення позицій на внутрішньому ринку, зокрема переробної промисловості; - Нова продукція і розширення асортименту; - Збільшення глибини переробки сільгоспсировини; - Розвиток альтернативних та відновлювальних джерел енергії; - Розвиток виробництва біо-продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> - Нестабільність, зміна законодавчої та нормативно-правової бази; - Погіршення демографічної ситуації; - Збільшення імпорту сільгосппродукції та продуктів харчування внаслідок створення зони вільної торгівлі з ЄС; - Нерозуміння необхідності отримання конкурентних переваг; - Наявність тіньового сектору економіки - Зниження платоспроможності споживачів продукції місцевих підприємств; - Фінансова і цінова нестабільність, інфляційні процеси; - Конкуренція з боку товаровиробників інших регіонів та країн; - Перешкоди на традиційних ринках збуту продукції промисловості та АПК (технічні бар'єри); - Обмеженість сільгоспресурсів, зниження продуктивності сільського господарства.

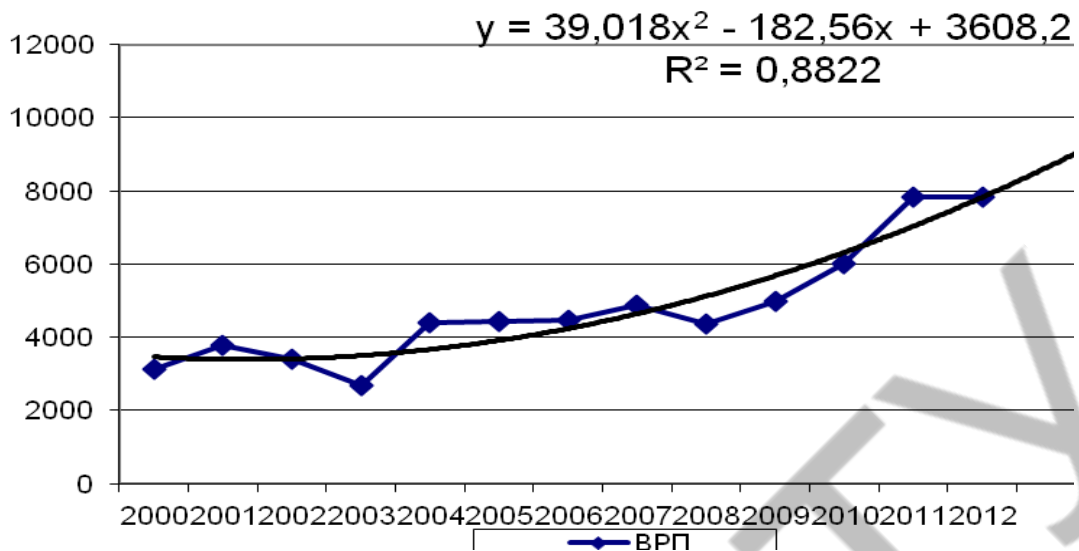
Підсумовуючи вище наведену характеристику регіону, можна виділити такі найбільш важливі її конкурентні переваги:

- вигідне географічне розташування, що є сприятливою передумовою для розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва, надання транспортних та логістичних послуг;
- стратегічне значення для регіону має висока родючість ґрунтів;
- з урахуванням наявних ресурсів в області потенціал розвитку мають сільське господарство, харчова та переробна промисловість.

Проведений SWOT-аналіз дає можливість визначити пріоритетні напрями залучення інвестицій, реалізація яких має забезпечити сталий розвиток сільського господарства Полтавщини:

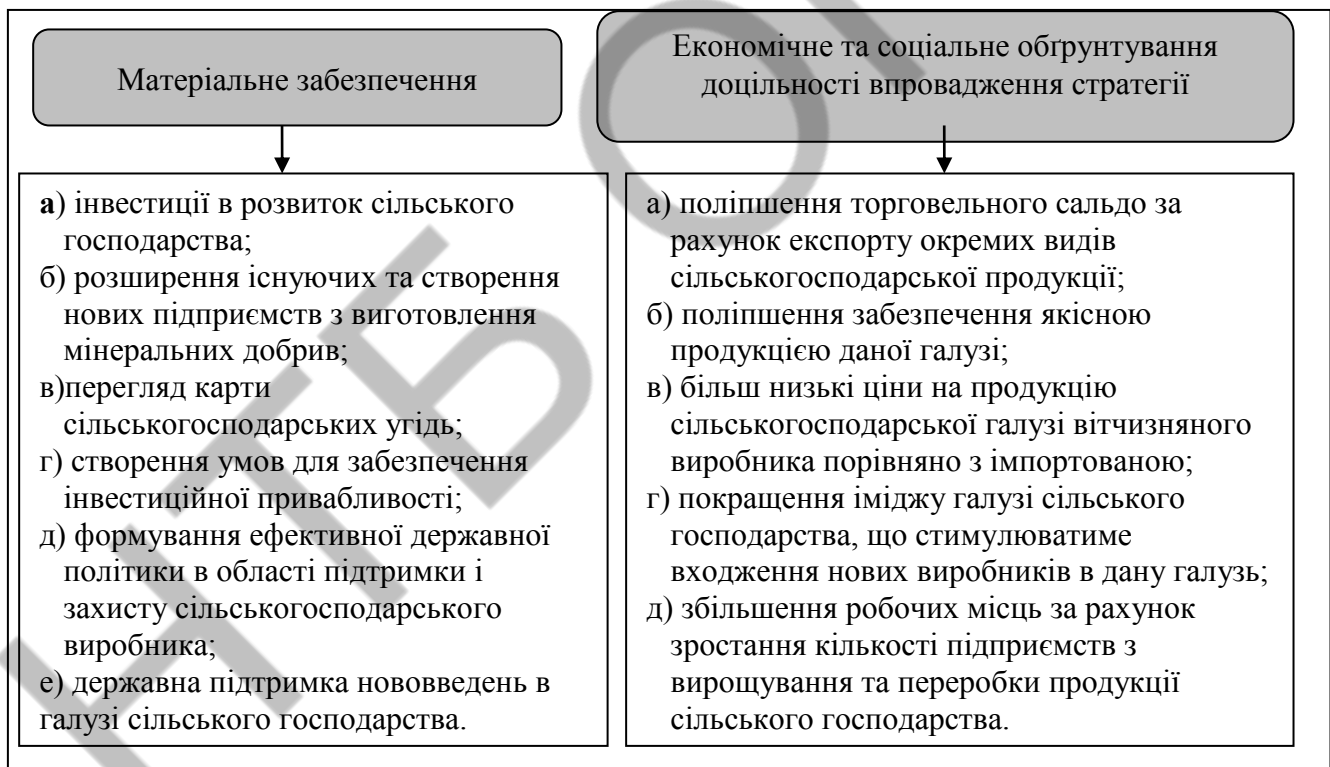
- технічна модернізація сільськогосподарського устаткування;
- створення нових конкурентоспроможних експортоорієнтованих виробництв, які в середньостроковій перспективі визначатимуть розвиток економіки міст, районів та області в цілому;
- підвищення енергонасиченості сільськогосподарського виробництва, впровадження інтенсивних технологій, вирощування та переробка екологічно чистої продукції.

Проведене моделювання дозволить спрогнозувати ВРП сільського господарства на перспективу і сформулювати стратегію розвитку даного виду економічної діяльності (рис.2).

Рис. 2. Трендова модель ВРП сільського господарства в Полтавській області за 2000–2012 рр.

На основі проведеного дослідження було сформовано стратегію розвитку сільського господарства Полтавського регіону (рис.3).

Рис. 3. Стратегія просторового розвитку сільського господарства Полтавського регіону

Література

1. Статистичний щорічник України за 2013 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. «Регіони України» 2013: стат. зб., частина II // За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2013.–783 с.

Тематичний напрям 3
Напрями вирішення питання імпортозаміщення агропродовольчої
продукції в умовах геополітичних викликів

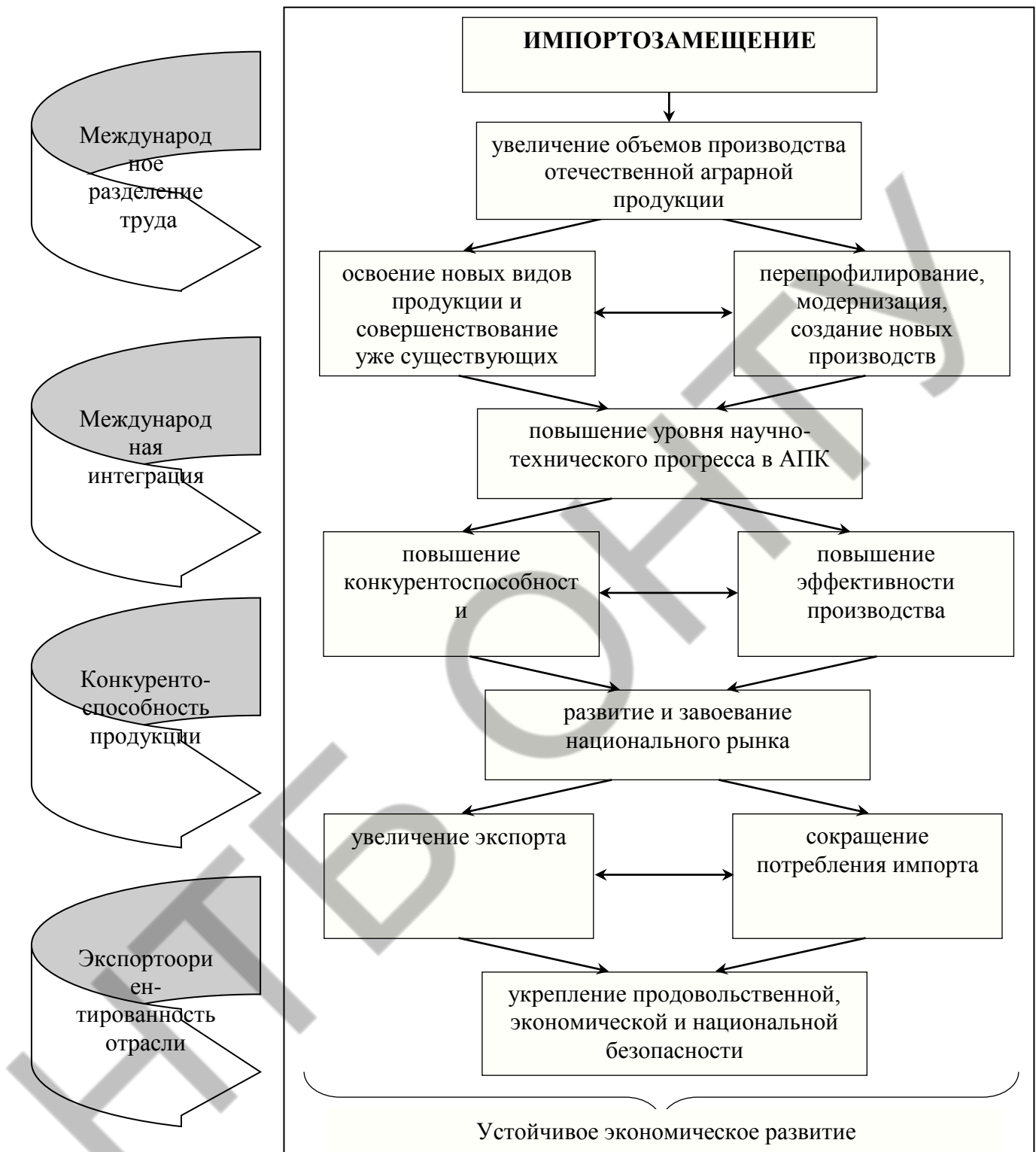
Башко А.Ю.

*аспірант Республіканское научное унитарное предприятие «Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси»
(г. Минск, Республика Беларусь)*

**ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЕ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ
ПРОДУКЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ**

Ввиду современной геополитической ситуации импортозамещение в сфере производства сельскохозяйственной продукции приобретает особое значение и становится весьма актуальным направлением, поскольку импортозамещение в данной сфере является одним из факторов укрепления продовольственной безопасности страны.

Успешная реализация стратегии импортозамещения — это прежде всего четкое понимание сущности данной категории. Сущность категории «импортозамещение» в аграрной сфере можно представить графически (рис.). Под импортозамещением следует понимать увеличение объемов производства отечественной аграрной продукции, что подразумевает освоение новых видов сельскохозяйственной продукции и совершенствование уже существующих на основе использования и перепрофилирования действующих производственных мощностей, а также создания новых. Стратегия импортозамещения опирается на развитие всего производства, повышение качества производимой аграрной продукции, применяемых на предприятиях технологий, развитие инноваций, что особенно актуальным является для страны, уровень развития производственных отраслей которой отстает от уровня государств, с которыми она взаимодействует [3].

Рис. Сущность категории «импортозамещение» в АПК

Замещение импорта, базисом которого являются прежде всего качественные преобразования в производственной сфере, оказывает положительное влияние на развитие научно-технического потенциала отрасли в целом и сельскохозяйственного предприятия в частности, что в свою очередь положительно сказывается на качестве и конкурентоспособности

сельскохозяйственной продукции и, как следствие, на эффективности производства в целом. Повышение конкурентоспособности и эффективности производства импортозамещающей аграрной продукции стимулирует развитие национального рынка и делает возможным сокращение потребления импортного сельскохозяйственного сырья и продовольствия по объективным причинам и, как следствие, завоевание национального рынка. При этом развитие и завоевание национального рынка — это не только снижение зависимости от импорта, но и возможность реализации экспортного потенциала аграрной отрасли, который накапливается посредством реализации стратегии импортозамещения. Изменения в структуре экспорта и импорта аграрной продукции оказывают прямое воздействие на продовольственную, экономическую и национальную безопасность страны: так, увеличение экспорта и сокращение потребления импорта способствует их укреплению, что в свою очередь ведет к достижению устойчивого экономического развития.

При реализации стратегии импортозамещения в малой открытой экономике (к числу которых относится Республика Беларусь) в любой отрасли народного хозяйства, успех импортозамещения зависит от учета четырех условий успешности: международное разделение труда; международная интеграция; конкурентоспособность импортозамещающей продукции; экспортоориентированность отрасли, в которой производится импортозамещающая продукция.

Так, международное разделение труда является весьма важным условием для реализации стратегии импортозамещения, поскольку именно оно оказывает влияние на выбор направления развития импортозамещения, соответствующего специализации и ресурсным возможностям на всех уровнях осуществления деятельности по импортозамещению [2, с. 45].

Поскольку в современных условиях развития все большее влияние на все сферы человеческой деятельности оказывают мировые глобализационные процессы (импортозамещение не является здесь исключением), то очень значимым аспектом успешности стратегии импортозамещения является международная интеграция. В ее рамках различные государства объединяются в экономические блоки — ЕАЭС (членом которого является Республика Беларусь), ЕС, МЕРКОСУР, АСЕАН и др. Несмотря на интеграционные процессы, такие объединения выполняют скорее защитную функцию: барьеры внутри объединения снимаются, но одновременно появляется защита от внешней среды (влияния мировой экономики) [1, с. 4]. Поэтому можно утверждать, что целесообразность импортозамещения сохраняется, только в том случае если оно рассматривается в рамках не отдельно взятой страны, а всего интеграционного объединения.

Мировая практика реализации стратегии импортозамещения показывает, что значимым условием успеха импортозамещения является конкурентоспособность импортозамещающей продукции. Импортозамещающий товар не должен уступать по качеству и другим параметрам конкурентоспособности импортным аналогам. Опыт Латинской

Америки и Юго-Восточной Азии показал, что импортозамещение должно использоваться в качестве промежуточного этапа развития экспорта. Формирование конкурентных преимуществ импортозамещающей продукции по сравнению с импортными аналогами позволяет облегчить переход к развитию экспортных направлений [4, с. 27].

Еще одним условием успешности импортозамещения является экспортоориентированность предприятия, отрасли, государства. Импортозамещающая продукция должна производиться не только для внутреннего потребления, но и выводиться на внешние рынки, то есть импортозамещающие товары должны переводиться в разряд экспортных.

Таким образом, сущность импортозамещения аграрной отрасли в современных условиях хозяйствования проявляется в протекции национального рынка сельскохозяйственного сырья и продовольствия. Такого рода протекция призвана развивать защищаемый рынок с целью укрепления продовольственной, экономической и национальной безопасности и как следствие достижения устойчивого экономического развития отрасли. Достижение такой цели возможно через сбалансированность в структуре экспорта, импорта, внутреннего производства и потребления аграрной продукции. При этом необходимо учитывать условия успешности стратегии импортозамещения: международное разделение труда, международная интеграция, конкурентоспособность и экспортоориентированность. Так, результатом импортозамещения должно стать устойчивое экономическое развитие аграрной отрасли в целом и сельскохозяйственного предприятия в частности, достигнутое при помощи увеличения экспорта и снижения импорта сельскохозяйственных товаров, повышения конкурентоспособности отечественного сельскохозяйственного сырья и продовольствия, стимулирования технологической модернизации производства, повышения его эффективности. Более того, развитие импортозамещения должно способствовать увеличению объемов производства отечественной аграрной продукции, повышению уровня научно-технического прогресса в отрасли, развитию и завоеванию национального рынка, укреплению продовольственной, экономической и национальной безопасности.

Литература

1. Бераснеў П. Арыентавацца не толькі на імпартазамяшчэнне / П. Бераснеў // Звязда. – 2012. – № 47 (27162). – С. 4.
2. Зарянкин В. В. Роль импортозамещения в системе международных торговых отношений / В. В. Зарянкин // Беларусь и мировые экономические процессы: сборник научных статей. Выпуск 7. – Минск: Белорус. гос. ун-т, 2010. – С. 44–50.
3. Половинкин В. Н. Б. Проблемы импортозамещения в отечественной экономике [Электронный ресурс] / В. Н. Половинкин, А. Б. Фомичев // Режим доступа: <http://www.unionexpert.ru/index.php/zhurnal-qekspertnyj-soyuzq-osnova/zhurnal-qehkspertnihyj-soyuzq-122014g/item/655-problemy-importozameschenia>

4. Червинский Е. А. Мировая практика реализации политики импортозамещения: опыт Латинской Америки и Юго-Восточной Азии / Е. А. Червинский // Экономический бюллетень НИЭИ – 2012. – № 1. – С. 21–27.

Васильченко М. Я.

к.э.н, доцент, старший научный сотрудник Федеральное государственное бюджетное учреждение науки «Институт аграрных проблем РАН» (г. Саратов, Российская Федерация)

**РЕГИОНАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЕ НА
РОССИЙСКОМ РЫНКЕ МЯСА**

Импортозамещение на российском рынке мяса в последние годы особенно ошутимо. В 2014 г. импорт всех видов мяса сократился на 32 % по сравнению с предыдущим периодом и составил немногим свыше 1 млн т. Более быстрыми темпами происходило снижение импорта свинины – на 42 % и мяса птицы (23 %). Согласно расчетам Минсельхоза России, доля отечественной мясопродукции к 2017 г. увеличится до 86,6 % от общего объема потребления, причем по мясу птицы отечественное производство позволит обеспечить 99 % потребностей внутреннего рынка, а по свинине – 92 % [1]. Оценка президента Мясного Совета Единого Экономического Пространства М. Мамиконяна более оптимистична: к 2017 г. предполагается снизить долю импорта мяса в общем объеме потребления до 5 % [2].

Особого внимания заслуживает свиноводческая подотрасль, поскольку здесь в последние годы происходит формирование нового технологического уклада и осуществляются заметные институциональные преобразования, а, следовательно, имеется реальная возможность импортозамещения в среднесрочной перспективе.

Авторские исследования региональных факторов развития подотрасли свиноводства позволили оценить возможности импортозамещения в разрезе отдельных территорий. Применение метода многомерного статистических анализа при исследовании потенциала развития свиноводческой подотрасли дало возможность осуществить классификацию регионов-субъектов РФ по совокупности признаков, характеризующих уровень интенсивности и масштабы производства мяса свиней, а также выявить региональные условия, способствующие ускоренному развитию подотрасли. Представлены сценарии дальнейшего развития выделенных кластерных групп, предусматривающие инвестиции крупного бизнеса и использование соответствующих мер поддержки подотрасли со стороны государства [3].

Принимая во внимание преемственность исследований вышеупомянутой тематики, следует отметить, что в настоящей работе изложен авторский подход к выявлению региональных возможностей самообеспечения мясом. Предполагалось, что более высокие показатели производства свинины в расчете на душу населения позволят уменьшить долю импорта и (или) межрегиональных поставок мяса всех видов.

Предложенный нами коэффициент замещения потребления мяса за счет свинины определялся как отношение показателя производство свинины в расчете на душу населения к показателю потребления мяса всех видов в расчете на душу населения, умноженное на 100 %. Его использование было положено в основу построения одномерной статистической группировки, предназначенной для выявления зон экспортной специализации и импортозамещения. Группировка, построенная по показателю замещения потребления мяса за счет свинины, позволила выделить четыре группы регионов с интервальными параметрами свыше 60 %; 40–60 %; 20–39%; до 20 % (табл.).

Таблица

**Распределение регионов РФ по уровню импортозамещения мяса
(в среднем за 2012–2013 гг.)**

Группа регионов	Коэффициент замещения потребления мяса за счет свинины, %	Самообеспеченность мясом всех видов, %	Отношение производства свинины на душу населения к среднероссийскому уровню, %	Производство свинины на душу населения, кг	Потребление мяса в расчете на душу населения, кг
В среднем по РФ	24,3	77,8	100	18,13	74,5
Группа 1 «Регионы экспортной специализации» (коэффициент замещения потребления превышает 60 %)					
5 регионов группы	166,9	382,4	718,2	130,2	78
Группа 2 «Высокий уровень импортозамещения» (коэффициент замещения потребления равен 40-60 %)					
9 регионов группы	49,6	134,9	208,5	37,8	76,2
Группа 3 «Средний уровень импортозамещения» (коэффициент замещения потребления равен 20–39 %)					
28 регионов группы	25,2	78,9	98,2	17,8	70,7
Группа 4 «Низкий уровень импортозамещения» (коэффициент замещения потребления не превышает 20 %)					
33 регионов группы	9,3	54,4	39,2	7,1	77,0

Первая группа представлена регионами Центрального федерального округа: Белгородская, Курская, Орловская, Липецкая и Тамбовская области. Вполне предсказуема позиция Белгородской области как потенциального экспортера свинины. В 2012–2013 гг. коэффициент импортозамещения составил 315,6 %, что в 5 раз превышало его значение по Липецкой области и в 2 раза – по Курской области, Производство свинины в расчете на душу населения в регионах первой группы выше среднероссийского уровня в 3–16 раз.

Вторую группу образовали такие регионы как Брянская, Воронежская, Омская, Новгородская, Томская области, а также Республика Марий-Эл, Республика Мордовия, Удмуртская республика и Алтайский край. Особо следует отметить Омскую область и республику Марий-Эл с наиболее высокими показателями производства свинины на душу населения, превышающими среднероссийский уровень в 2,5–2,9 раза, что позволяет рассматривать их в перспективе как потенциальных экспортеров.

В третьей группе, состоящей из 28 регионов, прослеживаются неоднозначные тенденции производства и потребления. В Волгоградской и Калининградской областях, а также Республике Татарстан и Красноярском крае наблюдается превышение среднероссийского уровня как производства свинины на душу населения, так и потребления мяса всех видов. Наиболее высокие показатели демонстрирует Калининградская область (в расчете на душу населения производится 23,9 кг свинины, а потребляется 95 кг мяса всех видов). Вполне очевидно, что в вышеперечисленных регионах внутреннее производство свинины не сможет в значительной степени обеспечить потребности региона в мясе, недостаток которого компенсируется за счет потребления мяса других видов и /или за счет импорта и межрегиональных поставок. Например, уровень самообеспеченности мясом в Волгоградской, Калининградской области и Красноярском крае составляет 73,5, 53,2 и 65,1 % соответственно.

Необходимо отметить ряд регионов, в которых превышение среднероссийского уровня производства свинины сопровождается более низким показателем потребления мяса всех видов. К ним относятся: Кировская, Оренбургская, Пензенская, Рязанская, Саратовская, Смоленская, Тверская области и Чувашская республика. В вышеперечисленных регионах имеются резервы дальнейшего увеличения потребления свинины.

Что касается самой многочисленной четвертой группы, то в ней представлены регионы всех федеральных округов. Низкий уровень импортозамещения объясняется рядом причин. Преобладающее большинство регионов характеризуется недостаточным уровнем развития подотрасли свиноводства (в расчете на душу населения производится в основном от 5 до 10 кг). Исключение составляет Ставропольский край, где развитие подотрасли во многом сдерживается эпизоотическими факторами. В Московском мегаполисе и Ленинградской области сложилась исторически высокая планка импорта мяса всех видов; республики Коми и Карелия специализируются на производстве молока; Кабардино-Балкарская республика и Карачаево-Черкессия, даже с учетом восходящего тренда производства имеют ограничения по спросу свинины в силу национальных традиций. Вышесказанное позволяет сделать вывод, что в данной группе регионов межрегиональные поставки и импорт мяса будут играть значительную роль в краткосрочной и среднесрочной перспективе.

Необходимо подчеркнуть все возрастающую значимость стратегического управления процессом импортозамещения, получившего отражение в работах

ряда российских ученых-экономистов. Обосновывая необходимость использования так называемой «мобилизационной» стратегии мясной отрасли, М. Мамимокян считает необходимым сохранение инвестирования проектов свиноводства и птицеводства в зонах «опережающего экономического развития», признавая тем самым ключевую роль вышеупомянутых отраслей в развитии мясной отрасли. В связи с этим важное значение играет выбор адекватных методов управления процессами импортозамещения как на федеральном, так и региональном уровнях. Автор полностью разделяет позицию А. Сухоруковой в отношении разграничения методов регулирования продовольственных рынков, исходя из степени импортной зависимости [4].

Считаем, что выбору методов стратегического управления процессом импортозамещения должно предшествовать выявление ключевых факторов и условий развития производственного потенциала животноводства регионов и территориальных экономических систем. Для трансформации территориальных конкурентных преимуществ производства животноводческой продукции в стержневые компетенции (под которыми автор понимает, главным образом, инновационную сбалансированность производственных ресурсов), необходимо использование ряда индикаторов, характеризующих состояние процесса импортозамещения.

Литература

1. Минсельхоз: в 2014 г. импорт мяса в РФ снизился на треть. – Режим доступа: <http://www.news.rambler.ru>

2. Мамиконян М.Л. Мясная отрасль России: мобилизационная инициатива (новогодний меморандум к 2015 году) / М.Л. Мамиконян // – Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2015. – № 1. – С. 6–11.

3. Андрющенко С.А. Оценка региональных факторов развития подотрасли свиноводства с учетом импортозамещения / С.А. Андрющенко, М.Я. Васильченко // Научное обозрение. – 2015. – № 4. – С. 211–219.

4. Сухорукова А.М. Вызовы и направления решения проблем импортозамещения в агропродовольственном комплексе России / А.М. Сухорукова // Аграрный научный журнал. – 2015. – № 1. – С. 85–90.

Волкова С.Ф.

*к.э.н., доцент кафедры экономики промышленности
Одесская национальная академия пищевых технологий*

Фрум О.Л.

*ассистент кафедры экономики промышленности
Одесская национальная академия пищевых технологий*

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ВНЕДРЕНИЯ СЛУЖБЫ КОНТРОЛЛИНГА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Осознание необходимости внедрения контроллинга на предприятиях Украины приходит постепенно с усложнением условий хозяйствования, повышением неопределённости внешней среды и усилением роли стратегического управления в управлении предприятиями на долгосрочную перспективу.

Необходимость организации контроллинга на предприятиях обусловлена, прежде всего, системностью, комплексностью и широтой охвата контроллингом всех управленческих функций.

На многих отечественных предприятиях широко применяется оперативный контроллинг затрат и результатов. Однако в современных условиях невозможно исключить стратегический контроллинг.

Внедрение контроллинга на предприятиях может осуществляться в двух вариантах.

1. Все функции контроллинга выполняются в соответствующих службах предприятия.

2. На предприятии создаётся самостоятельное подразделение, подчинённое непосредственно руководителю предприятия.

Разумеется, что на мелких предприятиях не имеет смысла создавать отдельную структуру.

Создание самостоятельных служб контроллинга на средних и крупных предприятиях приносит как положительные, так и отрицательные результаты (табл.).

На решение о внедрении контроллинговых систем на предприятии влияет большое количество факторов. К основным из них относятся следующие.

1. Масштабы предприятия.

2. Финансовое состояние предприятия.

3. Степень концентрации и обособленности основных процессов управления: планирования, организации, координации, контроля и поддержки принятия решений.

4. Уровень организации труда управленческого персонала

5. Готовность предприятия к внедрению инноваций.

6. Особенности сбора, обработки, хранения и передачи управленческой информации.

7. Качественная характеристика факторов определяет возможность достижения положительных эффектов и нейтрализации негативных последствий создания на предприятии службы контроллинга.

Таблица.

Результаты создания службы контроллинга на предприятии*

Положительные эффекты создания службы контроллинга	Негативные последствия создания службы контроллинга
Создание новой ключевой концепции, в основе которой лежит образ мышления руководителей, ориентированный на эффективное использование ресурсов и развитие организации в долгосрочной перспективе	Изменение устоявшейся организационной структуры, связанные с этим риски и необходимость преодоления сопротивления изменениям
Создание интегрированной системы информационно-аналитической и методической поддержки руководителей и персонала в процессе планирования, контроля, анализа и принятия управленческих решений по всем функциональным сферам деятельности предприятия	Вторжение на территорию различных подразделений организации, у которых будут изъяты отдельные функции, а взамен появятся дополнительные функции
Создание единого информационного пространства, которое выражается в сосредоточении информации о финансово-экономическом состоянии предприятия в единой системе, способствует повышению качества анализа и совершенствованию документооборота на системной основе	Руководители других подразделений могут отказываться от предоставления необходимой информации службе контроллинга
Улучшение координации планов всех подразделений и снижение тенденции к изоляции подразделений	Существует опасность чрезмерного усиления влияния службы контроллинга на другие подразделения, что вызовет недовольство в коллективе
Ответственность возлагается на конкретное лицо (контроллера), с которого можно будет спросить за результаты работы и выполнение возложенных обязанностей	Эффективность работы службы контроллинга зависит от профессиональных и личных качеств контроллера, необходимы отбор кандидатур и подготовка специалистов в этой области. Сложность подбора кадров.
Повышение скорости введения единых стандартов и правил планирования, учета и отчетности по подразделениям, что облегчит компьютеризацию процесса управления	Недостаток средств на внедрение автоматизированных систем управления повышает вероятность применения простой автоматизация процессов без радикальной перестройки бизнес-процессов

*Составлено по материалам [1]

Таким образом, создание на предприятии контроллинговой службы – процесс длительный, трудо- и ресурсоёмкий.

Поэтому заблаговременная подготовка на предприятии благоприятной среды и улучшение качественной характеристики факторов способствует

повышению возможности достижения положительных эффектов и нейтрализации негативных последствий создания на предприятии службы контроллинга.

Литература

1. Чувашилова М.В. Внедрение контроллинга в систему управления предприятием авиационной промышленности. Монография / М.В. Чувашилова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rae.ru/monographs/206>

Иваненко И.С.

*к.э.н., старший научный сотрудник
Федеральное государственное бюджетное учреждение науки
«Институт аграрных проблем РАН» (г. Саратов, Российская Федерация)*

Яковенко Н.А.

*д.э.н., доцент, ведущий научный сотрудник
Федеральное государственное бюджетное учреждение науки
«Институт аграрных проблем РАН» (г. Саратов, Российская Федерация)*

СТРАТЕГИЯ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ НА МЯСОПРОДУКТОВОМ РЫНКЕ РОССИИ

Обострение проблем глобальной продовольственной безопасности в условиях финансово-экономической и политической нестабильности требует разработки и реализации инновационной агропродовольственной политики, кардинальных изменений в управлении агропродовольственным комплексом России. Основным направлением таких изменений является модернизация агропродовольственной политики России, направленная на развитие производственного, институционального и социально-экономического потенциала агропродовольственного комплекса для достижения положительных сдвигов в уровне продовольственной безопасности, качестве продовольственного обеспечения и жизни населения страны.

Перспективы развития агропродовольственного комплекса должны базироваться на оценке динамики и структуры потребления основных продуктов питания и ресурсного потенциала отраслей комплекса. В период с 2000 по 2014 гг. рост аграрного производства обеспечил расширение объемов потребления и изменение структуры питания населения России. Увеличилось потребление продуктов животного происхождения. Однако дореформенный уровень потребления мясо- и молокопродуктов пока не достигнут. Современный уровень потребления продовольствия в России соответствует странам с аналогичным уровнем среднедушевых доходов населения, уступая примерно на 20% уровню потребления в ЕС. В структуре питания населения России сохраняется высокий удельный вес крахмалосодержащих продуктов при положительной тенденции роста потребления ценных продуктов животного происхождения. Однако остается проблема обеспечения

равнодоступности основных продуктов питания для населения разных доходных групп, а также сбалансированности питания населения России.

Введение жестких санкций в отношении российской экономики активизировало процесс импортозамещения. В рамках антикризисных мер правительство РФ проводит политику импортозамещения по основным группам продовольственных товаров, направленную на стимулирование внутреннего производства продукции. Подавляющая часть потенциала экономического роста агропродовольственного комплекса в предыдущие годы, обусловленного конъюнктурными факторами, такими как наличие значительных незадействованных мощностей, благоприятная конъюнктура мировых рынков, исчерпана. За годы экономического подъема сформировались внутренние источники и механизмы роста, связанные с относительной макроэкономической стабильностью и расширением внутреннего конечного спроса. Однако совокупное воздействие этих факторов пока невелико. Анализ современных условий функционирования агропродовольственного комплекса России с особой остротой ставит вопрос о внутренних условиях экономического роста. Это, прежде всего, проблемы достаточности инвестиций, рост реальных располагаемых доходов населения, техническая и технологическая модернизация. Современная система государственного регулирования агропродовольственного комплекса должна быть направлена на стимулирование потенциальных возможностей повышения спроса на конечную продукцию агропродовольственного комплекса на внутреннем рынке в долгосрочной перспективе, рост его конкурентоспособности на мировом рынке продуктов питания [1; 2].

В условиях реформирования аграрного сектора наиболее критическая ситуация сложилась на мясопродуктовом рынке России. Однако существенное влияние на его развитие в последние годы оказало усиление государственной поддержки данного сектора агропродовольственного комплекса. Реализация стратегии развития мясного животноводства в Российской Федерации осуществляется в рамках государственных федеральных, региональных и отраслевых программ, основной из которых является Государственная программа развития сельского хозяйства и регулирования рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия до 2020 года.

Анализ тенденций развития мясопродуктового подкомплекса как сложной системы показывает, что функционирование подкомплекса зависит от множества факторов внешней и внутренней среды. Это влияет на динамику и структуру подкомплекса [3]. Так, производство говядины существенно отстает по темпам от мясного птицеводства и свиноводства. Падение объемов производства мяса крупного рогатого скота влияет на изменение структуры производства, смещение акцентов потребления в сторону более дешевых видов мяса, что не соответствует рациональным нормам потребления, уровню экспорта и импорта продукции подкомплекса. С 2000 по 2013 гг. наблюдается существенный рост потребления мяса и мясопродуктов в России на фоне роста доходов населения. Темпы роста производства не успевали за все

увеличивающимся спросом. Разница была компенсирована за счет резкого наращивания импорта. Объемы ввоза мяса в Россию возросли почти в 1,8 раза.

Соотношение собственного производства продукции агропродовольственного комплекса и импорта определяет степень продовольственной безопасности России. Наряду с высоким уровнем конкуренции между отечественными производителями, на внутренний рынок мяса и мясопродуктов большое влияние оказывает импорт. Объемы поставок мяса продолжают ежегодно увеличиваться как в натуральном, так и в стоимостном выражении. На основе соотношения собственного производства и импорта нами рассчитаны показатели импортозависимости по отдельным видам мяса, которые представлены в таблице. Особенно высокая импортозависимость наблюдается в сегменте говядины.

Таблица

Импортозависимость России по видам мяса, в %

Показатели	2010	2011	2012	2013	2014
Говядина	73,7	72,9	74,1	71,4	73,9
Свинина	47,7	48,6	51,6	41,1	40,0
Мясо птицы	28,4	18,0	19,8	17,7	16,1

Проблема сокращения доли импорта в потреблении мяса и мясной продукции к 2020 г. более чем в 2 раза по сравнению с уровнем 2012 г. имеет стратегическое значение для укрепления продовольственной безопасности. При формировании рынка мяса необходимо учитывать не только соотношение производства говядины, свинины и мяса птицы, но и оптимальные пропорции между отечественной и импортной продукцией.

Одним из главных факторов сдерживающих развитие скотоводства, низкого качества мяса говядины является то, что в России в последние годы снизился уровень специализации в аграрном секторе. Отсутствовали разграничения между мясной и молочной отраслями животноводства, а производство говядины рассматривалось как производство побочного продукта молочного скотоводства. Мировой опыт показывает, что для производства качественного мяса говядины надо использовать только специализированный мясной скот. Поэтому многие страны стимулируют развитие данной отрасли. Так, например, в Канаде около 85% всей говядины производится на основе выращивания и откорма животных основных мясных пород.

Негативное влияние факторов, влияющих на развитие мясопродуктового подкомплекса, может быть устранено или снижено путем совершенствования системы регулирования, осуществления финансовой поддержки отечественных производителей различных видов мясной продукции, целенаправленного регулировать поступление импортного мяса в страну.

Углубление противоречий в мировой экономике, расширение рисков, обострение конкуренции делают востребованным межотраслевой подход в определении структуры агропродовольственного комплекса, природы межотраслевого обмена, инвестиционного процесса в реальном секторе экономики. Метод исследований экономических процессов на основе

межотраслевого анализа и механизма мультипликации позволяет оценить совокупные выгоды от государственных вложений. Новая ситуация, складывающаяся на продовольственном рынке России, настоятельно требует усиленного внимания к решению задач, связанных с модернизацией форм и методов поддержки российских товаропроизводителей для снижения продовольственной зависимости страны от импорта. Цели регулирования агропродовольственного комплекса и его отраслей должны исходить из макроэкономической концепции регулируемого и социально ориентируемого рыночного хозяйства, которое предполагает проведение государством активной структурно-промышленной и сильной социальной политики, применение индикативного макроэкономического планирования и форм стратегического партнерства с крупным корпоративным бизнесом.

Литература

1. Черняев А.А. Экономические проблемы импортозамещения продовольствия в АПК Поволжья: монография / А.А. Черняев – Саратов: Изд-во «Саратовский источник», 2015. – 216 с.

2. Яковенко Н.А. Проблемы импортозамещения на продовольственном рынке России / И.С. Иваненко, Н.А. Яковенко // Инновационное развитие национальной экономики: проблемы и пути решения: сб. тр. междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 75-летию акад. Жунусова Б.Г., 15 окт. 2014 г. Кокшетау: ГТА, 2014. – С. 234–238.

3. Яковенко Н.А. Стратегия развития мясопродуктового подкомплекса России в контексте обеспечения продовольственной безопасности / Н.А.Яковенко, И.С.Иваненко // Вестник КрасГАУ. – 2014. - № 10 (97). – С. 33–40.

Лобоцька Л.Л.

*к.т.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

РОЛЬ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

Агропромисловий комплекс України в останні роки показує вагомі результати у виробництві сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. За останні 10 років посилилася роль АПК у формуванні ВВП (17 %), велика частка в експорті (27 %) – вагомий аргумент в продовженні розвитку агробізнесу, посиленні його ролі в економіці країни.

Не зважаючи на сучасну економічну і політичну ситуацію в країні, обсяги сільськогосподарського виробництва, зокрема рослинництва, за всіма категоріями хазяйств за останні три роки зростали, табл. 1, але у тваринництві результати дещо знизилися, табл. 2 [1].

Таблиця 1

Виробництво основних сільськогосподарських культур, тис. т

Рік	Зернові та зернобобові культури	Цукрові буряки (фабричні)	Олійні культури	Соняшник
2012	46216,2	18438,9	12074,1	8387,1
2013	62285,3	10789,4	16066,2	10941,2
2014	63859,3	15734,1	16334,2	10133,8

Таблиця 2

Поголів'я худоби та птиці, тис. голів

Рік	Велика рогата худоба	Свині	Вівці та кози	Птиця всіх видів
2012	4645,9	7576,7	1738,2	214070,6
2013	4397,7	7764,4	1500,2	220636,1
2014	3884,0	7350,7	1371,1	213335,7

Відповідно у ті ж роки споживання населенням України на одну особу м'яса і м'ясопродуктів зменшувалося і становило 54,4, 56,1 і 54,1 кг за рік, а споживання молока та молочних продуктів, яєць збільшилося.

Обсягів виробництва продукції АПК, зокрема рослинницької, дозволяє здійснювати значні експортні поставки. Так, за січень-липень 2015 р. експорт продукції АПК становив \$7,7 млрд, або 35,7 %, а імпорт – \$2,2 млрд або 10,5 %. Отже, позитивне сальдо у зовнішній торгівлі \$5,5 млрд свідчить про вагомий внесок АПК у цій сфері. Як і в попередні роки, на 1-му місці експорт зернових – 39,9 %, на 2-му експорт олії – 23,7 %. За оцінками, у 2015/2016 МР експорт зернових прогнозується на рівні 36,8 млн т.

Аналіз виробництва за видами хазяйств свідчить, що значну питому вагу у виробництві сільськогосподарської продукції і продуктів харчування мають агрохолдинги України.

В обзорі [2] описано результати роботи основних агрохолдингів країни, підкреслено конкурентні переваги цих організаційних формувань, а також проблеми, з якими вони стикаються сьогодні.

У теперішній час 30 найбільш крупних агрохолдингів контролюють 5 млн. га (14 % всієї землі, що обробляється). Акції цих компаній торгуються на світових фондових біржах. Вони залучили значні інвестиції: прямі іноземні інвестиції (в акціонерний капітал і боргові інструменти) становлять \$839,3 млн (5% від загальної суми інвестицій в сільське господарство). Тільки у 2014 р. перші 5 публічних компаній (МХП, Астарта, Кернел, Мрія, ІМК) залучили

кредитів на суму біля \$450 млн., при цьому загальна сума інвестицій в аграрний сектор становить біля \$2 млрд.

Але сучасна політична ситуація вплинула на інвестиційну привабливість країни, і це одними з перших відчули агрохолдинги. Капіталізація публічних компаній-лідерів впала в 2 рази з 6 до 3 млрд.дол [2]. В таблиці 3 показана динаміка капіталізації публічних агрохолдингів України (2014 р.). При великому врожаї ціни на основні експортні культури знижуються, і це викликає падіння інвестиційної привабливості компаній.

Слід підкреслити, що перелічені агрохолдинги розмістили свої цінні папери на зарубіжних фондових біржах, і отримані ними інвестиції вони спрямували на розширення виробництва, будівництво нових об'єктів, зміцнення своїх позицій на ринку. Можна очікувати, що з покращенням економічної ситуації в країні, інвестиційна привабливість компаній теж підвищиться.

Таблиця 3

Динаміка капіталізації публічних агрохолдингів України (2014 р.)

Агрохолдинг	Земельний банк, тис. га	Вхід на IPO/SPO	Біржа (SE)	Капіталізація на входе, млн. дол.	Капіталізація серпня 2014 р., млн. дол.	Зміна вартості з моменту входу, %
МНР	360	2008/2010	London	1,662	1,283	-23%
Kernel	405	2007/08/10	Warsaw	1,302	695	-47%
Mriya*	320	2008	Frankfurt	450	306	-32%
Astarta	245	2006/07/10	Warsaw	648	291	-55%
Agroton*	80	2010	Warsaw	206	15	-93%
IMC	137	2011	Warsaw	123	83	-33%
KSG Agro**	94	2011	Warsaw	120	0	-100%
Agroceneration	120	2010/11	NYSE	98	107	9%
Milkiland	21	2010	Warsaw	348	50	-86%
Agroliga	10	2010	Warsaw	8	9	9%
Avangard	-	2010	London	938	534	-43%
Ovostar	-	2011	Warsaw	134	133	-1%

* Технічний дефолт

** Уход з біржі

Джерело: дані торгів

Хоча обсяги торгів на вітчизняному фондовому ринку постійно зростають і в останні роки перевищують ВВП країни, табл. 4 [3], ринок має спекулятивний характер. За даними НКЦПФР, інвестиції за рахунок інструментів фондового ринку становили лише 8...11 % від загального обсягу торгів. Тому важливою є проблема залучення довгострокових інвестицій, зокрема в агропродовольчу сферу. Адже поряд з крупними агроформуваннями

на Україні діє велика кількість підприємств малого і середнього бізнесу. Ефективність таких форм господарювання може бути навіть вищою за агрохолдинги у виробництві молока, м'яса, у вирощенні фруктів, ягід.

Значну роль в підвищенні ефективності виробництва для цієї категорії господарств можуть мати такі інструменти фондового ринку, як похідні цінні папери – опціонні, ф'ючерсні, форвардні контракти. Ці інструменти дозволять сільськогосподарським підприємствам, особливо малим та середнім, захищатися від цінових змін, розробляти довгострокові плани розвитку, забезпечувати високий рівень прибутковості їх діяльності. Але досі ще ці інструменти використовуються дуже обмежено, табл. 4.

Таблиця 4

**Основні показники діяльності фондового ринку України
у 2010–2014 рр.**

Показники	2010	2011	2012	2013	2014
ВВП, млрд.грн.	1082,57	1316,6	1408,89	1454,93	1566,73
Обсяг торгів на ФР, млрд.грн.	1537,79	2171,1	2530,87	1676,97	2331,94
Обсяг торгів на ФР / ВВП, %	142,05	164,91	179,64	115,27	148,90
Обсяг виконаних біржових контрактів з ЦП на організаторах торгівлі, млрд.грн.	131,29	235,44	263,67	463,43	619,7
Частка біржового ринку в загальному обсязі торгів на ФР, %	10,72	12,99	12,44	27,69	26,59
Капіталізація лістингових компаній, млрд.грн.	171,76	179,86	275,0	337,73	457,61
Обсяг капіталізації / ВВП, %	15,87	13,66	19,52	23,30	29,21
Похідні (деривативи), млрд. грн.	0,15	23,99	24,91	18,01	9,31
Похідні (деривативи), % від загального обсягу торгів	0,01	1,11	0,99	1,07	0,40

Закон України « Про похідні фінансові інструменти (деривативи)» неодноразово переглядався, але не давав цілісного розуміння функціонування та регулювання ринків деривативів як складової ринків фінансових інструментів у відповідності до законодавства ЄС та принципів Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO). Однією із таких вимог є те, що ринки деривативів (у тому числі товарних) слід регулювати подібно (але не тотожно) до регулювання ринків цінних паперів [4].

Як вказано на сайті «Біржові та електронні майданчики» [4], об'єднана робоча група учасників товарного та фондового ринку у складі цієї асоціації, професійної асоціації реєстраторів та депозитаріїв України, Асоціації «Фондове партнерство», ПАТ «Українська біржа» та Інвестиційна Група «Універ» за підтримки Програми USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP-II) завершила роботу над доопрацюванням законопроекту «Про похідні фінансові інструменти (деривативи)» та надала його на розгляд до Національної Комісії з цінних паперів та фондового ринку. Запропонований робочою групою проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо ринків похідних фінансових інструментів (деривативів))» передбачає такі основні концептуальні положення:

- трансформування Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» в Закон України «Про ринки фінансових інструментів» шляхом включення норм щодо деривативів як фінансових інструментів;

- визначення критеріїв віднесення строкових контрактів до фінансових інструментів та правочинів, які підпадатимуть під дію Закону України «Про ринки фінансових інструментів»;

- регулювання ринків цінних паперів та деривативів на єдиних регулятивних засадах: НКЦПФР здійснює регулювання ринків усіх фінансових інструментів, крім деривативів грошового ринку; НБУ виступає регулятором деривативів грошового ринку;

- встановлення обов'язку подавати до НКЦПФР інформацію про всі позабіржові операції з деривативами; розширення переліку інсайдерської інформації з тим, щоб запобігти впливу результатів маніпулювання на спотовому ринку на ринок товарних деривативів, і навпаки;

- універсалізація вимог до провадження фондовими та товарними біржами професійної діяльності – діяльності з організації торгівлі на ринках фінансових інструментів.

На думку учасників робочої групи, прийняття Закону України «Про ринки фінансових інструментів» сприятиме прозорості на ринках деривативів, зменшенню системного ризику, захисту прав інвесторів, а отже, розвитку ефективних та надійних ринків деривативів з перспективою інтегрування у міжнародні фінансові ринки.

При доопрацюванні проекту Закону робоча група керувалась Директивою про ринки фінансових інструментів, MiFID II (Directive 2014/65/EU on markets in financial instruments) та Регламентом про ринки фінансових інструментів, MiFIR (Regulation (EU) No 600/2014 on markets in financial instruments), які будуть застосовуватися у ЄС, починаючи з січня 2017 року.

А поки що прийнято рішення ВР України про впровадження аграрних розписок, можна також використовувати і векселя у проведенні розрахунків між виробником сільськогосподарської продукції і покупцем. Аграрні розписки, векселя дозволяють фермерам залучати ресурси під заставу майбутнього врожаю, однак на сьогодні більшість сільського населення не

підготовлена до застосування цих фінансових інструментів, тому слід організувати широку навчальну роботу.

Отже, потенціал фондового ринку України ще не повністю використовується. Перед учасниками ринку постають актуальні завдання значно посилити його інвестиційну функцію, поширити інструментарій і його впровадження в практику взаємовідносин між виробниками і споживачами продукції. Це забезпечить подальший розвиток агропромислового комплексу, підвищить ефективність функціонування всіх його ланок і зростання ВВП країни.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Бадаев В. Агрохолдинги – точка роста АПК / В. Бадаев, Т. Кирик [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1035827>
3. Звіти НКЦПФР за 2010–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>
4. <http://aeaer.com.ua>. Сайт асоціації «Біржові та електронні майданчики».

Тематичний напрям 4
Соціальне середовище функціонування суб'єктів господарювання
аграрної сфери

Бочарова Е.В.

к. соціол. н., старший научный сотрудник
Федеральное государственное бюджетное учреждение науки
«Институт аграрных проблем РАН» (г. Саратов, Российская Федерация)

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ УСИЛЕНИЯ
АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО ПРЕССА НА ПРИРОДНУЮ СРЕДУ

Субъектами аграрно-сельского природопользования являются крупхозы, сельскохозяйственные организации, фермеры, семейные хозяйства, сельские жители.

Факторами обострения конфликтов являются: дефицит ресурсов, на которые претендуют субъекты природопользования, стремление использовать их не сообразуясь интересами другой стороны или откровенное пренебрежение перспективами сохранения жизни на Земле, заботы о будущих поколениях. В условиях институализации торговли правами на эксплуатацию природных ресурсов, свою проективную роль (как снижающую, так и повышающую риск конфликтов) играет лоббизм, выполняющий волю крупных игроков на экономическом и политическом поле.

Одной из острых сегодня и в перспективе увеличения экологических бедствий является столкновение интересов мигрантов и местных этносов. Суть проблемы такова: из мест, плотно заселенных, где в постсоветское время исчезло общественное производство и у населения остался единственный ресурс выживания — природные угодья, нагрузка на последние превысила пределы, что приводит к внутренним конфликтам. Многие люди устремились на менее заселенные территории, на которых в силу развала колхозов и совхозов оказалось много пустующих земель. Эти земли если и не распахиваются, то служат пастбищем для скота из семейных хозяйств местных жителей. В хозяйствах этого типа скота немного и земля в качестве пастбищ выдерживает нагрузку. На примере Ставропольского края видны результаты хозяйственного освоения территории мигрантами по привнесенной ими технологии. Мигранты из Дагестана, ориентированные на другие масштабы, завели большие отары овец, которые очень быстро стали уничтожать весь растительный покров. Это вызвало протесты местных жителей, прежде всего потому, что нарушился порядок выпаса их домашних животных. Никакого регулирования этих отношений не проводится, поэтому конфликтогенность расширяет свои границы: не только между мигрантами и местным населением, но и между первой и второй волнами участников миграции. Те, кто успел захватить территории, стремятся не допустить новых претендентов, усиливая пресс на земельные угодья.

Ставропольские реалии – предвестники ситуаций и в других регионах. Например, состояние трудовых ресурсов в селах Саратовской области таково, что уже зримо обнажается перспектива невозможности аграрного производства своими силами. Приглашение мигрантов, в том числе из стран Ближнего Зарубежья, становится неизбежным. В ряде государств Средней Азии, как и на Северном Кавказе, нагрузка населения на сельскохозяйственные земли оказалась чрезвычайно высокой. В перспективе высокие темпы рождаемости в этих странах еще больше повлияют на поиск решений разрядить ситуацию. Поэтому миграция невольно переходит в плоскость межгосударственных, политических решений, поиска компромиссов.

Но что это означает, например, для Саратовской области? По оценкам экспертов в этой области и в Узбекистане площади, пригодные для сельскохозяйственного возделывания, примерно равны. Однако антропогенная нагрузка на них отличается многократно: в Саратовской области 2 млн. человек (включая города), в Узбекистане 18 млн.! В последние годы из этой страны, а также из Киргизстана прибывает все больше мигрантов, которые привносят свои технологии растениеводства, порой беспощадно насыщая ее вредными для здоровья удобрениями. Животноводы из Северного Кавказа демонстрируют те же последствия использования земли под пастбища (подобно тому, как в Ставропольском крае).

Разумная совместность человеческой деятельности и природы зачастую подрывается не однозначностью понимания социоэкологических процессов. Покажем эту ситуацию на примере попыток общественных сил сохранить дрофу в Саратовской области, этого редкого вида, занесенного в красные книги всех уровней. Места, где гнездится эта птица, является одновременно возделываемыми участками. Их распахивают, боронуют, засевают, по ним постоянно движется сельскохозяйственная техника в соответствии с технологиями агродела. Поэтому до 80% всех кладок дрофы по данным представителей областного отделения Союза охраны птиц России погибает под колесами техники. Частично свой вклад в эту цифру вносят вороны, грачи и лисы. На площади в 28 км², исследователи обнаружили до 8 погибших дроф, большинство из которых самки [1].

В подходах к спасению дрофы столкнулись два варианта: английский и отечественный. Философия английской программы реинтродукции дрофы заключается в сборе яиц этой птицы с последующей инкубацией и выпуском птенцов на волю и строилась по существу на британском опыте *паркового* выращивания охотничьих видов птиц (куропатов, перепелов) с последующим выпуском в места, как правило, доступные лишь инициаторам реинтродукции («охотится тот, кто выращивает»). Понятно, если выращенные по этой технологии птицы оказываются более слабыми или ручными, это не мешает им принять свою участь — стать охотничьим трофеем. В силу дисциплинированности английского населения по отношению к чужой собственности на выращенных таким образом птиц почти никто не посягает. К тому же на территории частной земли самовольно и заходить запрещено.

Поскольку ни одной из указанных предпосылок в российских реалиях нет или они имеют иную модификацию, то применение британской модели было обречено на неудачу. Как пишут А. Антончиков и А. Варламов за 20 лет эксперимента в Саратовской области было собрано 1500 яиц дрофы, однако не зафиксировано ни одного (!) достоверно подтвержденного случая успешного возврата выращенных в неволе птиц в природу [1]. Иначе и не могло быть: заволжские степи — это не английский парк с надежным ограждением и охраной, а территория без подлинного хозяина земли. В рамках российского проекта по дрофе удалось добиться, чтобы оставить птицам полосы (кулисы) невозделываемой земли, но они оказались слишком узкими и дрофы не стали делать на них гнезда, ведь в каких-нибудь 5-10 м. гремела сельскохозяйственная техника.

Первый не мог быть успешным, потому что к его обоснованию имели отношение узкие специалисты, для которых ментальная составляющая, бедность местного населения ничего не значащие факторы. А они-то оказались главными регуляторами казалось бы совсем не социального эксперимента.

Второй эксперимент уперся в полумеры, нежелание властных структур возиться с такой «мелочью» как дикая птица. А ведь требовалось (и это остается как экологический выход) немного: к миллионам гектаров невозделываемой земли добавить несколько десятков гектаров площади, переведя ее в статус ООПТ (особо охраняемые природные территории) и обеспечить охрану границ. Вряд ли такая мера нанесла бы серьезный урон продовольственному балансу страны, но ее значимость с более широких позиций была бы бесспорно высокой.

Итак, практики, обусловленные в первую очередь менталитетом и находя продолжение даже в нормативной базе, постоянно создают угрозы природной среде, в том числе особо охраняемым природным территориям.

Возникает клубок противоречий, итогом которых является конфликт: человек против природы, против перспектив нормального сосуществования с ней будущих поколений.

Итак, между общей потребностью социумов любой территориальной общности в сохранении природной среды и деятельностью организаций, которые вольно или невольно эту среду разрушают, существуют противоречия. Будут ли они в перспективе устранены? Снизятся они или усилятся? Поскольку фирмам производственной специализации невозможно наращивать свои доходы без вовлечения все новых природных ресурсов, то можно считать, что не исчезнут и противоречия между ценностями массы людей и корпорациями. При этом значительные контингенты разных территориальных сообществ попадают в двойственную противоречивую ситуацию. Как жители городов и сел, они заинтересованы в сохранении здоровой среды обитания — чистом воздухе, воде, не загрязненной вредными веществами, а как члены корпоративных организаций сами участвуют в увеличении экологических болезней.

Разрешение таких конфликтов без вмешательства органов государственной власти и общественных организаций не происходит и в силу того, что внутри социумов территориальных общностей живут члены трудовых коллективов вредных производств, составляющих как бы «пятую колонну» внутри массы людей, озабоченных экологическими проблемами.

Однако экологическое сознание людей в связи с все возрастающими угрозами природных бедствий не может оставаться неизменным. Можно предположить, что между массовыми слоями населения и персоналами корпоративных организаций будет нарастать единство экологически ответственных представлений и действий.

Литература

1. Антончиков А. Сохранение дровы и экологизация сельского хозяйства / А. Антончиков, А. Варламов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.km.ru/referats/1CFD6B307B90443B9C31E991C58D508A>

Вігуржинська С.Ю.

*к.е.н., доцент кафедри управління бізнесом
Одеська національна
академія харчових технологій*

Колесник В.І.

*к.е.н., доцент кафедри управління бізнесом
Одеська національна
академія харчових технологій*

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОМБІНОВАНИХ ФОРМ ОПЛАТИ ПРАЦІ В ХАРЧОВИХ ВИРОБНИЦТВАХ

В умовах загострення кризових явищ в економіці країни харчові підприємства стабільно залишаються основою її продовольчої безпеки. Тому особливій уваги заслуговує проблема досягнення достатнього рівня ефективності застосовуваних форм і систем стимулювання праці їх працівників.

Як відомо, більшість застосовуваних систем оплати базуються на традиційній тарифно-окладної системі оплати, яка нерідко не відповідає реаліям сьогодення. Зокрема, на харчових підприємствах це стосується наступних категорій персоналу:

- керівників провідних підрозділів і служб, ефективність праці яких багато в чому визначає результати роботи керованих об'єктів;
- робітників, які колективно (у бригадах) зайняті обслуговуванням складних технічних і виробничих систем, що складають ядро харчових виробництв, насамперед різних потокових ліній;
- фахівців, часто високої кваліфікації, об'єднаних в тимчасові і постійні трудові колективи, покликаних вирішувати найважливіші для підприємства творчі завдання.

Суть безтарифної моделі полягає в тому, що всі працівники підприємств і організацій в залежності від їх кваліфікації, посади, професії, значущості виконуваних виробничих функцій діляться на групи. Безтарифна модель організації оплати належить до класу колективних систем оплати праці та представляє одну з її різновидів. При безтарифній моделі організації заробітної плати присвоєння працівнику певного кваліфікаційного рівня не супроводжується паралельним встановленням йому відповідної тарифної ставки, окладу. Безтарифна система оплати праці часто ставить заробіток працівника в залежність від кінцевих результатів роботи всього колективу, тому застосування даної системи оплати праці доцільно там, де потрібно створити зацікавленість трудового колективу в кінцевому результаті праці та колективну відповідальність за ці результати. Важливою умовою застосування безтарифної системи оплати праці є наявність трудового колективу, члени якого добре знають один одного і довіряють своїм керівникам. Як правило, це невеликі колективи (бригади) зі стійким складом працівників, включаючи керівників і фахівців. Частка працівника у фонді заробітної плати визначається чотирма факторами:

- кількістю відпрацьованого працівником робочого часу;
- коефіцієнтом кваліфікаційного рівня;
- коефіцієнтом трудової участі;
- кількістю працюючих в тому чи іншому трудовому колективі.

Коефіцієнти кваліфікаційного рівня служать основою для аналізу і групування працівників за кваліфікаційними і посадовим групам. Так, для керівників провідних підрозділів кваліфікаційний рівень може дорівнювати від 3,25 до 4,5, для фахівців і робітників різної кваліфікації – від 2,65 до 1,8, а для некваліфікованих робітників – 1. При віднесенні працівника до тієї чи іншої кваліфікаційної групи приймається до уваги не тільки кваліфікаційний рівень, розрахований на основі ЗП, але і його відповідність професійним вимогам, а також конкретні посадові обов'язки. З плином часу кваліфікаційний рівень працівника може змінюватися за рішенням ради трудового колективу (кваліфікаційної комісії).

Передбачається, що завдяки застосуванню безтарифної системи можна досягти значного збільшення трудової активності працівників і, як наслідок, істотного зростання продуктивності праці та ефективності роботи підприємства.

Однак застосування безтарифної системи, пов'язане з низкою обмежень, не завжди доцільно. Важливою умовою застосування безтарифної системи служить наявність трудового колективу, члени якого добре знають один одного і повністю довіряють своїм керівникам. Тільки в цьому випадку процес визначення кваліфікаційного рівня відбувається досить чітко. Використання єдиної безтарифної системи для колективу підприємства в цілому може виявитися неефективним, оскільки зв'язок між особистим внеском і кінцевим результатом колективної праці згладжується численними проміжними ланками. Неефективно ділити великий колектив на значну кількість дрібних груп,

бригад, так як це ускладнює планування виробництва, Найкраще формувати трудові колективи, оплачувані по безтарифній системі, на основі якогось завершеного комплексу робіт або хоча б відносно великий автономної частини. Виходячи з цього, доцільно формувати колективи з бестарифною системою оплати праці на базі предметно замкнутих ділянок і цехів основного виробництва.

Таким чином, поліпшити мотивацію праці працівників і істотно підняти ефективність виробництва може тільки комплексне використання тарифної та бестарифної систем оплати праці.

Література

1. Акіліна О. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчальний посібник / О. В. Акіліна, Л. М. Ільч. – К. : Алерта, 2010. – 734 с.
2. Про оплату праці : Закон України № 3258-VI від 21.04.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 19. – С. 260.
3. Иньшакова О. Необходимость изменения системы оплаты труда на промышленных предприятиях [Электронный ресурс] / О. Иньшакова. – Режим доступа : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Popu/20061/7-8.pdf>
4. Шумская А. Н. Экономика труда и социально-трудовые отношения : учеб. пособие для иностранных студентов / Шумская А. Н. – Х. : Изд-во ХНЭУ, 2012. – 268 с.

Удова Л.О.

к.е.н., старший науковий співробітник

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ)

ЯКІСНІ КОРМИ – ПЕРЕДУМОВА ОТРИМАННЯ ЯКІСНОГО МОЛОКА У ГОСПОДАРСТВАХ НАСЕЛЕННЯ¹

Молочне скотарство – одна із стратегічних галузей тваринництва України, що визначає продовольчу безпеку держави та якість харчування населення. Основне її значення у народному господарстві визначається тим, що молочна продукція є одним із джерел висококалорійних продуктів харчування, а також сировиною для харчової промисловості. Молоко й молочна продукція займають значну частину у раціоні харчування переважної більшості українського населення та відносяться до товарів першої необхідності. Отже, стабільне забезпечення споживачів цією продукцією виступає важливою умовою досягнення продовольчої безпеки.

Протягом останніх років ситуація в галузі молочного скотарства характеризується скороченням чисельності корів молочного напрямку

---

¹ Дослідження виконано при підтримці НАН України в рамках відомчої теми "Ресурсні можливості розвитку аграрного сектору економіки України" (номер державної реєстрації 0114U001638).

продуктивності (з 4958,3 тис. голів у 2000 р. до 2262,7 тис. голів у 2014 р.) та виробництвом молочної сировини переважно господарствами населення (у 2014 р. понад 76%). Це мало наслідком недостатній рівень споживання молока та молочних продуктів на одну особу (222,8 кг у 2014 р. при раціональній нормі споживання 380 кг молока). Молоко – один з основних продуктів харчування, який повністю засвоюється організмом. Стосовно калорійності, то слід зазначити, що 1 кг спожитого молока прирівнюється до 400 г яловичини.

Значний вплив на виробництво молока має забезпеченість основних виробників кормами. Якість корму – це важливий аспект молочного скотарства, і його вплив на продуктивність молочного стада і на якість молока не можна недооцінювати. Для отримання високих надоїв і якісного молока велике значення мають поживність раціонів корів, рівень білкового, вуглеводного, жирового, мінерального і вітамінного харчування, використання різноманітних кормів і найбільш доцільне їх поєднання. Співвідношення поживних речовин у раціонах має бути оптимальним. У свою чергу, якісні показники молока відображаються на його технологічних властивостях при подальшій переробці. Таким чином, якісний корм – найперша складова виробничого ланцюжка.

До останнього часу дане питання було вторинним для виробників молока, однак поступово члени господарств населення, які утримують корів, починають розуміти, що для багатьох з них корова – це основний засіб виробництва, а отже задоволення її потреб, в першу чергу, в забезпеченні високоякісними джерелами енергії повинно бути на першому місці.

Рівень розвитку молочного скотарства великою мірою залежить від стану економіки та кормовиробництва, яке, в свою чергу, перебуває в безпосередній залежності від ґрунтово-кліматичних умов й територіального розміщення та продуктивності природних кормових угідь.

За останні півстоліття відбулося зміщення полюсів вирощування окремих сільськогосподарських культур унаслідок змін клімату, що, в свою чергу, спричинило і скорочення кормової бази – основного ресурсу забезпечення розвитку тваринництва. Від наявності кормової бази залежать можливості збільшення поголів'я худоби і підвищення його продуктивності, що визначає темпи зростання і рівень виробництва продукції тваринництва. У тваринництві використовується багато різноманітних кормів, які за походженням поділяють на такі групи: рослинні, корми тваринного походження і мінеральні. Організація рослинної кормової бази включає систему виробництва і використання кормів, що характеризується відповідною структурою посівних площ кормових культур, технологією виробництва, заготівлі, зберігання, приготування кормів до згодовування.

Згідно останніх досліджень, продуктивність великої рогатої худоби на 65–70% залежить від якості кормів та рівня задоволення потреб тварин. Якість годівлі корів залежить від наявності збалансованого раціону. У складі раціонів 60-70% кормових одиниць припадає на бобові трави, силосні культури, природні сінокоси та пасовища. У структурі раціону молочного скотарства силос займає 30–35%, зелені корми – 25–30%, концентровані корми – до 25–

30%, сіно й сінаж – 10–15%. При цьому раціон має бути складений відповідно сезонам року. Наприклад, в зимовий період обсяг концентратів повинен складати у раціоні 35–45%, а замість зелених кормів, в раціоні мають бути присутні зернові культури [3].

Відомо, що зернові в основному виносять з ґрунту поживні речовини, в той час як конюшина, лугові трави навпаки, накопичують азот та інші речовини у ґрунті. Як наслідок – скотарство сприяє забезпеченню накопичення запасів поживних речовин у ґрунті.

У сучасних умовах кормова база корів не відповідає встановленим нормам щодо рівня та збалансованості годівлі. Тому розвиток тваринництва у господарствах населення сьогодні базується на використанні дешевих лукопасовищних кормів, що не дозволяє повністю підвищити продуктивність корів.

Протягом 1990–2014 рр. посівні площі, відведені під кормові культури, у господарствах населення збільшились утричі і становили у 2014 р. – 1214,3 тис. га (57,8% загальної площі під кормовими культурами у всіх аграрних продуцентів) [4]. Значний ріст посівних площ під кормовими культурами прослідковується з початку 2000-х рр. При цьому протягом останніх 15 років у загальній структурі посівних площ кормові культури займають біля 16%.

В Україні у 2014 р. під вирощування однорічних трав відведено 408 тис. га, (у 6,3 раза менше, ніж у 1990 р.) з яких 60,2% – у господарствах населення. Наведене зменшення спостерігається унаслідок скорочення площ у сільськогосподарських підприємствах у 15,4 раза та розширення їх у дрібних товаровиробників – у 2,7 раза. Протягом 1990–2014 рр. площа під багаторічними травами зменшилась у 3,6 раза (з 3986,6 тис. га у 1990 р. до 1118,7 тис. га у 2014 р.) загалом і, зокрема, у сільськогосподарських підприємствах – у 9 раз. Починаючи з кінця 90-х років господарства населення розширили площі під багаторічними травами до 696,9 тис. га (у 2014 р.).

Найпоширенішою багаторічною культурою якій притаманні висока кормова продуктивність й цінні біологічні властивості є люцерна, посівні площі якої в структурі багаторічних трав становлять: 10–15% – на Поліссі, 30–40% – у Лісостепу та 70–80% – у Степу [1, с. 70] і з кожним роком зростають.

Люцерна на другий-третій рік вегетації може забезпечити по 50–60 т/га зеленої маси, яка використовується для згодовування не лише худоби, а й птиці. Науковцями Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН розроблена «Концепція розвитку кормовиробництва в Україні на період до 2025 року» [2], яка передбачає збільшення кількості використання кормів із багаторічних трав, у т.ч. й люцерни, за рахунок розширення посівних площ та підвищення врожайності зеленої маси. Згідно з рекомендаціями, частка люцерни у структурі бобових трав має бути на рівні 60–70% у Степу, 50–60% у Лісостепу та до 25% на Поліссі.

У господарствах населення виробляється переважна кількість кормових коренеплодів (у 2014 р. – 99,3% загальної кількості продукції виробленої усіма

категоріями господарств), однорічних та багаторічних трав на сіно (90,7% і 84,0% відповідно).

Пікове виробництво молока у господарствах населення відбувається у місяцях, коли можна отримати дешевші зелені корми – травень, червень і липень. У згаданий період при раціональному використанні луків і пасовищ дрібні виробники можуть одержати до 60% річного надою молока. Самим вигідним каналом реалізації є продаж молока переробним підприємствам через посередників – скупників молока безпосередньо біля дворів господарств населення, та реалізація молочної продукції на стихійних ринках.

Отже, протягом останніх років господарства населення виступають основними виробниками молочної сировини, на отримання якої велике значення має раціональне забезпечення молочного стада кормами.

Основними шляхами кормозабезпечення господарств населення з метою підвищення середньорічних надоїв молока на найближчу перспективу є раціональне використання природних сінокосів та пасовищ, створення колективних угідь з посівами багаторічних та однорічних трав, вирощування коренеплодів; впровадження інноваційних технологій заготівлі та зберігання кормів; підвищення урожайності кормових культур шляхом максимального використання органічних добрив.

Література

1. Забарний О. Цінна та потенційна кормова / О. Забарний // Агроперспектива. – 2015. – № 1 (175). – С. 70–73.

2. Концепція розвитку кормовиробництва в Україні на період до 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fri.vin.ua/download_materials/Концепція_2025.pdf

3. Криворак А. Д. Якісна сировина як фактор підвищення конкурентоспроможності переробних підприємств / А. Д. Криворак, Л. М. Сорока // Вісн. соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1 (48). – С. 116–120.

4. Рослинництво України: стат. зб. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – С. 8–32.

Тематичний напрям 5
Екологічна складова сталого розвитку агропродовольчої сфери

Андрєєва Н.М.

д.е.н., головний науковий співробітник

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса)

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АПК УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПАРАДИГМИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Міжнародна інтеграція економіки України вже давно є основною її економічної політики і цей напрям закріплений в законодавстві. Зокрема, в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» серед основних її засад виділено інтеграцію економіки України у світову економічну систему, європейський економічний простір, розвиток торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди, розширення міжнародного співробітництва. Прагнення України стати повноцінним членом Європейського Союзу закріплено Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 «Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020». В Програмі діяльності Кабінету Міністрів України йдеться про необхідність міжнародної інтеграції вітчизняної економіки [1].

Протягом останніх років Україна активно розвиває свою діяльність у напрямі поглиблення економічного співробітництва з Європейським Союзом (ЄС). Функціонування аграрного сектору ЄС та його реформування ще з 1960-х років ґрунтується на успішній реалізації цілей і завдань Спільної аграрної політики (САП) ЄС, що зумовило суттєві зміни його економічного стану й соціальної структури, посилення технологічної складової, збереження навколишнього середовища, якості продуктів харчування та конкурентоспроможності галузі на світовому ринку.

Застосування впродовж багатьох років інтенсивних методів господарювання у агропромисловій сфері задля досягнення високих економічних показників, негативним чином вплинуло на стан навколишнього середовища в Україні. Так, станом на 1 січня 2014 року площа деградованих земель в Україні склала 644 тис. га, малопродуктивних земель – 435,4 тис. га, техногенно-забруднених – 11,9 тис. га, в той час як фінансування та проведення робіт з охорони та відновлення навколишнього середовища як за рахунок державного, так і місцевих бюджетів здійснюється доволі повільно [2].

Проголошення законодавцем у якості одного з основних принципів охорони навколишнього середовища – здійснення екологізації матеріального виробництва, - склало передумови щодо необхідності розробки та прийняття комплексних рішень відносно активізації сталого розвитку агропромислового сектору перш за все в розрізі економіко-екологічної політики, що обумовлено функціонуванням зазначеної сфери господарювання на ринкових засадах. У

зв'язку з цим, особливої актуальності набуває проблема реалізації дієвої політики екологізації, що поєднуватиме досягнення, як економічних, так і екологічних напрямів розвитку агропромислового комплексу України.

Дослідження основних векторів аграрної політики Європейського Союзу й можливостей їх застосування в Україні з урахуванням особливостей розвитку вітчизняного аграрного сектору сприятимуть розв'язанню комплексу теоретичних і практичних проблем регулювання вітчизняного агропромислового сектору. У вітчизняній політиці у сфері АПК вже на даному етапі багато рішень ґрунтується на досвіді ЄС. Дуже важливо в цьому контексті, що аграрна політика України враховувала процеси змін, що відбуваються в міжнародному масштабі й особливо еволюційні та структурні зміни Спільної аграрної політики (САП) ЄС після 2013 року з спрямуванням її на визначення і формування рамкових умов для розвитку вітчизняного агропромислового сектору, який матиме майбутнє та буде конкурентоспроможним. Першочерговим перспективним напрямом розвитку агропромислового сектору України стосовно європейського ринку має бути досягнення гармонізації діючих національних стандартів сільськогосподарської продукції з європейськими та світовими вимогами. Європейський ринок вимагатиме від сільгоспвиробників здійснення заходів, які забезпечать якість і безпечність продукції.

Нині вже ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» №1602 від 22 липня 2014 року, яким передбачено нову редакцію Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів». Новий закон набув чинності 20 вересня 2015 року. Він спрямований на забезпечення безпечності й якості харчових продуктів, інтересів споживачів, створення прозорих умов ведення господарської діяльності, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції. Цим законом також передбачено створення єдиного контролюючого органу у сфері безпеки харчових продуктів, скасування дозвільних документів і процедур, які відсутні в ЄС, запровадження європейських принципів регулювання ГМО. Крім того, внесено зміни ще 12 законодавчих актів, зокрема до Законів України: «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», «Про захист прав споживачів» і деяких інших.

Слід зазначити, що якщо до просування продукції галузі рослинництва на зовнішні ринки й зокрема до Європи немає аж надто великих проблем, крім продукції плодоовочівництва, європейський ринок успішно освоює також галузь птахівництва, однак у молочному сегменті ситуація залишається складною. Великий обсяг виробництва молока припадає на особисті селянські господарства, які дотепер недотримуються технології щодо його виробництва, що негативно позначається на його якості. Це зумовлює необхідність укрупнення особистих селянських господарств, створення ферм сімейного типу та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Треба провести

ідентифікацію й реєстрацію тварин, які утримують і розводять у господарствах населення. Заходи щодо імплементації до норм ЄС (Згідно з умовами Угоди Україна – ЄС) належить зробити протягом 2015–2017 років, зважаючи на нинішні та майбутні потреби суспільства .

Досягнення європейських стандартів функціонування агропромислового сектору економіки України можливе лише за умов визначення базових пріоритетів, здатних забезпечувати синергетичний і кумулятивний ефекти в економічній та соціальній сферах, що спрямовуватиме процес європейської інтеграції відповідно до угоди між Україною й ЄС. Ними є:

- удосконалення державних механізмів забезпечення сільського населення благами як чинника зростання його добробуту;
- найповніша реалізація потенціалу сільськогосподарських формувань усіх організаційно- правових форм;
- гармонізація діючих національних стандартів сільськогосподарської продукції з європейськими та світовими вимогами;
- екологізація аграрного виробництва запровадженням і використанням економічних методів господарювання;
- розвиток біоенергетики на основі вітчизняної сировинної бази;
- удосконалення системи державної підтримки розвитку органічного виробництва.

Резюмуючи усе вищенаведене зазначимо, що забезпечення конкурентоспроможності продукції агропромислового сектору України в умовах євроінтеграції потребує застосування комплексного підходу до проведення цілеспрямованої державної політики щодо ефективної реалізації економічних, соціальних й екологічних інтересів суспільства. Подібно до країн Центральної та Східної Європи, які першою хвилею ввійшли до складу ЄС, аграрні трансформації бажано здійснювати поступовим введенням апробованих у ЄС методів державного регулювання із «вбудуванням» національних особливостей та чітким поетапним визначенням розмірів і правил надання аграрних субсидій. Першочергового значення набуває забезпечення стратегічних пріоритетних напрямів розвитку аграрного сектору, які передбачають взаємозв'язок екзогенних та ендогенних факторів, якісно нових інституційних підходів у регулюванні переходу агропромислової сфери на засади екологізації інноваційної діяльності.

Обов'язковими умовами конкурентоспроможності й економічного зростання галузі на сучасному етапі є формування дієвої інфраструктури аграрного ринку, забезпечення розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників до організаційних каналів збуту вітчизняної продукції агропромислового комплексу.

Література

1. Лупенко Ю.О. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору України: завдання агроекономічної науки/ Ю.О.Лупенко // Економіка АПК. – 2015.– № 6. – С. 6–10.

2. Довідка про підсумки діяльності Держземагентства України у 2013 році /Офіційний сайт Держземагентства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/>

Великий П.П.

*д.филос.н., профессор, ведущий научный сотрудник
Федеральное государственное бюджетное учреждение науки
«Институт аграрных проблем РАН» (г. Саратов, Российская Федерация)*

К НОВОЙ МОДЕЛИ СБАЛАНСИРОВАННОГО ОБМЕНА РЕСУРСОВ ОБЩЕСТВА С ПРИРОДНОЙ СРЕДОЙ*

Понятийный ряд природопользования включает несколько проекций, в которых сталкиваются интересы субъектов. Среди них: межгосударственная, что проявляется в отказе некоторых государств, брать на себя обязательства по участию в уменьшении парникового эффекта. Экспансия ТНК в отношении территорий слаборазвитых стран, где они размещают производство с загрязняющими выбросами в недопустимых пределах. Межведомственные конфликты возникают на почве борьбы за превращение в собственность (владение или временное пользование) ресурсов.

Угрозы феномена «ползучих экокатастроф» пока не заняли места императива в актуальной культуре как городского, так и сельского населения. Хотя природная среда, территориально доступная для сельского и городского жителя, представляет собой (по данным опроса) источник следующих благ (в %, первая цифра – село, вторая — город): местом сбора дикорастущих 62,5% и 50,0%; местом отдыха (пикников) – 37,5% и 100%; охоты и рыбалки – 31,3% и 20,0%; улучшения настроения и самочувствия – 25,0% и 20,0%, однако, экологический императив пока глубоко не осознан ни массовым человеком, ни агентами активного изъятия природных ресурсов*¹. Об этом свидетельствуют многочисленные факты откровенного пренебрежения по отношению к экологическим нормам. Вокруг поселений, особенно сельских, множатся островки свалок мусора, вывезенного со дворов жителей. По данным опроса почти пятая часть сельских респондентов отметили, что мусор кучами разбросан вокруг их поселений и столько же указали, что он сжигается на подворьях. Реакция местных сообществ на угрозы пожаров в основном пассивная, о чем свидетельствуют ответы: 80% опрошенных считают, что при такой угрозе жители села самостоятельно ничего не предпринимают.

Мы не обнаружили сравнительных данных о том, какова доля вклада бытовой повседневности жителей городов и сел и действующих производств в продвижении природной среды к экологическим бедствиям. Можно предположить, что производственная составляющая более весома в этом отношении. При этом сами индивиды, с одной стороны, как члены производственных бригад, будучи исполнителями технологических процессов,

---

*Исследование проведено в 2013 г. в Саратовской, Нижегородской, Новгородской областях. Опрошено 317 чел. городского и 381 чел. сельского населения.

соучаствуют в загрязнении атмосферы, воды и почвы, создают предпосылки парникового эффекта и проч., и проч. С другой стороны, они страдающая сторона как потребители ресурсов, деформированных их же деятельностью. Это создает основания для конфликтов, которые не выходят за пределы гигиенических аспектов пребывания индивидов внутри фирм. В то же время эти же производственные персоналы, как правило, не проявляют активности, чтобы предотвратить такой же вред, причиняемый их фирмой городу. Данная проблема остается в поле внимания, в основном, местных муниципальных властей, от которых пока успешно откупаются собственники производств, наносящих экологический ущерб, с помощью «законных» форм, которые установлены институционально.

По нормам агрокультуры считается, что гарантом качества урожая является наличие химических элементов в почве, которые обеспечивают урожай, как некое количество центнеров с гектара. Однако этот критерий неполон.

По данным специальных исследований для нормального развития растений требуется в пределах 15 микроэлементов. При достигнутом истощении почвы растения могут извлекать 5–6 микроэлементов, в то время как организму человека их требуется до 50. Микроэлементный дефицит – общая проблема питания в мире. Почва пашен истощена по всей планете, что не компенсируется улучшением качества продуктов за счет специальных пищевых добавок. Отсюда в результате недостаточности этих элементов в организме людей увеличивается число сердечнососудистых, онкологических заболеваний, нарушений в функционировании щитовидной железы, нервной системы и многие другие заболевания. Почва является незаменимым фактором (по крайней мере в больших масштабах) обеспечения производства еды для всех. Главный компонент ее – гумус, - в поддержании и восстановлении которого как раз и сталкиваются интересы, недомыслие и равнодушие субъектов природопользования.

Ежегодно с полей за счет ветров и водостоков выносятся тысячи тонн плодородной почвы, кроме того вывозятся и сами скошенные растения, а с этим и элементы питания растений вновь и вновь засеваемых полей. То же самое происходит и на полях, где выращиваются корма для животных, поэтому мясомолочная продукция так же бедна микроэлементами. При внесении удобрений, а это в основном калий, азот и фосфор, происходит лишь частичное восстановление всей цепочки экологической и социальной систем взаимосвязи человека и природы.

И здесь мы снова обнаруживаем столкновение интересов субъектов, когда сиюминутное заменяет отдаленное, что порой близко к ситуации по басне Крылова «Свинья под дубом».

Каждый элемент экосистемы содержит как потенциал поддержки баланса сохранения безопасности и самой Земли, так и источник его нарушения. Обратимся к выводам специалистов. Например, такой элемент природных ландшафтов как степи играет исключительно важную роль в депонировании углерода, виновника основного вклада в увеличение концентрации парниковых

газов, которые, как известно, влияют на глобальное изменение климата [1, с. 4–7]. В последние годы все большее внимание привлекает еще один фактор изменения климата: содержащиеся в атмосфере аэрозоли и пылевые частицы, значительная доля которых также имеет углеродную природу. Отсюда особое внимание к геохимическому обороту углерода, который складывается, в самых общих чертах, из процессов депонирования углерода, т.е. его изъятия из атмосферы, связывания и накопления в иных средах, и эмиссии, или выделения в атмосферу. По существующим оценкам, в травяных экосистемах связано около трети всего запаса углерода суши, причем более 70% этого количества сохраняется в почве.

Другое важнейшее нарушение экосистем, приводящих к эмиссии углерода, — пожары. Степные и сельскохозяйственные палы — существенный источник «черного углерода» в атмосфере. Доказано, что существует дальний перенос «черного углерода» в Арктику, где его частицы оседают на поверхности ледников, что приводит к снижению альбедо и, таким образом, обеспечивает опережающие (относительно естественного потепления) темпы таяния арктических льдов.

Палы в степной и лесостепной зон в основном рукотворное явление. Они случаются из-за небрежности обращения с огнем. Бывают и намеренные поджоги, чтобы «освободить» участок земли от сухих трав, что само по себе причиняет многоплановый вред, включая гибель флоры и фауны.

С другой стороны, остается пресловутая сиюминутная целесообразность (чаще всего во имя интересов субъектов) сэкономить свои ресурсы за счет неразумной эксплуатации природной среды. Об этом свидетельствуют региональные факты. Полезащитные полосы, насаженные еще немецкими колонистами в степях Заволжья, не поддерживаются, а то просто уничтожаются пожарами.

Противоречия в этой области складываются по ряду направлений.

1. Антиэкологическое отношение к земле (например, в Поволжье более 1/3 посевных площадей ежегодно засеваются подсолнечником — коммерчески выгодной культурой, что противоречит грамотной агрокультуре).

2. Несовпадение интересов таких субъектов как: сельскохозяйственные предприятия, фермеры, арендаторы водоемов, лесов и большинства сельских сообществ.

3. Между организациями — горнодобывающими, энергетическими, транспортными, отчуждающими сельскохозяйственные земли, — и всеми субъектами аграрно-сельской производственной ориентации.

4. Между «нетипичными» аграриями (богатые горожане, скупившие земельные паи сельчан) и всеми субъектами аграрно-производственной ориентации.

5. Между стихийными собирателями дикоросов, арендаторами лесов под цели любительской охоты и всеми субъектами локальных сообществ.

Новая модель использования сельскохозяйственных угодий в аспекте высоких экологических требований может включать следующие поля:

1. Распределение земли между собственниками. Значительная доля всех угодий находится в собственности членов сельских сообществ на правах земельных паев, которые используются фермерами и коллективно-корпоративными хозяйствами. Ни те, ни другие не испытывают эффекта подлинного обременения этой собственностью. Арендаторы равнодушны к ее качеству, т.к. аренда рано или поздно прекратится. Владельцы паев зачастую вообще не знают, где находится их участок, он в их сознании имеет вид «как бы собственности», т.е. никакого контроля за культурой возделывания они применить просто не в состоянии.

Не менее равнодушны к земле «случайные» субъекты спекулятивной ориентации, скупившие значительные площади сельскохозяйственных земель. Эти земли обрабатываются нередко не хлеборобами, а случайно подобранными людьми, далекими от понимания экологических проблем территорий.

2. Преодоление противоречий между программами созидания, которые решают вопросы обеспечения городских семей участками для возведения домов и необходимостью изъятия (изменения статуса) земель сельскохозяйственного назначения.

3. Более взвешенная конверсия сельскохозяйственных угодий необходима в связи с проведением разного рода транспортных и энергетических коммуникаций.

4. Уточнение законодательства об экологии сельскохозяйственных угодий, в целях сохранения уникальных массивов земель, которые подлежат охране в соответствии с конвенцией ООН.

Неспособность планеты Земля выстоять против постоянно возрастающих экономических претензий, требующих введения все новых и новых ресурсов, становится очевидным фактом. По некоторым оценкам человечество превысило регенеративную мощность Земли уже на 30 процентов. Рост стандартов потребительского поведения не внушает оптимизма. «Если бы все жители планеты обладали потребительскими привычками американцев, нам понадобилось бы целых пять таких планет, как Земля» [2]. Безудержно извлекая, расточительно используя природные ресурсы, человечество неотвратимо приближается к их дефициту и экологическим катастрофам.

Литература

1. Смелянский И. Роль степных экосистем России в депонировании углерода /И. Смелянский // Степной бюллетень. – 2012. – № 35.– С. 4–7.

2. Костина Г. Экономике придется позеленеть. Эрнст фон Вайцеккерн, член Римского клуба. Интервью / Г. Костина // Эксперт. – 2012. – № 21.– С. 91.

Демьяненко С.Г.

*к.э.н., доцент кафедры экономики природопользования
Одесский государственный экологический университет*

Золотов В.И.

*к.э.н. старший научный сотрудник
Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины
(г. Одесса)*

ЭКОЛОГИЗАЦИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ

Наряду с мерами государственного регулирования экологизации производства эффективным средством является также правовое подтверждение рыночных стимулов для предпринимательской деятельности (товаропроизводителей) в сфере агропромышленного комплекса (АПК) и интересов потребителей посредством улучшения экологического качества произведенной продукции.

Специфической особенностью нашего продовольственного рынка является необходимость его завоевания отечественным производителем товаров. Повышение их конкурентоспособности, помимо рыночных стимулов при их производстве, может быть достигнуто за счет экологически ориентированных потребителей.

В этой связи многие методические и практические аспекты (в том числе, социально-экономической экологизации предпринимательской деятельности, а также правового обоснования экологических приоритетов на продовольственном рынке, требуют своего незамедлительно решения. Отсюда вытекает необходимость дальнейшего совершенствования экономического механизма функционирования АПК (путем, внедрения рыночных стимулов), экономико-правового механизма защиты отечественного товаропроизводителя, а также утверждения прав граждан на благоприятную окружающую среду, экологически чистые товары и услуги. Актуальность внедрения рыночных стимулов обусловлена напряженным бюджетом и малой долей государственных инвестиций в природоохранную деятельность.

Современный экономический механизм экологического регулирования, действующий в Украине, основан на концепции платности природопользования, в основу которого положен принцип «пользователь и загрязнитель платит». Поэтому существенно возросло количество разновидностей платежей за использование природных ресурсов и загрязнение окружающей природной среды; увеличена ставка платежей и штрафов за нарушение экологического законодательства, а также расширен круг природопользователей, обязанных осуществлять экологические платежи. Таким образом, сложившийся правовой экономический механизм регулирования экологизации производства в сфере АПК оснащен таким инструментарием, который действует на принципах нормативного природопользования. Его основу составляет критерий нормативного качества

окружающей среды, который определяется системой норм, стандартов и направлен на принудительное ограничение использования природных ресурсов загрязнения окружающей среды.

По нашему мнению, основным направлением развития экологизации производства, является формирование инструментария, обеспечивающего управление качеством окружающей среды и обеспечивающего заинтересованность отечественных агропромышленных товаропроизводителей в проведении экологической политики за счет собственных финансовых ресурсов. Это определяет особую актуальность создания экономических и правовых условий для развития предпринимательства в сфере АПК на основе привлечения иностранного, а также национального частного капитала.

Одним из основных указанных условий является активизация деловой активности посредством механизма франчайзинга. Его можно определить как систему договорных отношений между крупной фирмой («франчайзером») и ее малым партнером («франчайзи») по кооперации в области производства, сбыта товаров и оказания услуг. Характерные особенности и преимущества франчайзинга в развитии предпринимательства уже отмечались в отечественных публикациях [1; 2; 3]. Одним из главных преимуществ является необходимость осуществления франчайзи активной экологической политики и внедрения экономического механизма её реализации на базе разработок и инвестиций франчайзера.

Благоприятные природные условия для развития АПК Украины являются объективной предпосылкой привлекательности продовольственного рынка для иностранных франчайзеров. В качестве франчайзи могут выступать субъекты предпринимательской деятельности, зарегистрированные в местных Советах по территориальной принадлежности объектов АПК:

Внедрение франчайзингового механизма предпринимательства в сфере АПК может решить ряд социально-экономических задач: привлечение в бизнес обширного круга лиц, не решающихся организовать его самостоятельно; освоение малым и средним бизнесом новых технологий, расширение ареала деятельности украинского предпринимательства; укрепление налоговой базы данной территории; достижение экономической заинтересованности отечественных предпринимателей (в процессе производства продовольственных товаров и оказания услуг) в проведении внутрифирменной экологической политики, соответствующей общегосударственному правовому механизму хозяйствования.

Это должно базироваться на теоретических исследованиях по обоснованию категории экологических потребностей в системе производственных отношений, а также уточнению и расширению понятий: «экологический спрос», «экологическое поведение», «экологическая политика фирмы», «экологически чистая продукция», «экологический знак» на продовольственном рынке Украины, «экологически благоприятная» окружающая среда и т.п. Реализация этих понятий в правовом механизме

екологизации підприємницької діяльності обумовит споводення соціально-економічних інтересів всіх членів суспільства.

В Україні вже створена нормативно-законодавча база, направлена на розвиток всіх форм господарювання і захист оточуючої середовища. Однак вона потребує свого подальшого розвитку і удосконалення, особливо в області зближення економічних і екологічних інтересів виробників продовольственої продукції і її споживачів. Наприклад, діючий Закон України «Про рекламу». Згідно його положень реклама є предметом авторського права і виступає в формі спеціальної інформації про осіб або продукції, розповсюджуваної в будь-якій формі і будь-яким способом з метою прямого або опосередкованого отримання прибутку. Даний закон, в основному, забезпечує комерційну рекламу, направлену на захист інтересів підприємця і не сприяє формуванню екологічних основ продовольственого ринку.

Це привело до широкої рекламної кампанії, необґрунтовано використовуючої поняття «екологічно чистої продукції» або її «екологічності». Тому необхідні розробки, направлені на законодавче екологічне супроводження рекламної діяльності, підтверджуючої присвоєння виробу відповідуючої емблеми «екологічно чистої продукції», «це виріб екологічно» і т.п. Практичне впровадження результатів цих розробок забезпечить досягнення економічних інтересів виробників продукції на продовольственому ринку з урахуванням екологічного фактора і буде сприяти вирішенню проблем інвестування проектів екологизації виробництва в сфері АПК українських франчайзи з франчайзерами з економічно благополучних країн.

По нашому думанню, необхідно передбачити створення Агропромислового франчайзингового суспільства, що може забезпечити необхідні інвестиції в екологизацію виробництва в сфері АПК і введення в повсякденне життя населення України екологічно чистих продовольствених товарів, відповідаючих сучасним світовим стандартам.

Література

1. Дем'яненко С.Г. Франчайзинг у забезпеченні сталого природокористування в приморських регіонах України / С.Г. Дем'яненко, В.І. Золотов // Матер. доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. «Форми і способи забезпечення сталого розвитку приморських територій», присвяченої 80-річчю Бердянського державного педагогічного університету (Бердянськ, 31 травня – 2 червня 2012 р.) / Бердянськ: БДПУ, 2012. – С. 183–186.

2. Дем'яненко С.Г. Екологічний франчайзинг в посиленні потенціалу підприємництва / С.Г. Дем'яненко, В.І. Золотов // Матер. наук.-практ. конф. «Потенціал підприємництва в парадигмі сталого розвитку регіонів України» (м. Одеса, 11–12 жовтня 2012 року) / ІПРЕЕД НАН України та ін. / Одеса: Інтерпрінт, 2012. – С. 71–72.

3. Золотов А.В. Экологический франчайзинг и лизинг как факторы интеграции Украины в мировое сообщество / А.В. Золотов // Экономические инновации. – Вып. 20: Лизинг в системе экономических отношений. сб. науч. работ. - Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины. – 2005. – С. 179–186.

Купинец Л.Е.

д.э.н., профессор, заведующая отделом экономико-экологических проблем приморских регионов Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (г. Одесса)

ТРАНСФОРМАЦИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ

Продовольственная проблема во все периоды развития страны относилась к числу приоритетных задач и рассматривалась как ключевой элемент аграрной политики. В теоретическом понимании продовольственная безопасность (ПБ) – это не только гарантированная способность государства удовлетворять потребности населения страны в продовольственных ресурсах, обусловленная уровнем развития производительных сил, но и комплекс экономических, технических, политических, социальных, культурных проблем, возникающих в связи с производством и распределением продуктов питания. Приоритетность ПБ определяется для всех цивилизованных стран общегосударственной значимостью национального продовольственного комплекса, который обеспечивает сохранение их суверенитета и независимости, экономической, социальной и политической стабильности.

У каждой страны свои критерии ПБ и определяются они множеством факторов национальной экономики, как-то природными и климатическими особенностями, уровнем научного, инновационного и экономического развития, традициями в питании, ролью и местом страны в международном торговом обмене и прочими факторами.

Современные экономические исследования в области ПБ развиваются в направлениях исследования: национальных и мировых тенденций, факторов развития сельского хозяйства и производства продовольствия; стратегии национальной ПБ; моделирования, критериев и оценки ПБ; внутренних и внешних угроз национальной ПБ; региональных проблем ПБ; правового, организационного и экономического механизмов достижения ПБ. Блок обозначенных проблем может быть решён только при условии устойчивого развития аграрного производства, т.е. сбалансированного, оптимального, непрерывного, длительного, поддерживающего, гармоничного, бескризисного и непротиворечивого развития [1, с. 41]. Понятие устойчивости аграрного производства напрямую связано с возможностями биосферы.

Возможности её к саморегуляции ограничены и неадекватны растущим потребностям общества, что предполагает изменение принципов, методов и подходов к ведению хозяйственной деятельности. Целесообразность выдвижения новой парадигмы сосуществования и взаимодействия общества и

природы обусловлена тем, что ранее используемая модель развития исчерпала себя и представляет угрозу существованию будущих поколений. В этой связи проблема ПБ получила новое толкование, соответствующее особенностям современного этапа развития. Речь идёт о продовольственно-экологической безопасности, как стратегической цели политики устойчивого развития агропродовольственного комплекса.

Сопутствующими целями являются: поддержание качества природно-ресурсного потенциала как основы эффективного аграрного производства, стабильность продовольственного обеспечения населения; физическая и экономическая доступность продовольствия; гарантированное обеспечение качественного и безопасного питания населения в целях сохранения генофонда, поддержания здоровья нации и увеличения продолжительности жизни; экологизация сельскохозяйственного производства на базе использования инновационного потенциала аграрного сектора; создание производства экологически чистой продукции, обеспечение конкурентоспособности аграрного сектора на внутреннем и внешнем рынках.

Прогресс экономики должен способствовать поддержанию качественного состояния природной среды. В свою очередь достижение этого качества стабилизирует экономический рост и превращает экологический фактор в определяющий компонент дальнейшего развития экономики [2, с.168].

Экологические императивы устойчивого развития – это объективно обусловленные принципы экологического поведения, направления, механизмы, формы и методы хозяйствования, средства их реализации, носящие обязательный характер и используемые в рамках создаваемого правового поля, отражающего общественные интересы [3, с. 373].

Применительно к агропродовольственному сектору переход его к устойчивому развитию будет означать такое качественное состояние системы, при котором влияние возможных негативных процессов на продовольственно-экологическую безопасность страны и состояние агроэкологических систем будет сведено к минимуму либо устранено без последствий для них.

Современный этап развития экономики является подготовительным (переходным). Он завершится применительно к агропродовольственному сектору созданием условий и предпосылок макроэкономической стабилизации, механизмов встраивания экологической составляющей в стратегию развития аграрного сектора экономики и социально-экономического развития сельской местности. В течение переходного этапа необходимо заложить основы ликвидации негативных тенденций в развитии окружающей природной среды. Поэтому экологизация общественного производства рассматривается как процесс, реализуемый в рамках переходного периода и создающий основу для переориентации экономического развития в направлении от природной среды к социуму, а не наоборот. В нашем понимании экологизация производства – это процесс, связанный с инновационными процессами и инновационной деятельностью, рассматриваемый как совокупность последовательных действий по преобразованию форм, методов и способов производства,

гармонизированных с законами развития среды; средство сохранения природного равновесия и улучшения качества жизни населения. Исходя из этого, экологизация представляет собой:

- комплексный процесс создания, освоения, использования и распространения методов, подходов, форм хозяйствования, применяемых взамен традиционных, обеспечивающих сохранение воспроизводственного потенциала агроэкосистем, их саморегуляции и самовосстановления;

- научно-производственный, технико-технологический, организационно-экономический базис производства качественного и безопасного продовольствия;

- результат реализации экологической политики, цели, задачи и темпы которой зависят от социально-экономического и экологического состояния окружающей природной среды;

- вектор перехода к управлению человеком экологическим развитием производительных сил на основе реализации соответствующих юридических норм, экономических механизмов и инструментов, организационных систем управления природопользованием, экологообразовательных мероприятий;

- систему упорядоченных знаний, построенных на принципах целостного подхода к изучению системы, отдельные составляющие которой, существующие в качестве автономных подсистем, взаимодействуют между собой с целью продуцирования целенаправленного нового знания;

- явление, которое благодаря субъектам хозяйствования, ориентированным на экологизацию производства, становится отличительным признаком политического процесса [4].

Исходя из этого, экологическая составляющая устойчивого развития агропродовольственного комплекса может быть реализована путём:

- восстановления и сохранения естественных агроэкосистем;

- экологоориентированной хозяйственной деятельности товарных секторов продовольственного комплекса создания условий на всех этапах превращения сырья в готовый продукт для обеспечения требуемого качества и безопасности продовольствия;

- управления природно-хозяйственными экосистемами с целью выполнения ими средообразующих функций и выработки превентивных мер предупреждения экологических конфликтов;

- формирования экологических императивов устойчивого аграрного производства, как безусловного принципа поведения в хозяйственной практике;

- формирования экологического мировоззрения;

- организации национальной системы производства экологически чистой пищевой продукции, внедрения экологически чистых технологий и создания системы управления качеством продовольствия;

- создания внутреннего рынка экологически чистого продовольствия.

Экологизация продовольственного комплекса – процесс сложный и неоднозначный как в теоретико-концептуальном, так и в прикладном аспекте и не ограничивается рамками указанных направлений. Это предполагает

системность дальнейших исследований в направлении сохранения хозяйственной ёмкости агроэкосистем и биосферы в целом, что обеспечит развитие агропродовольственного сектора экономики на принципиально новой идеологической основе.

Литература

1. Семенюк Е.П. Філософські засади сталого розвитку / Е.П. Семенюк – Львів: Афіша, 2002. – 200 с.
2. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О.М. Алімов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
3. Купінець Л.Є. Екологічні імперативи сталого розвитку АПК / Л.Є.Купінець // Екологізація економіки та освіти як чинник сталого розвитку суспільства: Наук. вісн. – Львів, 2005. – Вип. 15.6. – С. 371–376.
4. Купинец Л.Е. Экологизация продовольственного комплекса: теория, методология, механизмы / Купинец Л.Е. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед. НАН Украины, 2010. – 712 с.

Школа В.Ю.

*к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Сумський державний університет*

Прокопенко М.О.

*студентка факультету економіки та менеджменту
Сумський державний університет*

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ*

Необхідність запровадження інноваційних підходів до управління системою енергозабезпечення в Україні та в агропромисловому секторі, зокрема, не викликає сумніву. Проведені авторами дослідження показують, що найбільш пріоритетними напрямками екологічно спрямованого інноваційного розвитку агропромислового сектору на державному та регіональному рівнях є такі:

- використання альтернативних джерел енергії;
- залучення до господарського обігу вторинних ресурсів.

Запровадження даних напрямів дозволить зменшити енергетичну залежність агропромислового сектору України від імпорту газу шляхом диверсифікації носіїв енергії, тим самим сприяючи підвищенню енергетичної та економічної безпеки країни.

---

* Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідної роботи № 53.15.01-01.15/17.3Ф «Методологія формування механізму інноваційного розвитку національної економіки на основі альтернативної енергетики».

За оцінками Європейської комісії [1] тверда біомаса (особливо деревина та відходи деревини), які використовуються для виробництва електроенергії, опалення та охолодження, є найбільшим джерелом відновлюваної енергії у країнах ЄС. На сьогоднішній день частка використання відновлюваних джерел енергії у загальній структурі енергетичного балансу цих країн в середньому становить майже 12%. Щорічно обсяги використання біомаси як альтернативного джерела енергії у країнах Європи постійно зростає. Так, у 2012 році обсяги виробництва енергії з біомаси становили майже 70% у загальній структурі виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії в ЄС; у 2010 р. цей показник становив 49%.

Іншим напрямом ефективного використання енергоресурсів є залучення до господарського обігу вторинних горючих і теплових ресурсів. За даними [2] у 2014 р. порівняно з попереднім роком їх використання зменшилось на 32%. До господарського обігу було залучено 6,7 млн т вторинних енергетичних ресурсів у перерахунку на умовне паливо. Серед вторинних енергетичних ресурсів 5,5 млн т умовного палива становили горючі, 7,2 млн Гкал – теплові вторинні ресурси.

На підприємствах переробної промисловості утворювалось 99% горючих вторинних енергоресурсів України, з них 74% – на підприємствах металургійного виробництва. Коефіцієнт використання вторинних горючих ресурсів у 2014 р. склав 81% (у 2013р. – 82,9%). Порівняно з 2013 р. втрати вторинних горючих ресурсів зменшились на 31% і становили 927 тис.т умовного палива (14% до виходу), втрати теплових вторинних ресурсів зменшилися на 31% і становили 1,1 млн Гкал (10% до виходу) [2].

Слід зазначити, що розвиток і збільшення потужності установок з використання альтернативних джерел енергії в Україні дозволить підвищити її енергетичну безпеку та отримати значні переваги у довгостроковій перспективі.

Література

1. Renewable energy [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/energy/en/topics/renewable-energy/biomass>
2. Доповідь «Ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів у 2014 році» [Електроний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publmat_en_u.htm

Тематичний напрям 6
Роль аграрної політики держави в забезпеченні сталого розвитку
агропродовольчої сфери

Боровик П.М.

*к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту
Уманський національний університет садівництва*

**ЄДИНИЙ ПОДАТОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОСФЕРИ**

З прийняттям Закону України від 28. 12. 2014 р. № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» та Закону України «Про державний бюджет України на 2015 рік», єдиний податок з суб'єктів малого підприємництва та фіксований сільськогосподарський податок було об'єднано в одну податкову форму – єдиний податок.

Крім того, якщо до 2015 р. Податковий кодекс України передбачав шість груп платників єдиного податку та одну групу платників фіксованого сільськогосподарського податку, то механізм справляння податку, що об'єднав зазначені дві податкові форми, передбачає чотири групи його платників. До четвертої групи платників сучасного єдиного податку нині віднесено аграрних товаровиробників, що до 2015 р. були платниками фіксованого сільськогосподарського податку.

Результати критичного аналізу оновленого порядку нарахування і сплати єдиного податку з суб'єктів аграрного бізнесу дозволяють зазначити, що він має суттєві недоліки.

Зокрема, механізм справляння єдиного податку з суб'єктів аграрного бізнесу як і фіксований сільськогосподарський податок, який він замінив, дає можливість оптимізувати податкове навантаження окремих бізнес-структур через використання спрощеного режиму прямого оподаткування крупними фірмами (шляхом створення кількох афільованих структур) [1, с. 93; 2, с. 37].

В контексті недоліків сучасного механізму пільгового режиму прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств необхідно також відмітити, що донедавна в Україні основним джерелом фінансування заходів щодо поліпшення та охорони земельних ресурсів була плата за землю, тобто земельний податок та плата за оренду земель державної і комунальної власності. Згідно з вимогами статті 22 нині відміненого Закону України «Про плату за землю», кошти від неї, що надходили на спеціальні бюджетні рахунки місцевих бюджетів, повинні були використовуватись виключно для фінансування заходів по раціональному використанню та охороні земель, підвищенню родючості ґрунтів, веденню державного земельного кадастру, землеустрою, моніторингу земель, створенню земельного інноваційного фонду, відшкодуванню витрат власників землі і землекористувачів, пов'язаних з господарюванням на землях гіршої якості, економічному стимулюванню

власників землі і землекористувачів за поліпшення якості земель, підвищенню родючості ґрунтів, наданню пільгових кредитів, частковому погашенню позичок та компенсації втрат доходів власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації земель, порушених не з їх вини, проведенню земельної реформи, а також для земельно-господарського устрою, розробки містобудівної документації і розвитку інфраструктури населених пунктів.

Поряд з цим, спочатку відміна цільового порядку використання мобілізованих сум плати за землю, а потім звільнення платників фіксованого сільськогосподарського податку, а пізніше – єдиного податку четвертої групи від сплати земельного податку за землі сільськогосподарського призначення зумовили дефіцит коштів в бюджетах муніципалітетів аграрних регіонів, необхідних їм на фінансування робіт, пов'язаних з охороною і відновленням земельних ресурсів.

Ще одним недоліком порядку нарахування і сплати сучасного єдиного податку є те, що Податковим кодексом України за базу справляння для сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті передбачено нормативну грошову оцінку земельних угідь сільськогосподарського призначення. Результати попередніх досліджень показали, що внаслідок цього зберігається суттєва диспропорція розмірів податкового навантаження тепличних комбінатів, що отримують з незначної за розмірами земельної площі на кілька порядків вищі прибутки, ніж інші (типові) сільськогосподарські підприємства [1, с. 93]. Тому, чинний порядок оподаткування їх доходів забезпечує суб'єктам тепличного бізнесу пільгові, порівняно з іншими платниками єдиного податку четвертої групи, умови оподаткування, чого, звичайно ж, допускати не слід.

З метою вирішення проблем справляння єдиного податку з суб'єктів агробізнесу в Україні необхідно :

- посилити рівень відповідальності платників єдиного податку за проведення операцій, метою яких є оптимізація податкового навантаження таких платників та їх контрагентів;

- зобов'язати платників єдиного податку четвертої групи сплачувати податок за землі сільськогосподарського призначення, забезпечивши за рахунок мобілізованих сум цього податку цільове фінансування робіт, пов'язаних з охороною і відновленням земельних ресурсів, або ж запровадити механізм бюджетного перерозподілу частини мобілізованого єдиного податку з суб'єктів агробізнесу на фінансування зазначених робіт;

- запровадити ставку єдиного податку для тепличних комбінатів у розмірі 2 % від їх виручки.

Література

1. Боровик П. М. Проблеми податкового регулювання земельних відносин в агросфері в умовах євроінтеграції / П. М. Боровик, П. К. Бечко, С. М. Броварна // Наук. вісн. Херсонського державного університету. – Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 9. – С. 92–96.

2. Тулуш Л.Д. Реформування механізму прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств. / Л.Д. Тулуш // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 34–45.

Дідковська Л.І.

к.е.н., старший науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ)

ГАРМОНІЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ГМО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИМОГ

У зв'язку з обраним європейським вектором розвитку, а також з необхідністю внесення змін у вітчизняне законодавство, Україна повинна сформулювати нову модель біобезпеки за європейськими принципами. Європейська регуляторна система поводження з ГМО є найконсервативнішою у світі. Євросоюз здійснює регулювання ГМО керуючись принципом запобігання ризикам, який задекларовано у Регламенті ЄС/178/2002. Зокрема, за умови ймовірного завдання шкоди через вивільнення ГМО у навколишнє середовище, така діяльність забороняється (навіть за відсутності підтвердження ризиків). В цілому, тут процедура реєстрації ГМО є надто складною, водночас використання незареєстрованих ГМО заборонено.

Основними нормативними документами щодо регулювання ГМО в ЄС слід вважати: Директиву 2001/18/ЄС, що регулює експериментальне вивільнення ГМО у навколишнє середовище та ринок ГМО, Регламенти ЄС 1829/2003, 1946/2003 та 1830/2003 що висвітлюють основні вимоги до розміщення на ринку харчових продуктів та кормів, транскордонного переміщення ГМО між ЄС та іншими країнами та відстеження і маркування ГМО.

Нині в ЄС дозволено імпорт понад 50 ГМ-сортів рослин, тоді як вирощування – лише 1 сорту кукурудзи (Monsanto MON810), який є стійким до кукурудзяного метелика. Серед країн ЄС, в яких вирощують модифіковані культури, найбільші площі у Іспанії, проте існують країни в яких вирощування ГМ-кукурудзи заборонено – Австрія, Болгарія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина та Люксембург. В основному Європа імпортує ГМ-корми (нині в ЄС до 90% комбікормів виготовлені з ГМ-сировини[1]). Тут щорічно імпортується близько 32 млн т соєвого шроту. До речі Росія притримується цієї ж політики: дозволяє імпорт, проте забороняє вирощування ГМ-культур на території країни.

На противагу ЄС політика США у питаннях поводження з ГМО є досить ліберальною. Тут основним є принцип еквівалентності. Зокрема, якщо ГМ-продукт за основними характеристиками не відрізняється від традиційних продуктів (що не містять ГМО), то він не являє ніякої загрози для здоров'я людей і тварин. Не зважаючи на те, що 3/4 американських продуктів харчування містять ГМ-компоненти, в країні не розроблено жодного закону щодо регулювання ГМО. Слід зазначити, що діаметральність позицій

торгівельної політики з питань ГМО у ЄС та США є основною перепорою при створенні зони вільної торгівлі між цими країнами.

Повернемося до регулювання ГМО в ЄС. Імпорт та реалізація ГМ-продуктів у країнах Євросоюзу можливі лише у разі дозволу Європейським агентством з безпеки продуктів харчування (EFSA). Після затвердження та внесення сорту рослин до національного реєстру країни ЄС, зазначений сорт дозволяється комерційно використовувати в межах даної країни, і лише у випадку внесення сорту до Спільного реєстру ЄС за рішенням Європейської Комісії цей сорт може використовуватися на всій території ЄС. Заявник, що планує вперше запровадити ГМ-культуру на ринок, повинен надати експертизу екологічного ризику на розгляд уповноваженого органу, який протягом 90 діб має надати звіт (позитивний або негативний). Якщо звіт позитивний, то він відсилається до Європейської Комісії, яка протягом місяця надсилає цю заяву до інших країн ЄС, і, якщо немає заперечень, тоді надається дозвіл на розміщення відповідного ГМО на ринку протягом 10 років [2]. У 2014 р. Рада ЄС з питань навколишнього середовища прийняла рішення щодо надання права країнам-членам ЄС самостійно вирішувати питання вирощування дозволених ГМ-продуктів [3].

Згідно чинного законодавства ЄС продукція з ГМ-компонентами обов'язково повинна маркуватися, а відсутність відповідних позначок на товарах вважається серйозним порушенням. Відстеження ГМО ініціює постачальника постійно інформувати про наявність/відсутність ГМ-компонентів у його продукції на кожному етапі виробництва, що дозволяє швидко встановити тих фермерів, які вирощують ГМ-культури без дозволу. У всіх країнах ЄС функціонує референтна лабораторія, в якій є зразки всіх ГМ-культур, що зареєстровані у світі [4].

Зважаючи на необхідність реалізації потенційних експортних можливостей на ринку Євросоюзу, актуальності набуває уніфікація вітчизняної нормативно-правової бази з європейською у сфері санітарних та фітосанітарних заходів. Тобто всі харчові продукти, які надходять до ЄС, мають відповідати європейським нормам. У програмі ЄС зазначено, що Україна протягом трьох років повинна запровадити регуляторні механізми. Так, основні зобов'язання щодо адаптації вітчизняного законодавства до вимог ЄС з питань ГМО висвітлено у двох розділах Угоди про асоціацію. Зокрема, у Розділі IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Главі 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» містяться зобов'язання України щодо наближення законодавства в частині регулювання розміщення на ринку та обігу ГМ харчових продуктів. До нормативно-правових актів ЄС щодо санітарних та фітосанітарних заходів належать: Регламенти 1829/2003 та 1830/2003 щодо ГМ харчових продуктів та кормів, а також стосовно їх простежуваності та маркування. Відповідальними за імплементацію санітарного та фітосанітарного законодавства визначено Мінагропрод та Держветфітослужбу. Відповідальні відомства зобов'язані щокварталу подавати до КМУ інформацію про виконання

плану заходів. Реалізація плану заходів здійснюватиметься за рахунок бюджетних коштів, ресурсів міжнародної технічної допомоги та інших джерел.

Також у Розділі V «Економічне та галузеве співробітництво», Главі 6 «Навколишнє середовище» зазначено про необхідність наближення законодавства до таких актів ЄС: Директива №2001/18 про вивільнення у навколишнє середовище ГМО (протягом двох років з моменту набрання чинності Угодою), Директива № 2009/41 про використання ГМО у замкненій системі (протягом трьох років) та Регламент № 1946/2003 про транскордонні перевезення (протягом двох років) [5]. Відповідальними за виконання з української сторони є Мінекології, Мінагропрод, Держветфітослужба, Держсанепідслужба України.

На початку 2015 р. внесено на розгляд Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (щодо запровадження спрощеної процедури реєстрації на території України ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням, зареєстрованих в Європейському Союзі). У червні 2015 р. відбулось слухання по цьому законопроекті, на якому було вирішено відкласти його на доопрацювання. Зважаючи на високовартісну та довготривалу процедуру реєстрації ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням, досить слушною і вчасною є пропозиція спрощеної реєстрації за умови реєстрації їх у Спільному реєстрі ЄС. ГМ-культури у світі вирощуються з 90-х років минулого сторіччя, ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» діє в Україні з 2007 р., проте й досі офіційно в Україні заборонено промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції із їх застосуванням, щоправда, по-факту така продукція нелегально давно перебуває на території України (за неофіційними даними на вітчизняних полях вирощується до 80–90% ГМ-сої). Тому визнання європейських реєстрів значно спростить реєстрацію ГМО в Україні та узаконить їх обіг.

Наразі низка проблем унеможливує нормальне регулювання обігу ГМО в Україні. Зокрема, тут відсутні: реєстр ГМ-культур; молекулярно-генетичне досьє на ГМО та зареєстровані ГМ-культури; система відстеження ГМО. До того ж, відсутнє маркування вітчизняних продуктів харчування, що містять ГМО, оскільки в Україні не зареєстровано жодного ГМО, тому не може з'явитися й маркування «містить ГМО» на продуктах. Отже, реєстрація ГМ-культур, впровадження системи ліцензування та контролю за вирощуванням лише зареєстрованих сортів, а також достовірне маркування продуктів харчування є першочерговими заходами сьогодення.

Висновки. Близько половини світового ринку насіння займає ГМ-насіння, тоді як в Україні частка імпорту в рослинній селекції становить 47% [6, с. 164, 174]. Отже, відсутність належної нормативно-правової бази щодо ГМО сприятиме подальшому нелегальному та неконтрольованому поширенню ГМ-насіння на внутрішньому ринку України. Гармонізація власного законодавства

із законодавством ЄС є необхідним кроком, який обумовлено вимогами часу. Протягом найближчих років повинно відбутися наближення законодавства в частині регулювання розміщення на ринку та обігу ГМ харчових продуктів, а також уніфікація законодавства стосуватиметься низки Директив та Регламентів, зокрема, про вивільнення у навколишнє середовище ГМО, про використання ГМО у замкненій системі, про транскордонні перевезення. Також, слід зазначити, що реєстрація за спрощеною процедурою ГМ-сортів, які вже зареєстровані в Європейському Союзі, сприятиме легалізації транспортування, вирощування та використання ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням.

Література

1. ЕС проявляет высокий спрос на высокопротеиновые сырье для комбикормовой промышленности // АПК-Информ. – 2012. – 17 травня.
2. Державне регулювання обігу ГМО в Україні: поточний стан та концепція реформування // Проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «АгроІнвест», 2014. – 36 с.
3. Нововведение в регулировании ГМО в ЕС и США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ictsd.org/bridges-news>
4. Михайлов Ю. Маркування продукції на вміст ГМО – стрижи баранів / Ю. Михайлов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://propozitsiya.com/?page=146&itemid=3308>
5. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agbiotech.org.ua>
6. Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки : кол. моногр./ [О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської.– К: – ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України», 2014. – 456 с.

Колотуха С. М.

*к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Уманський національний університет садівництва*

Мулько Л. Б.

*студентка
Уманський національний університет садівництва*

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Основною метою державної аграрної політики є гарантування продовольчої безпеки, визначення пріоритетного розвитку агропромислового виробництва, забезпечення соціальної спрямованості галузі, формування сучасного конкурентоспроможного виробництва з виходом на світовий продовольчий ринок, а також збереження та раціональне використання природних ресурсів.

Узагальнюючи проблеми розвитку аграрного сектора, що є по своїй суті проявленням наступних ризиків, які умовно можна поділити на дві групи.

1. Соціально-політичні і структурно-економічні – неповнота правової бази, недостатня антиінформаційна аграрна політика, порівняно малі об'єми держінвестицій в сферу АПК; недосконалість механізму держрегулювання галузі; низька платіжна дисципліна між суб'єктами господарських відносин; недокапіталізація банківської системи і недостатній рівень захисту прав кредиторів.

2. Ризики галузевого характеру – низька бюджетна і народно-господарська ефективність переважної частини інвестиційних проектів в сфері АПК, дефіцит енергосировинних ресурсів і кваліфікованої робочої сили, високий рівень конкуренції зі сторони іноземних виробників, значний (більше 60 %) ступінь залежності аграрного сектора від можливостей і ресурсів особистих приватних господарств.

Існуюча система фінансового забезпечення сільськогосподарської галузі не задовольняє потребу у фінансових ресурсах. В таких умовах сільськогосподарські товаровиробники неспроможні самостійно компенсувати дефіцит грошових коштів для забезпечення процесу розширеного відтворення.

Виходячи з цього, в сучасних умовах актуальним питанням є запровадження ефективної системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Рівень державної підтримки сільського господарства США становить 40 % від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35, в Японії і Франції – 72, в Україні – 8,3 % [1].

В умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва актуальним питанням залишається відновлення родючості ґрунтів. Проте в останні роки це питання є відкритим. В цьому контексті в державному бюджеті необхідно передбачити статті фінансування на відшкодування витрат у відновлення родючості ґрунтів та відпрацювати відповідний фінансово-кредитний механізм.

Історична практика дозволяє зробити висновок, що втручання держави (виважене, комплексне та цілеспрямоване) – більше об'єктивна необхідність, ніж тимчасовий антикризовий захід [2]. Навіть Адам Сміт закликав за державну участь в долі низькорентабельних і стратегічно важливих для суспільства галузей. В умовах конкурентних ринкових умов банки неможна «примусити» здійснювати кредитування АПК, але цілком можливо при сприянні держави внести необхідні корективи в їх кредитну політику, розвиваючи мотиваційні компоненти, як для сільгоспвиробника, так і для його інвестора.

За інформацією Мінагрополітики, станом на 31 жовтня 2014 року, 2058 підприємств агропромислового комплексу залучили кредити загальним обсягом понад 8,9 млрд грн, що на 3,6 млрд грн менше, ніж на відповідну дату 2013 року (2480 підприємств, 12,5 млрд грн). Зокрема, серед кредитів 6,3 млрд грн – короткострокові, 1,7 млрд грн – середньострокові та 911 млн грн – довгострокові. В середньому по Україні процентні ставки, під які в 2014 році залучалися кредити, становили 22–25 % річних у національній валюті. Фахівці

вважають, що погіршення фінансового стану аграрних підприємств негативно впливає на забезпечення технологічного процесу, що в свою чергу, може призвести до зниження урожайності та скорочення поголів'я ВРХ і свиней. Будуть також заморожені інноваційні проекти, в тому числі біоенергетичні.

До речі, за кордоном кредити аграріям надаються під 4–6%. За розрахунками вчених, аграрії щорічно залучаючи в середньому по 2 тисячі гривень кредитних ресурсів на гектар, переплачують понад 500 гривень, розраховуючись за надвисокі відсотки, а це додаткові джерела формування обігових коштів.

В нормативних документах держави необхідно передбачити надання кредитних пільг за раціональне використання земель. Підвищення ефективності використання земельних ресурсів країни є базисом її продовольчої безпеки та основою сприятливого конкурентного середовища після приєднання України до СОТ. Проте, в частині нормативно-правового забезпечення економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель, кредитних пільг законодавство не передбачає.

Таким чином, реальних впливових механізмів щодо використання процедур економічного стимулювання шляхом надання кредитних пільг в Україні не існує, тоді як в інших країнах світу ці стимули є головними і найбільш ефективними.

Як свідчить світова практика у цивілізованому світі аграрний бізнес не працює, як що немає 15 % зиску на активи, які він вкладає в ту чи іншу діяльність. Селянин мусить вкладати землю як актив, а її не визнають ні активом, ні капіталом. А якщо ці ж таки 15 % порахуємо, виходячи з наших земельних активів – 500 млрд. гривень, - завдяки розв'язанню земельної проблеми щороку повинні мати 75 млрд. гривень прибутку від сільськогосподарської діяльності. Натомість маємо щорічно 5-6, щонайбільше 10 млрд гривень. Класично 40 % у структурі капіталу посідає земля, 40 % – основні фонди, решту 20 % - обігові. За цією структурою, прийнятою світом, держава щорічно недоплачує селянину 200 млрд гривень [3].

Нині сільгоспугіддя України щороку втрачають близько 600 млн. тонн ґрунту та 16 млрд м³ поверхневої води, котрої вистачило б для формування 16 млн тонн зерна. Площа деградованих ґрунтів з року в рік збільшується на 80 тис. га. Майже кожний третій гектар (30,7 %) – еродований. Землі, що зазнали руйнівної дії води та вітру у Луганській, Донецькій, Кіровоградській і Чернівецькій областях становить 50–60 % орних площ. У степовій зоні дві третини землі мають знижену родючість. Кожний четвертий гектар – кислий, а в зонах Лісостепу і Полісся – майже кожний другий (49,7 – 47,4 %). Особливо великі площі (52,1 – 65,0 %) кислих ґрунтів у Вінницькій, Черкаській, Тернопільській і Хмельницькій областях.

Протягом останніх років українська земля використовується з повним ігноруванням фізичного закону повернення взятих поживних речовин.

Це призвело до нестабільності землеробства, зниження ефективності сільського господарства, особливо в роки, коли все частіше трапляються

природні катаклізми. Втрати врожаю на слабкозмитих ґрунтах становить 20%, середньозмитих – 40%, сильнозмитих – 60%. Щорічні сумарні збитки держави виливаються в суму 12,76 млрд грн, а втрати чистого прибутку – 7,4 млрд грн [4].

Кожна країна відпрацьовує довготермінову стратегію розвитку земельних відносин, враховуючи економічні, політичні і соціальні особливості та фінансові можливості.

Література

1. Малий І. Й. Про романтизацію підтримки сільського господарства країн-членів СОТ / І. Й. Малий // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С.11–20.
2. Кулов А. Р. Государственное регулирование инвестиционного развития сельского хозяйства / А. Р. Кулов // Достижения науки и техники АПК. – 2006. – № 2. – С.14.
3. Саблук П. Т. Земля має стати селянським капіталом / П. Т. Саблук // Землевпорядний вісник. – 2011. – № 5. – С. 2.
4. Сайко В. Повернімо землі її силу / В. Сайко // Сільські вісті. – 25 лютого 2011. – С.1.

Федонина О.В.

*к.э.н., доцент кафедры экономической теории
Мордовский государственный университет имени Н.П. Огарева (г. Саранск,
Российская Федерация)*

ИННОВАЦИОННЫЙ ВЕКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ СТРАНЫ: РОЛЬ ГОСУДАРСТВА

Устойчивое развитие представляет собой гармоничное (правильное, равномерное, сбалансированное) развитие, в котором эксплуатация природных ресурсов, направления инвестиций, ориентация научно-технического развития, развитие личности и институциональные изменения согласованы друг с другом и укрепляют нынешний и будущий потенциал для удовлетворения человеческих потребностей и устремлений [5].

Вместе с тем, в настоящее время аграрный сектор экономики Российской Федерации развивается не достаточно устойчиво, что серьезно угрожает продовольственной безопасности страны, так как большая часть сельскохозяйственной продукции импортируется из-за рубежа. В частности, импорт мяса и мясопродуктов в Российской Федерации в 2014 году составил 1,9 млн т, что от общего объема данного ресурса в стране составляет 16,3 %, молока и молочных продуктов – около 9,0 млн т (соответственно – 21,7 %), зерна (без продуктов переработки) – 1,0 млн т (соответственно – 0,6 %) [1].

Однако необходимо отметить, что в последние три года (2012–2014 гг.) в сельском хозяйстве страны наблюдаются положительные тенденции. Объем валовой продукции сельского хозяйства во всех категориях хозяйств

увеличился с 3339,2 млрд руб. до 4225,6 млрд руб. (на 26,5 %). Уровень рентабельности проданных товаров, продукции (работ, услуг) отрасли возрос до 18,4 %.

Но следует отметить, что коренного перелома в деятельности аграрной сферы экономики не произошло, число прибыльных организаций сократилось с 4,5 до 3,8 тыс., при этом, 19,3 % сельскохозяйственных организаций закончило 2014 год с убытками [3; 4].

Нестабильная ситуация в сельском хозяйстве во многом вызвана состоянием материально-технической базы отрасли. Сложное финансовое положение хозяйствующих субъектов аграрной сферы, дисбаланс цен на технику, горюче-смазочные материалы, запасные части и производимую ими сельскохозяйственную продукцию не позволяют на должном уровне приобретать новую технику и эффективно эксплуатировать имеющуюся в наличии. Только за период с 2012 года по 2014 год количество тракторов в сельскохозяйственных организациях сократилось на 10,5 %, зерноуборочных комбайнов – на 10,7 % [3]. В сложившейся ситуации сельскохозяйственным товаропроизводителям сложно проводить в срок все предусмотренные технологические процессы.

На состояние посевных площадей и общий объем производства существенное влияние оказывает внесение удобрений. Несмотря на то, что, за исследуемый период наблюдается увеличение объемов их внесения в расчете на 1 га посевной площади сельскохозяйственных культур (на 5,3 %), сама доза внесения 40 кг удобрений в действующем веществе, свидетельствует о довольно низком уровне. В связи с этим продолжается снижение почвенного плодородия.

Решающим фактором устойчивого развития аграрного сектора является его обеспеченность трудовыми ресурсами. После резкого сокращения в 1990-е годы, численность работников сельского хозяйства так и не стабилизировалась. За последние три года данный показатель сократился на 4,1 % с 6467 до 6199 тыс. чел. [4].

Несмотря на то, что происходит увеличение среднемесячной оплаты труда работников сельского хозяйства, ее уровень ниже, чем в других отраслях материального производства. В 2014 году он составил только 52,0 % от уровня заработной платы работников, занятых в экономике страны, что ослабляет мотивацию трудовой деятельности работников аграрной сферы.

Все это определяет актуальность задач по восстановлению производственного потенциала аграрного сектора экономики страны для достижения необходимых параметров его устойчивого развития.

В условиях ограниченных ресурсных возможностей выполнение задачи по стабилизации и росту объемов производства сельскохозяйственной продукции может быть осуществлено только на инновационной основе. Именно широкое внедрение инноваций, использование ресурсосберегающих технологий, повсеместное осуществление инновационной деятельности позволят обеспечить устойчивое развитие аграрного сектора страны [2].

Для внедрения инновационных технологий в аграрный сектор экономики крайне необходимо формирование надежных источников инвестиционных ресурсов, при этом следует отметить, что на сельское хозяйство в 2014 году пришлось только 3,7 % инвестируемых в основной капитал отраслей экономики ресурсов. В этой связи, особенно актуальным является создание благоприятных условий для повышения инвестиционной привлекательности аграрного сектора экономики, что в свою очередь возможно только в условиях его перевода на инновационный путь развития.

Инновационное развитие аграрного сектора в сложившихся условиях напрямую связано с реализацией перспективных инвестиционных проектов, что сложно осуществить без государственной поддержки. Важная роль в данном направлении должна отводиться государственной поддержке именно инвестиционных и инновационных процессов, развитию национальных техноцентров и технопарков, снижению налогов и инфляционной составляющей затрат с учетом антикризисных мер по оздоровлению ситуации в агропромышленном комплексе страны в целом.

При этом для повышения эффективности системы государственной поддержки необходимо консолидировать как финансовые, так и управленческие ресурсы. Поддержка государственных органов всех уровней управления должна заключаться в их активном участии в процессе разработки программ финансового оздоровления и модернизации аграрного сектора страны.

В данных условиях деятельность работников аппарата управления аграрной сферы должна заключаться не столько в распределении бюджетных средств, сколько в разработке программ, направленных на развитие сельскохозяйственного производства. В соответствии с тем, что государство выделяет средства, оно становится соучастником производственного процесса. Такая система способствует сосредоточению усилий хозяйствующих субъектов аграрной сферы и органов управления на выявлении внутренних резервов и мобилизации внешних источников финансирования. В этой связи квалифицированное управление приобретает все большее значение.

Так, важным импульсом к обеспечению устойчивости аграрного сектора экономики послужила реализация приоритетного национального проекта «Развитие АПК». Целевые установки проекта вошли в Государственную программу «Развитие сельского хозяйства и регулирование рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия на 2008–2012 годы». Результаты их реализации позволяют констатировать то, что на данном этапе отечественный аграрный сектор не может быть конкурентоспособным и привлекательным для бизнеса без соответствующего уровня государственной поддержки и широкого использования инноваций.

На современном этапе в стране реализуется Государственная программа «Развитие сельского хозяйства и регулирование рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия на 2013–2020 годы». В результате ее реализации предполагается повысить удельный вес российских

продовольственных товаров в общем объеме продовольственных ресурсов (зерна – до 99,7 %, свекловичного сахара – до 93,2 %, растительного масла – до 87,7 %, картофеля – до 98,7 %, мяса и мясопродуктов – до 88,3 %, молока и молокопродуктов – до 90,2 %); обеспечить среднегодовой темп прироста объема инвестиций в основной капитал отрасли в размере 4,5 %, средний уровень рентабельности сельскохозяйственных организаций не ниже 10-15 % (с учетом субсидий), соотношение уровней заработной платы в сельском хозяйстве и в среднем по экономике страны до 55 % [3].

На основе создания и внедрения новой отечественной техники и оборудования, в том числе и с участием иностранного капитала, при соответствующей государственной поддержке модернизации возможно повысить эффективность использования ресурсного потенциала и улучшить финансово-экономическое состояние товаропроизводителей аграрной сферы.

Литература

1. Доклад о ситуации в экономике, финансово-банковской и социальной сферах регионов в январе-марте 2014 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://fedpress.ru/tags_news/45348
2. Послание Главы Республики Мордовия Государственному Собранию Республики Мордовия [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://e-mordovia.ru/content/view/2531>
3. Официальный сайт Министерства сельского хозяйства Российской Федерации [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.mcx.ru>
4. Федеральная служба государственной статистики [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.gks.ru>
5. Федонина О. В. Устойчивое развитие сельских территорий как условие стабильного функционирования АПК Республики Мордовия / О.В. Федонина, Е. В. Ненюкова, Н. В. Ерочкина // Среднерусский вест. обществ. наук. – 2013. – № 4. – С. 219–224.

ЗМІСТ

Тематичний напрям 1

Теоретичні та методологічні засади сталого розвитку агропродовольчої сфери

Кирилюк І.М., Чвортко Л. А.

Особисті селянські господарства: місце і роль у продовольчому забезпеченні країни.....3

Немченко В.В., Немченко Г.В.

Проблеми сталого розвитку АПК України в умовах системної кризи.....6

Павлов О.І.

Руралістичні засади сталого розвитку агропродовольчої сфери України.....8

Прокопенко К.О.

Цінові відносини в аграрному секторі в контексті забезпечення сталого розвитку.....11

Самофатова В.А.

Економічна сутність сталого розвитку агропродовольчої сфери України.....15

Тематичний напрям 2

Адаптивні стратегії розвитку харчових підприємств України

Берегова Т.А.

Особливості формування стратегії розвитку підприємств м'ясопереробної промисловості.....18

Валявський С.М.

Адаптація підприємств цукрової промисловості до умов світового ринку 21

Ганусін С. Л.

Шляхи інтеграції харчових підприємств України до продовольчого ринку ЄС.....24

Крисанов Д. Ф.

Адаптація підприємств харчової промисловості України до європейського нормативного простору 27

Кулаковська Т.А.

Регулювання на ринках агропродовольчої продукції.....31

Охріменко І.В.

Інтеграційна стратегія сільськогосподарського підприємства.....36

Пармакли Д.М.

К вопросу жизнеспособности сельскохозяйственных предприятий.....38

Чевганова В.Я., Міняйленко І.В.

Формування стратегії розвитку сільського господарства Полтавського регіону.....47

Тематичний напрям 3

Напрями вирішення питання імпортозаміщення агропродовольчої продукції в умовах геополітичних викликів

Башко А.Ю.

Импортозамещение агропродовольственной продукции в современных условиях хозяйствования.....52

Васильченко М.Я.

Региональные возможности импортозамещение на российском рынке мяса 56

Волкова С.Ф., Фрум О.Л.

Преимущества и недостатки внедрения службы контроллинга на предприятиях.....60

Иваненко И.С., Яковенко Н.А.

Стратегия импортозамещения на мясопродуктовом рынке России.....62

Лобоцька Л.Л.

Роль фондового ринку України в забезпеченні сталого розвитку агропродовольчої сфери.....65

Тематичний напрям 4

Соціальне середовище функціонування суб'єктів господарювання аграрної сфери

Бочарова Е.В.

Социокультурные предпосылки усиления антропологического пресса на природную среду.....71

Вігуржинська С.Ю., Колесник В.І.

Про доцільність застосування комбінованих форм оплати праці в харчових виробництвах.....74

Удова Л.О.

Якісні корми – передумова отримання якісного молока у господарствах населення.....76

Тематичний напрям 5

Екологічна складова сталого розвитку агропродовольчої сфери

Андрєєва Н.М.

Застосування механізмів екологізації АПК України в контексті імплементації міжнародної парадигми сталого розвитку.....80

Великий П.П.

К новой модели сбалансированного обмена ресурсов общества с природной средой 83

Демьяненко С.Г., Золотов В.И.

Экологизация предпринимательства в агропромышленном комплексе 87

Купинец Л.Е.

Трансформации продовольственной безопасности в контексте экологических вызовов.....90

Школа В.Ю., Прокопенко М.О.

Напрями реформування системи енергозабезпечення в агропродовольчій сфері України.....93

Тематичний напрям 6

Роль аграрної політики держави в забезпеченні сталого розвитку агропродовольчої сфери

Боровик П.М.

Єдиний податок як інструмент державного регулювання сталого розвитку вітчизняної агросфери.....95

Дідковська Л.І.

Гармонізація вітчизняного законодавства щодо регулювання ГМО до європейських вимог 97

Колотуха С. М., Мулько Л. Б.

Фінансове забезпечення аграрної політики в сучасних умовах.....100

Федонина О.В.

Инновационный вектор устойчивого развития агропродовольственной сферы страны: роль государства..... 103

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ
СФЕРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА ШЛЯХИ ЇХ
РОЗВ'ЯЗАННЯ**

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО СЕМІНАРУ
8 жовтня 2015 року

Друкується в авторській редакції.
Відповідальність за інформацію, викладену в
публікаціях, несуть автори.

Підписано до друку 13.10.2015.

Формат 60x84/16. Обл.-вид.арк. 6,5. Ум.-друк. арк. 6,6.

Папір офсетний. Друк на дуплікаторі. Зам. № 1510-09.

Видано і віддруковано ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).

Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. (048) 7777-591.

www.law-books.od.ua